

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Edukologijos katedra

Vaiva Gudaitytė

Edukologija
Švietimo kultūros studijų programa
Magistro darbas

**Dialoginio santykio raiška: mokinys, DI pokalbių robotas,
mokytojas**

Darbo vadovė doc. dr. Vita Venslovaitė

Vilnius
2024

Baigiamąjį darbą, patvirtintą
Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai suredagavau ir
įteikiau Instituto administratorei (-iui).

.....
(Data) (Studentės (-o) vardas, pavardė, studento pažymėjimo numeris, parašas)

Baigiamasis darbas atitinka (neatitinka) bakalauro (magistro) darbams keliamus reikalavimus ir gali
būti ginamas.

.....
(Data) (Vadovės arba vadovo vardas, pavardė, parašas)

Baigiamąjį darbą priėmė:

.....
(Data) (Instituto administratorės (-iaus) vardas, pavardė, parašas)

Santrauka

Dialogas yra esminė ugdymo dalis, skatinanti žinių įsisavinimą, bendravimo įgūdžių ir tarpusavio supratimo plėtrą. Sokrato metodologija stiprina kritinį mąstymą ir refleksiją, o Aristotelio dialogo modelis tebėra svarbus sistemingam dialogo metodologijos plėtojimui mokslinių tyrimų srityje. Šiuolaikinė pedagogika vertina dialogą ne tik kaip veiksmingą mokymo metodą, bet ir kaip gilaus santykio tarp mokytojo ir mokinio kūrimo galimybę: M. Buberis išskirti Aš-Tu ir Aš-Tai santykiai ir M. Gutausko siūloma trinarė dialogo struktūra, akcentuojančios bendros prasmės kūrimą ir prasmingą bei autentišką bendravimą.

Dialogas ugdyme ne tik skatina žinių perdavimą, bet ir visapusišką asmenybės ugdymą, pabrėžiant savęs pažinimą ir socialinį teisingumą. O mokymo procese atsiradę DI pokalbių robotai (pvz.: ChatGPT), teikia naujas galimybes ir individualizuotus metodus, tačiau kelia etinius klausimus (dėl akademinio sąžiningumo ir galimos įtako mokytojo ir mokinio dialoginiam santykiui).

Atliktas empirinis tyrimas atskleidė, kad DI pokalbių robotų naudojimas sukelia pokyčius mokinio ir mokytojo dialoginiame santykiuje. DI technologijų įtraukimas išryškina dialoginio santykio svarbą ir mokinių poreikį žmogiškajam kontaktui, atjautai bei abipusiškumui – savybėms, kurių DI technologijos dar negali pilnai užtikrinti. Mokinių ir mokytojų santykius stiprina mokytojų pritarimas DI naudojimui, bei jo įgalinimas administracinei pagalbai, o nepritarmas – skatina nepasitikėjimą mokiniais bei jų nesąžiningumą. Tenka prisitaikyti prie naujų mokymo užduočių ir lankstumo reikalavimų. Nepaisant technologijų pažangos, ir galimybės į DI pokalbių robotą žiūrėti ne tik kaip į įrankį, bet kaip į draugą, žmogiškos savybės išlieka esminės ugdymo procese, pabrėžiant žmogišką kontaktą. Su didėjančia DI įtaka, dialoginio santykio svarba pedagoginiame kontekste dar labiau išauga.

Raktažodžiai: Dialogas, Dialoginis santykis, Dialoginio santykio raiška, Dialogo įvykis, DI pokalbių robotas.

Summary

Dialogue is essential in education, promoting knowledge acquisition, communication skills, and mutual understanding. Socrates' methodology fosters critical thinking and reflection, and Aristotle's model remains important for systematic research. Contemporary pedagogy sees dialogue as an effective teaching method and a way to build deep teacher-student relationships. M. Buber's I-Thou and I-It relationships, along with M. Gutas's tripartite structure, emphasize shared meaning and authentic communication.

Dialogue in education fosters both knowledge transmission and holistic personality development, with a focus on self-knowledge and social justice. AI chatbots like ChatGPT offer new opportunities but raise ethical questions about academic integrity and the teacher-student dialogical relationship.

An empirical study showed that AI chatbots change student-teacher dialogical relationships, highlighting the need for human contact, compassion, and reciprocity—qualities that AI cannot fully provide. Teachers' acceptance of AI strengthens relationships, while disapproval leads to mistrust. Adapting to new teaching tasks and flexibility is necessary. Despite technological advances, human qualities remain central, with AI seen more as a supportive tool than a replacement. With AI's growing influence, the importance of dialogical relationships in education is even greater.

Key words: dialogue, dialogue relationship, expression of the dialogical relationship, Dialogue event, AI chatbot.

Turinys

Įvadas.....	5
Dialogas kaip metodas.....	9
Dialoginis santykis	11
Binarinis dialoginis santykis – M. Buber.....	12
Trinaris dialoginis santykis – M. Gutauskas.....	16
Dialoginis santykis ugdymo kontekste	23
DI pokalbių robotai ugdyme.....	28
Tyrimo metodologija	38
Tyrimo rezultatai	42
Empirinio tyrimo apibendrinimas – M. van Maneno egzistenciniai tipai	59
Išvados	63
Diskusija	65
Literatūra ir šaltiniai	68
Priedai	74
Priedas nr. 1. Interviu su mokine Selma.	74
Priedas nr. 2. Interviu su mokytoju Isaju.	88
Priedas nr. 3. Sutikimo dalyvauti forma mokiniams.....	105
Priedas nr. 4. Sutikimo dalyvauti forma mokytojams.....	106

Įvadas

Tyrinėti mokymą dialoge, o ne dialogą mokyme (Sidorkin, 1999, 14 p.).

Jokia edukacija nevyksta be dialogo. Edukacinis momentas tarp mokinio ir mokytojo visuomet yra dialoginis (Sidorkin, 1999). Tačiau galima kelti klausimą, koks tas santykis? Kaip jis kuriamas? Kaip išgyvenamas, patiriamas ar naudojamas švietimo kontekste? Pagal Gutauską (2009, p. 86), dialogas fenomenologinės ir egzistencinės krypties filosofijoje yra suvokiamas kaip komunikacija, tačiau pagrįsta ypatingu santykiu su kitu. Ši ypatingumo ir dialogo kaip santykio įžvalga atveria galimybę dialogą pažinti iš kelių samprotavimo taškų.

Ugdymo kontekste vis labiau įsitvirtinant technologijoms ir dirbtiniam intelektui (DI), kyla papildomi dialoginio santykio švietime klausimai. Įvairios technologijos pirmiausia naudojamos kaip metodai, tačiau žinant, jog visas ugdymas ir yra dialogas, kyla probleminiai klausimai: ar mokinio ir mokytojo dialoginiam santykiui daro įtaką atsiradusios programos, ar įmanomas dialoginis santykis su jomis bei kokia galima įprastinės dialogų raiškos perspektyva ir padėtis ugdyme?

Norint suprasti, kaip patiriamas dialogas su programomis, kokia galima programų įtaka jau įprastam ir tradiciniam dialoginiam santykiui tarp mokinio ir mokytojo švietime bei kodėl tai svarbu, reikia išsiaiškinti mokinių ir mokytojų potyrius, tyrinėti filosofinių prieigų, naujausių apklausų, statistinių duomenų ir įtakingų autorių įžvalgų derinį. Tai suteikia tvirtą pagrindą tirti įvairiapusių aptariamo dialogo aspektus ir jo transformuojantį poveikį mokymo ir mokymosi aplinkai.

Darbo naujumas ir aktualumas.

Technologijų atsiradimas švietime XXI amžiuje sparčiai tobulėja ir keičia tradicinį švietimo konteksto suvokimą (Petersen, 2021). Pradedame gyventi dirbtinio intelekto amžiuje (Ye, 2021), kuris reikalauja suprasti besikuriantį dialogą tarp mokinio ir technologijų bei pastarajame egzistuojančio mokinio ir dirbtinio intelekto dialogą, kuris savo gebėjimu kurti savarankišką pokalbį su mokiniu (dėl gebėjimo generuoti tiesioginius atsakymus) dar labiau apsunkina DI vietos švietimo diskurse diskusijas. Įvairioms DI programoms, pavyzdžiui, švietime šiuo metu paplitusiam ChatGPT, yra būdinga dialogo sistema – pokalbio tipo naudotojo sąsaja, kuri leidžia bendrauti su taikomosiomis programomis dialogo būdu, apsieičiant žodžiais, žiniomis. Nors į dialogą švietime galima žvelgti kaip į informacijos perdavimo įrankį, tačiau šiuolaikiniame švietimo kontekste svarbu atkreipti dėmesį į pačią tokio dialogo reikšmę (Sidorkin, 1999), t. y. kelti klausimus ne tik dėl perduodamos informacijos, bet ir aptariamo dialogo (ne)galimą emocinę ir jausminę įtaką bei bendravimo etiką.

Dirbtinio intelekto įtaka švietime vis auga, dėl to auga ir galimo dialogo su DI programomis analizės poreikis. Jau 2017 metų „Deloitte“ tyrimų ataskaitoje buvo teigiama, kad dirbtinis intelektas galėtų sutaupyti iki 30 proc. mokytojų laiko, o Pasaulio ekonomikos forumo tyrimas pranešė, kad iki 2022 m. daugiau nei pusę pedagogų atliekamų užduočių atliks mašinos. Nors įvairios technologijos ar mašinos nepakeitė visų mokytojų funkcijų, o daugiau tik veikimo ir vertinimo erdvę, tačiau pagal

2023 m. „Common Sense“ apklausą 58 proc. 12–18 metų mokinių jau buvo naudoję ChatGPT – dirbtinio intelekto įrankį užduotims atlikti. Konfliktinę šių programų padėtį švietimo sistemoje išryškina ir besiskiriantys tyrimų duomenys. „Education Week“ tyrimuose (2023 m.) teigiama, kad 68 proc. tėvų ir 85 proc. mokinių mano, kad dirbtinio intelekto programos turės teigiamą poveikį švietimui, tačiau beveik pusė toje apklausoje dalyvavusių pedagogų teigė, kad per ateinančius penkerius metus dirbtinis intelektas turės neigiamą arba labai neigiamą poveikį mokymui ir mokymuisi. Žinant šiuos rodmenis ir tai, kad 2023 m. buvo tikimasi, jog pasaulinė dirbtinio intelekto rinka švietimo srityje išaugs nuo 2,85 mlrd. dolerių 2022 m. iki 3,99 mlrd. dolerių 2023 m., o bendras metinis augimo tempas (CAGR) sudarys 39,7 proc. (Research and Market, 2023), patvirtina DI potencialą iš esmės pakeisti tradicinius mokymosi metodus, o kartu ir padidinti dialogo su DI problematikos švietimo sistemoje nagrinėjimo poreikį. AI priemonių populiarumą rodo ir jų diegimo spartumas. ChatGPT šiuo metu turi daugiau nei 180 milijonų vartotojų, o openai.com sulaukia 1,6 bilijonų lankytojų per mėnesį (Duarte, 2024).

Tačiau yra ir kita nuomonė, kuri teigia, jog reikia dar daugiau įrodymų, kad būtų galima suprasti, ar dirbtinio intelekto įrankiai gali pakeisti mokinių mokymosi būdą, o ne tik paviršutiniškai ištaisyti klaidas. Supaprastindamos atsakymų gavimo procesą, tokios priemonės gali sumažinti mokinių motyvaciją savarankiškai atlikti tyrimus ir kurti sprendimus (Kasneci et al., 2023). UNESCO 2023 m. Pasaulinėje švietimo stebėsenos ataskaitoje teigiama, kad pernelyg didelė priklausomybė nuo tokių pokalbių robotų kaip ChatGPT gali sumažinti mokinių aukštesnio lygio kognityvinius įgūdžius (aktyvumas, kritinis mąstymas, samprotavimas ir problemų sprendimas). UNESCO (ibid.) taip pat išryškina apmąstymo, ką reiškia būti gerai išsilavinusiam pasaulyje, kurį formuoja dirbtinis intelektas, poreikį. Jie kalba apie balansą tarp susidūrimo su naujomis technologinėmis priemonėmis ir subalansuotos mokymo programos, kurioje būtų išlaikytas, o gal net sustiprintas ir patobulintas menų ir humanitarinių mokslų teikimas, siekiant sustiprinti besimokančiųjų atsakomybę, empatiją, moralinį kompasą, kūrybiškumą ir bendradarbiavimą (ibid.). DI pokalbių susilaukia ir daugiau kritikos, keliant būtent etinių klausimų problemas. Europos vartotojų organizacijos (BEUC) generalinio direktoriaus pavaduotojas atkreipė dėmesį, kad ChatGPT gali manipuliuoti žmonėmis ir juos apgaudinėti (McCallum, 2023). Italija tapo pirmąja vakarų šalimi, uždraudusia ChatGPT dėl privatumo problemų (ibid.). Pažymėtina, kad daugelis žymių, su DI dirbančių žmonių, įskaitant Elon Musk ir vieną iš „Apple“ įkūrėjų Steve Wozniak, neapsiribojo vien etika ar privatumu, bet pasirašė atvirą laišką, kuriame įspėjo, kad DI programos gali kelti didelį pavojų visuomenei ir žmonijai (Vallance, 2023). Taigi, kalbant apie DI įtrauktį į švietimą pastebimos tiek galimos teigiamos, tiek neigiamos įtakos zonos, o tai dar labiau išryškina poreikį tirti dialogą su DI programomis, ypač etiniais apsektais.

Kalbant apie dialogą būtina aptarti ir egzistencialisto M. Buberio idėjas. Buberiškųjų „Aš-Tu“ ir „Aš-Tai“ skirtumai suteikia erdvę (ne)galimo dialoginio santykio tarp programos ir mokinio tyrimui. Ar įmanoma įsivardyti, kad švietime mokinio ir DI kontaktas apsiriboja buberiškuoju „Aš-Tai“, jei atsakymai iš programų gaunami spontaniškai, remiantis abipusiu, autentišku dialogu, o pačių programų pokalbio metu tiesiogiai valdyti neįmanoma ir vienintelis dalykas, skiriantis žmogų nuo programos „sužmoginimo“, yra žinojimas, kad tai programa? Mokinio bendravimas su DI programomis, ypač DI pokalbių robotais, įpratus naudoti socialines medijas, kai žmogaus realumą susirašinėjimo metu patvirtina tik žinojimas, yra etikos klausimus kelianti aspektas. Ar mokinys, naudodamasis DI pokalbių robotų programomis, imituojančias mokytojus konsultantus, jaučia, jog bendrauja ne su žmogumi? Dialogui vystantis toliau, ką iš to dialogo gali pasiimti mokinys? Ar šiame dialoge gali vystytis pasitikėjimas, prisirišimas, dėkingumas ir kiti „žmogiškam“ ryšiui ar dialogui būdingi aspektai? „Khan Academy“ įkūrėjo Sal Khan Ted Talk paskaitoje (6:40) pasakojama, kaip mokinė, pasinaudojusi dirbtinio intelekto konsultacijos funkcija ir paprašius atsakyti į klausimus kaip tam tikras romano veikėjas, vėliau programai padėjo už sugaištą laiką. Pasak Rapp (et al., 2021), DI pokalbių roboto vertinimas vien pagal jo efektyvumą, naudingumą ir gebėjimą patenkinti ir įtraukti žmones neatrodo pakankamas. Pirma, kyla etinių problemų, susijusių su galimu piktnaudžiavimu ir apgaule. Vartotojai gali klaidingai manyti, kad bendrauja su tikrais asmenimis, o ne su pokalbių robotais (Adamopoulou ir Moussiades, 2020). Nagrinėjant tokias situacijas būtent Buberio filosofinė perspektyva praturtina diskusiją apie etinį DI poveikį švietimui, pabrėždama abipusio pripažinimo ir bendro supratimo svarbą mokymosi procese.

DI pokalbių robotų ir mokinio pokalbis yra neišvengiama šiuolaikinio švietimo konteksto dalis, kuri vis labiau įtraukiama ir įsitraukia į švietimo sistemą bei stiprina personalizuotą mokymosi patirtį, todėl pedagogams, tyrėjams ir politikos formuotojams būtina suprasti besimokančiojo ir DI galimo dialogo perspektyvas. Kokia dialogo forma matysime DI ir mokinių kontaktą? „Aš-Tai“? O galbūt „Aš-Tu“? Kur yra riba tarp DI kaip įrankio ir DI kaip kuriančios ir gebančios atsakyti esaties? Todėl šiame kontekste yra labai svarbu „tyrinėti mokymą dialoge, o ne dialogą mokyme“ (Sidorkin, 1999, 14 p.).

Darbo tikslas: atskleisti, kaip reiškiasi dialoginis santykis tarp mokinio ir mokytojo, įtraukiant pokalbių robotus.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti teorines prieigas susijusias su dvinariu ir trinariu dialogu;
2. Aprašyti dialogo bei dialoginio santykio raišką ugdymo procesuose;
3. Apžvelgti tyrimus apie DI pokalbių robotų programas bei jų įtaką mokymo procesuose;
4. Ištirti, kaip reiškiasi mokinio ir mokytojo dialoginis santykis, kai ugdymo(si) procese atsiranda DI pokalbių robotų programos;

Darbo teorinė ir metodologinė dalys

Teorinė dalis – mokslinės literatūros analizė. Jos pagrindą sudaro egzistencializmo filosofija M. Buberis (1998) ir A. M. Sidorkin (1999) (švietimo kontekstas), fenomenologijos filosofija M. Gutauskas (2009; 2010). Taip pat aptariamas sokratiškas požiūris į dialogą bei naujausi tyrimai apie DI pokalbių robotus ugdyme.

Empirinėje dalyje pagrindą sudaro fenomenologinė filosofija. Pasirinkta hermeneutinė fenomenologinė prieiga, išplėtotą ugdymo teoretiko M. van Manen (2007). Van Manenui fenomenologija – tai žmogiškosios egzistencinės patirties reflektavimo projektas (Sloan & Bowe, 2014), o pagrindinis hermeneutinės fenomenologijos požiūrio pranašumas – „šis požiūris padeda maksimaliai priartėti prie dialogo patirties tiesioginėje sąveikoje“ bei „labiausiai priartina prie pirmojo dalyvaujančio asmens – aš pozicijos... aš esu santykiyje, susikalbu su kitu, priimu bendrą prasmę.“ (Gutauskas, 2010, p. 15). Tokiu būdu į dialoginio santykio raišką tarp mokinio ir mokytojo, įtraukus DI robotų programas, fenomeną pirmiausia žvelgiama per konkrečias mokinių, mokytojų (ir programos), kurie yra bandę bendrauti su bent viena DI pokalbių robotų programa ugdymo tikslais, patirtis – kaip aptariamą raišką patiria „Aš“ (Buber, 1998; Gutauskas, 2010).

Tiriamas fenomenas: Dialoginio mokinio ir mokytojo santykio raiška, įtraukiant dirbtinio intelekto pokalbių robotus

Fenomenologiniai klausimai:

1. Kaip reiškiasi dialoginis santykis tarp mokinio ir mokytojo?
2. Kaip reiškiasi dialoginis santykis tarp mokinio ir DI pokalbių robotų programos?
3. Kaip reiškiasi dialoginis santykis tarp mokinio ir mokytojo, atsiradus pokalbių robotų programoms?

Darbo struktūra

Magistro darbą sudaro šios dalys: santraukos lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, teorinė darbo dalis, empirinio darbo dalis, diskusija, išvados, literatūros sąrašas ir priedai. Teorinėje darbo dalyje apžvelgiami trys skirtingi požiūrio į dialogą taškai, išryškinant jų svarbą švietimo kontekste bei dialoginio santykio fenomeną, ir pristatoma DI pokalbių robotų ugdyme apžvalga.

Empirinėje dalyje galima rasti tyrimo metodologiją, tyrimų duomenų aprašymą bei interpretacijas apie dialoginį santykį ugdymo kontekste, kurios buvo rašomos pasitelkiant M. van Manen hermeneutinės filosofijos prieigą.

Dialogas kaip metodas

Dialogas yra ne tik viso ugdymo pagrindas, bet ir veiksmingiausias jaunimo mokymo metodas (Kazepides, 2012, p. 924).

Bendriniame lietuvių kalbos žodyne pateikiame keturi dialogo apibrėžimai: „1. Dviejų veikėjų pokalbis literatūros kūrinys; 2. poezijos arba prozos kūrinys, parašytas pokalbio forma; 3. valstybių, organizacijų, asmenų bendravimas, tarpusavio supratimo ieškojimas: Politinis dialogas;“ ir šiam darbui bei skyriui svarbiausias: „4. Dialogas pedagogikoje – mokymo arba auklėjimo metodas. Duoblienė dialogą apibūdina kaip „dviejų asmenų pokalbį, grupės ar net žmonijos pokalbį“ ir priskiria jam dėmesingumo savybę (2006, p. 156). Tarpasmeniškumo ir išskirtinumo savybes slepia ir pats žodis: *dia* reiškia tarp arba per – nuoroda į tarpasmeninį bendravimą; *logos* rodo, „kad žmonių tarpusavio bendravimą reglamentuoja atitinkamos samprotavimo taisyklės, kad žmonių bendravimas būtų dialogiškas“ (Kazepides, 2012, p. 914).

Į dialogą žvelgiant per metodo prizmę, tikslinga yra atkreipti dėmesį į Burbules (1999) samprotavimus, jog visų pirma tai yra veikla, nukreipta į atradimus ir naują supratimą, o šia veikla siekiama pagerinti dalyvių žinias, išvalgą ar jautrumą. Čia galima išvelgti dialogo naudojimo kontekstą, priežastingumą bei jo tikslingumą ugdymo srityje. Šioje Burbules mintyje pastebimas ir dialogo įrankiškumas kaip neontologinės dialogo sampratos bendravimo forma, kaip priemonė siekiant kokio nors tikslo (Sidorkin, 1999). Tokį požiūrį į dialogą turėjo ir Antikos laikų filosofai Sokratas, Platonas ir Aristotelis. Sokratui dialogas yra būdas pažinti užduodant tikslingus klausimus, kurie turėtų pažadinti žmogaus kūrybinę energiją ir skatintų pažinimą (Duoblienė, 2006). Pagal Duoblienę, Sokrato dialogas yra „dialektinis metodas, kai keliant klausimus ir pateikiant atsakymus ieškoma tiesos“ (ibid, p. 157). Tam būtina minties seka, proto įtampa, argumentų paieškos, logika, kritiškumas, refleksija. Švietime sokratiškasis dialogas suvokiamas kaip metodologija – tam tikras įrankis, kurį galima naudoti (ibid). Tačiau ugdyme įsivyravo paprastesnė sokratiškojo dialogo forma kaip diskusija tam tikra tema ar klausimu (ibid, p. 161).

Apibrėžti dialogo struktūros elementai (ibid, p.157):

- a) problema;
- b) jos svarstymo principai;
- c) išvadų darymo taisyklė;
- d) klausiančiojo strategija;
- e) atsakančiojo strategija.

Tokios struktūros dialogo pavyzdys galėtų būti Sokrato ir Glaukono diskusija apie teisingumą.

Dialogas priklauso nuo jį vedančio žmogaus, todėl svarbu išmanyti, kaip formuojami klausimai. Klausimų formulavimo seka ir rūšys (atitinka ir R. Paulo, A. Scharp, J. Splitterio dialogo metodologijas) (Duoblienė, 2006, p. 161):

- Klausimai objektui patikslinti;
- Klausimai prielaidoms patikslinti;
- Klausimai akivaizdumui įvertinti;
- Klausimai pažiūroms ir perspektyvoms nustatyti;
- Klausimai implikacijų logikai ir išvadoms patikrinti;
- Klausimai refleksijai skatinti.

Sokrato dialogų prasme, būtent mokykloje matomas panašus klausimų ir atsakymų modelis, kurio tikslas – mokyti, siekti, kad mokiniai įgytų tam tikrą supratimą, kurio anksčiau neturėjo (Burbules iš Roth, 2007). Tiek antikos, tiek šiuolaikinės pedagogikos kontekste šį Sokrato metodą sudaro mokinio ar savo paties įsitikinimų tam tikru klausimu kvestionavimas, siekiant išryškinti įsitikinimų rinkinio prieštaravimus (Steiner, 2003, p. 28). Sokrato metodo taikymas tam tikra prasme yra aktyvaus mokymosi atvejis, nes apklausiamas asmuo pats dalyvauja apklausos procese (Leigh, 2007, p. 310).

Apie Sokrato dialogus rašęs Platonas buvo pirmasis Vakarų pasaulio mąstytojas, atkreipęs dėmesį į dialogišką žmogaus proto prigimtį. Platono dialoge „Sophist“ nepažįstamasis (angl. the Stranger) sako: „Na, mąstymas ir diskursas yra tas pats, tik tai, ką vadiname mąstymu, kaip tik ir yra vidinis dialogas, vedamas paties proto be žodžių“ (Platonas, „Sophist“ Nr. 268 iš Kazepides, 2012, p. 92.). Theaetetus dialoge Sokratas pakartoja tą pačią mintį, o paskui užbaigia savo požiūrį į sprendimo prigimtį: „Kai protas mąsto, jis paprasčiausiai kalbasi pats su savimi, užduoda klausimus ir į juos atsako, sako „taip“ ir „ne“ (Platonas, Theaetetus, Nr. 130

Skirtingai nuo sokratiškojo metodo, sofistų įkūnytas metodas duoda daugiau teigiamų rezultatų. Šio metodo esmė – išmokyti skaitytoją: i) įsitraukti kaip partnerį į pozityvų žinių įgijimo procesą, ii) apmąstyti ir ieškoti įrodymų ar priežasčių, kurios patvirtina teiginį arba gali priversti jį suabejoti, ir iii) kūrybiškai ieškoti priežasčių ar įrodymų, kurie leistų pačiam tinkamai patikrinti teiginio ar įsitikinimo tikrumą (Leigh, 2007, p. 310).

Nors galima teigti, kad Aristotelis išplėtojo dialogo metodologiją, parašęs „Topiką“. Tačiau Aristotelio dialogo metodika jau skyrėsi nuo sokratiškojo: tiek metodais, tiek formomis ir tikslais. Aristotelis nuo sokratiškojo savikritikos ir moralės skatinimo perėjo prie sistemingų pažinimo teorijų ir loginių struktūrų plėtojimo, remdamasis moksliniais tyrimais ir empiriniu stebėjimu (Ozmon & Craver, 1996). Tačiau abu aptarti filosofai padarė įtaką tiek dialogo, tiek jo panaudojimo ugdyje diskursuose.

Tiek Aristotelio, tiek Sokrato ar sofistų dialogo tikslas vedė prie pažinimo, vieno iš esminių šiuolaikinio ugdymo įstaigų tikslų. Pasak Burbules, mokyklose vyrauja instrumentinis mokymosi modelis, kuris geriausiai išryškėja pedagoginiame pokalbyje tarp mokinio ir mokinio (Burbules iš Roth, 2007). Čia pastebimas galimas vienai pusei suteiktas tiesos ir žinių monopolis. Tokiu principu dirbantys mokytojai arba dėstytojai dėsto „amžinas ir visada galiojančias tiesas“, o mokinys jas gali tik išmokti klausydamas arba užsirašyti (ibid) – vyksta pasyvusis mokymasis. Dėstytojui „turint“ žinojimą, studentui belieka žinojimo atspindys, kuris paveikęs žinojimą gali jį iškreipti (ibid).

Dar vienas neontologinio dialogo traktavimo pavyzdžių, tačiau jau gerokai arčiau dabartinių laikų, yra Nicholas Burbules knyga (1993), kurioje balansuojama ties dialogo kaip tikslo pripažinimo riba, tačiau iš tikrųjų ji neperžengiama (Sidorkin, 1999). Burbules knyga tarsi grįžta prie Antikos mąstytojų idėjų ir kalba apie tai, kaip naudoti dialogą mokymo procese. Burbules nepakankamai rimtai vertina ontologinį dialogo aspektą ir mato jį labiau kaip metodą – įrankį pasiekti ugdymo tikslų. Jam dialogas yra veikla, nukreipta į atradimą ir naują supratimą, kuri siekia pagerinti jo dalyvių žinias, įžvalgą ar jautrumą (Burbules, 1993).

Kalbant apie ugdymą kaip apie dialogą, jis matomas kaip įtraukiantis ir neatsiejamas nuo proto reikalavimų. Tiesos ir supratimo siekis yra tai, kas suteikia dialoginio dalyvavimo procesui kryptį ir tikslą, ir daro šį procesą tokį unikalią, esminį ir vertingą (Kazepides, 2012, p. 914). Šiuolaikinio ugdymo kontekste pastarosios savybės taip pat labai svarbios, o šiuolaikinio ugdymo diskurse švietimas vis dar grindžiamas dialogu (Duoblienė, 2006). Tačiau šiuolaikiškumas siejamas su galios žaidimų permąstymu, prielaidų ir pozicijų persvarstymu (ten pat, 2006), dėl to dialogas kaip metodas privalo keistis, nes nebeatliepia šiuolaikinės švietimo sistemos poreikių. Šiuolaikinis dialogas nėra veikla, nukreipta į ką nors – tai tikslas pats savaime, keliantis žmogaus egzistencijos esmės ir turinio svarbos klausimus (Sidorkinas, 1999).

Dialoginis santykis

„Egzistencinės ir fenomenologinės krypties filosofijoje dialogas yra aprašomas kaip komunikacija, pagrįsta ypatingu santykiu su kitu“ (Gutauskas, 2009, p. 86). Tačiau pastebimas dialogo fenomeno nevienalytiškumas, priklausomas nuo skirtingų esminių dialogą apibrėžiančių bruožų (Gutauskas, 2009). M. Buberiui dialogas galimas tik per santykio įsteigimą, o kalbėjimo turinys tampa nereikšmingu. Toks dialoginis santykis yra grindžiamas Aš-Tu santykiu ir suprantamas kaip binarinis (ibid). Buberiui dialogas yra daugiau nei kalbėjimas. Tai santykis tarp asmenų, kuriam daugiau ar mažiau būdingas įtraukimo elementas (1998). Gutauskas pateikia trinario dialogo struktūrą, įtraukdamas turinio elementą: 3 santykiai – su kitu, su dalyku/turiniu ir pačiu savimi. Tačiau pritaria Buberiui ir teigia, kad ne kiekviena vykstanti komunikacija yra dialogas (Gutauskas, 2010).

Šių autorių tekstuose kalbama apie naujojo dialogo tradiciją, kai į dialogą pradedama žvelgti atsisakant tiesos ieškojimo, reflektyvumo, poreikio tikslai suprasti vienas kitą ar gauti aiškų rezultatą. Atsiranda ir išauga autentiško santykio paieškos svarba, dialogo veiksmo išgyvenimas „čia dabar“ (Duoblienė, 2006). Dialogas tampa ne apibrėžiama ir aprašoma Aristotelio „Topika“, bet dialogo dalyvių išgyvenamu „čia ir dabar“ momentu. Sokratiškojo dialogo tiesos paieškas keičia santykis – santykis kaip „šventasis pamatinis žodis“ (Buber, 1998).

Binarinis dialoginis santykis – M. Buber

M. Buberis (1998) rašo: pradžioje yra santykis (angl. in the beginning is relation (Buber, 1998, p. 88) – tarsi imituodamas Biblijos pirmuosius žodžius ir keldamas aliuziją į būties esmę. Šis egzistencialistas teigia, kad „Žmogui pasaulis yra dvejopas“ (ibid, p. 69). Išskiriamos dvi santykių raiškos: Aš-Tu ir Aš-Tai, išskiriančios du labai skirtingus egzistencijos būdus. Aš-Tu nurodo dialoginio santykio sritį, o Aš-Tai – subjekto ir objekto patirčių sritį (ibid). Buberis nesiūlė rinktis tarp šių santykių, veikiau pasisakė už sveiką jų kaitą (Sidorkin, 1999, p. 15). Aptariama santykio skirtis nurodo į dvi iš esmės skirtingas žmogaus gyvenimo sritis: socialinę ir tarpžmogiškąją. Tarpžmogiškoji sritis – dialogiškumo sinonimas. Socialiniai reiškiniai, pasak Buberio, egzistuoja kai kelių žmonių gyvenimas, gyvenamas vienas su kitu, susietas kartu, atneša bendrų išgyvenimų ir reakcijų (Buber, 1988 cit. iš Sidorkin, 1999, p. 21). Tačiau tai nereiškia, kad tarp vieno ir kito nario egzistuoja koks nors asmeninis ar egzistencinis santykis (ibid.), tai Aš-Tai santykio erdvė.

Aš-Tai. „Aš-Tai“ santykį lemia nusiteikimas žvelgti ar stebėti paviršutiniškai. „Tai“ reiškia pa-tirti „kai ką“, siekiant pažinti, suprasti (Buberis, 1998). Čia svarbus ne dabarties momentas, o praeitis, detalės, noras pasisemti patirties – „keliavimas“ daiktais bei noras suprasti, kokie jie yra. Tai primena jau aptartą sokratiškąjį dialogą ar Platono tiesos paieškas. Buberiui visos patirtys yra daiktai – tiek tos, kurias patiriame viduje, tiek išorėje, tiek slapta, tiek viešai – „vieni daiktai tarp daiktų“ (ibid). Pagal Buberį (1998), patyrimas yra pasaulyje, o ne su pasauliu. Aš-Tai atveju pasaulis tik leidžiasi patiriamas, bet pačiame patyrimo nedalyvauja. Jam patyrimas nerūpi, nes jis nesistengia būti patiriamas (ibid). Tačiau pripažinti šį subjekto ir objekto arba Aš-Tai santykio svarbą ir visagalybę yra svarba, nes jis yra būties periferijoje; jis yra kažkas neišvengiamo, bet ne esminio žmogaus egzistencijai. „Ir visu tiesos rimtumu išgirskite: be Tai žmogus negali gyventi. Bet tas, kuris gyvena tik su Tai, nėra žmogus“ (ibid, p. 104). Pažinimo siekis žmogui yra natūralus, tačiau gebėti pasirinkti atsiverti žmogui, su intencija priimti jį visa, yra tai, kas Buberio kontekste kuria žmogiškąją esmę ir atveria kelią į Aš-Tu dialoginio santykio pasaulį.

Aš-Tu. Buberis teigia, kad Aš-Tu yra natūralus gyvenimo būdas, atstovaujamas ir pirmųjų žmonių istorijoje, ir individualioje vaiko istorijoje : visi žmonės kažkada suvokia Tu

(1998). Šiam egzistencialistui ne turinys ar perduodamos žinios yra dialogo esmė, bet užmezgamas „Aš-Tu“ santykis, ir tik pavykus jį užmegzti yra galimas dialoginio santykio pasaulio kūrimas, kuriame ir įvyksta tikrasis dialogas. Tai žmogaus egzistencijos prasmė: kito būties patvirtinimas tampa būtinas mano paties būčiai; šio patvirtinimo procesas yra mano būtis (Sidorkin, 1999).

Įprastiniu suvokimu, dialogas savaime implikuoja jo dvinarę sandarą. T. y. dialogas, kaip ir santykis yra galimas su „kažkuo“. Buberiui **dialogo ribas** apibrėžia būtent kreipimasis – tai, kad žinoma, jog buvo kreiptasi į tave (1998), o tam reikalingas tiek kitas „kažkas“, tiek kreipimosi (dialogo pradžios) veiksmas. Duoblienė (2006, p. 164) nagrinėdama Buberio tekstus aptaria ir filosofo išskiriamas **dialogo dalyvių veiklas**:

- Stebėjimas;
- Žiūrėjimas;
- Tapimas žinančiu, kad tau kažką sakė, buvo kreiptasi.

Skirtingos dialogo dalyvių veiklos implikuoja ir skirtingą intencijos, įsitraukimo ir atsako atsakomybę. Stebėjimo atveju, stebinčiojo veikla yra fiksuota ir liudijanti susidomėjimą, kai žiūrėjimo veiksmas implikuoja žiūrinčiojo laisvę ir nerodo susidomėjimo ar poreikio įsiminti. Viena svarbiausių veiklų yra tapimas žinančiu – Buberio apibrėžta dialogo riba. Šis žinojimas įpareigoja tą, į kurį buvo kreiptasi, atsakyti „čia ir dabar“.

Šių veiklų išskyrimas leidžia kalbėti ir apie skirtingus galimus buberiškojo **dialogo partnerius**. Buberiui (1998) dialogas yra įmanomas su visu pasauliu – tiek žmogumi, tiek gamta, tiek daiktais. Tačiau tobuliausias dialogo įvykis, kai kreipiasi Dievas. Buberis (1998) jį mato kaip kasdienio pasaulio dalį – tai pagrindinis dialogo partneris, kurį Buberis nori matyti visame kame. „Čia ir dabar“ filosofui yra autentiškas Dievo raiškos kaip tikrumo potyris (Duoblienė, 2006). Dievas ir religingumas atskleidžiamas kaip atsivėrimas pasauliui – pirmapradis santykis su realybe („pradžioje yra santykis“ (Buber, 1998, p. 88). Dialogą Buberis suvokė kaip susitikimą su Dievu per susitikimą su kitu žmogumi: „Kiekviena Tu kreipiamės į amžinąjį Tu“ (1998, p. 140). Atsivėrimas pasauliui suteikia galimybę ir iš tikrųjų „atsigręžti“ į kitą. Tik tokiu atveju yra galimas Buberio dialogo suvokimas (ibid). Koks santykis tarp pokalbio partnerių susikurs, priklausys nuo kiekvieno individualaus nusiteikimo – tai reiškia, jog patiria neišvengiamai abu, tačiau nereikia žinoti, kaip patiria kitas ir šis patyrimas gali skirti (ibid). Dialogas gali vykti nepaisant labai monologiškų bendravimo formų. Kai dialogas prasideda, niekas negali jo nukreipti, valdyti ar transformuoti (Sidorkin, 1999). Koks santykis bus, lemia dialogo dalyvių laikysena: ar renkamas pa-tirti ir pažinti atskirus elementus pasaulyje, ar būti santykiyje su pasauliu, jo visuma. Būtent šis laikysenos skirtumas nukreipia arba į dialoginio santykio išgyvenimą Aš-Tu arba pasaulio patirtį Aš-Tai (Buberis, 1998).

Dialogo sąvoka čia traktuojama kaip pagrindinė žmogaus egzistencijos apibrėžimo, o ne tik bendravimo forma. Norint patirti, ką reiškia būti žmogumi, reikia užmegzti dialoginius santykius.

Dalyvaujant dialoge, mes esame žmonės tikrąją prasme (Sidorkin, 1999, p. 4). Dialogas savaime tampa pagrindiniu žmogaus gyvenimo tikslu. Žmogaus egzistencijos formulė pagal šį požiūrį yra tokia: „Tu esi, vadinasi, aš esu“. Kito būties teigimas yra būtinas mano paties būčiai; šio teigimo procesas yra mano būtis; negėbėjimas teigti kito būties veda mane į nebūtį (ibid, p. 12).

Buberiui svarbu per dialogą ne suprasti, bet sukurti santykį (Gutauskas, 2010). Šiame dialoginiame santykyje nėra jokių objektų. „Kai sakoma Tu, nebėra jokio „ko nors“. Tu nieko neaprežia. Kas sako Tu, tas neturi jokio „ko nors“, neturi nieko. Bet užtai jis yra santykyje“ (Buber, 1998, p. 71). Buberio įsitikinimu, dialogas pranoksta kalbą, dialogas yra susitikimas anapus diskurso, anapus laiko ir erdvės (ibid). Gali būti, kad Tai pasaulį patiriame tik per kalbą, tačiau susitinkame su Tu tiesiogiai. Dialogas šia prasme yra tiesioginis santykis, nors Gadameris pabrėžia, kad tiesioginis santykis, kurio nepradedama kalba, kuri, pasak jo, yra labai reikšminga mūsų santykiuose su pasauliu, yra neįmanomas (Gadamer, 1975, cit. iš Sidorkin, 1999, p. 26). Tačiau Buberis su tuo nesutinka ir kalbos reikšmę mato tik įprastuose Aš-Tai santykiuose, tačiau dialoginiuose santykiuose ji užima antrą vietą (1998). Buberio tyrinėtojas Maurice Friedman siūlo tokį dialoginio santykio Aš-Tu apibūdinimą: šiam santykiui būdingas abipusiškumas, betarpiškumas, buvimas („čia ir dabar“), intensyvumas ir nenusakomumas (Friedman, 1976, cit. iš Sidorkin, 1999, p. 15). Taigi, dialogas nėra susijęs su objektais; jis visiškai priklauso subjekto – subjekto sričiai. Buberis šią mintį išreiškė gana poetiškai: „Taigi žmogus nėra Tai (Jis arba Ji). Jis yra Tu, be jokios kaimynystės, nesudurstytas ir vientisas, pripildantis visą horizontą. Ne todėl, kad būtų tik jis ir daugiau nieko, bet todėl, kad visa kita gyvena jo šviesoje“ (1998, p. 76).

„Ne vien patirtys priartina pasaulį prie žmogaus“, rašo Buberis (ibid, p. 72) ir išskiria galimą buvimą lygiavertiškame kontakte – dialoge – su visu pasauliu. Savo tekste egzistencialistas (ibid) dalijasi pavyzdžiu apie galimus santykius su medžiu. Medį galima ir stebėti kaip objektą, analizuoti jį vis kitais stebėjimo principais (pa-tirti, „Aš - Tai“ santykis), bet gali atsitikti, kad stebint medį, stebintysis bus įtrauktas į santykį su juo ir štai „jis jau nebe Tai“ – dėka susijungusios valios ir malonės įvyksta „išskirtinumo galia“ ir išgyvenamas „Aš-Tu“ santykis. Čia pastebimas anksčiau minėtas abipusiškumas, nors dialogo dalyvių individualiai patiriamas ar išgyvenamas gali būti skirtingai: „...jis (medis) stovi visu savo gyvenamu kūnu prieš mane ir turi reikalą su manimi, kaip ir aš su juo – tik kitaip“ (ibid, p. 75). Iš medžio Buberis nereikalauja tokio pat sąmonės lygio, nes to patirti neįmanoma, tačiau šiam mąstytojui yra svarbu jog sutinkamas „tik jis pats“, visas medis, jo neanalizuojant, neatskiriant jo dalių ir išryškinant poreikį ne skaldyti, bet sutikti dialogo partnerį, nebūtinai žmogų, sukurtame santykyje su jo visuma. Ir nors negalime išgirsti medžio atsako, kuris yra būtinas Buberio „Aš-Tu“ santykiui, tačiau negalime teigti, kad to nėra vien dėl to, kad nežinome, kaip medis galėtų atsakyti. Aptariamo santykio simetriškumas reiškiasi per momentišumą, spontaniškumą ir kylančią atsakomybę atsakyti būtent tą akimirką (ibid). Atsakas įvyksta kai yra

užmezgamas santykis su pasauliu – atsiveriama (ibid). Kūniškumas Buberio dialogui nėra būtinas (galimybė kurti dialoginį santykį su Dievu), todėl žmogus ar daiktas, į kurį yra kreipiamasi ir sakoma Tu, yra nepatiriamas, bet esama santykyje su juo, atsivėrime, ir būtent žinojimas ar pajautimas, kad į mūsų kreipimąsi Tu, yra riba, apibrėžianti dialogo vyksmą.

„Du į dialogą linkę žmonės būtinai turi būti atsigręžę vienas į kitą; tokio dialogo nelemia jų aktyvumas ar sąmonės veiklos lygmuo“ (Duoblienė, 2006, p. 164). Svarbu užtikrinti partnerių kontaktą ir aktyvumą. Dialogo sėkmę lemia ne tik aiškūs klausimai, bet ir dialogo dalyvių lygiateisiškumas. Dialogo metu turi būti ištrinamas galios santykis ir abu pašnekovai tampa lygūs (ibid, p. 159). Dėl to Aš-Tu santykis yra betarpiškas, nėra jokių sąvokų, o vaizduotė, geismas, tikslas ar išankstinis žinojimas čia taptų kliuviniu, nes „tikrosios būtybės gyvena dabartyje, o daiktų gyvenimas - praeityje“ (Buber, 1998, p. 82).

Aš-Tu santykis reikalauja atsako (yra simetriškas) – tai atsakomybė kitam, tam, kuris į tave kreipėsi (Buber, 1998). Jis momentinis, įvykstantis būtent tą akimirksnį, kai užmezgamas santykis su pasauliu – atsiveriama. Taigi, atsigręžimas ir atsakas dialoginiame santykyje yra pasiekiamas per atvirumą, per nusiteikimą, o ne žodžių motyvaciją kažką perduoti ar sužinoti. Šis „su kuo“ ir „apie ką“ kalbėjimo supriešinimas svarbus „išryškinant dialoginio santykio steigimosi įvykio aspektą“ (Gutauskas, 2010, p. 157). Santykio pasaulio įsteigimas yra momentiškas, spontaniškas. Jame „kitas“ yra ne nagrinėjamas ar svarstomas, bet priimamas visa būtimi. Tai dialogo/išitikties įvykis, siejamas su santykio Aš-Tu įsisteigimu. Šis įvykis „pertraukia anoniminius socialinius santykius (Aš-Tai) grįstą įprastybės komunikaciją“ (Gutauskas, 2010, p. 202). Buberis išskiria ir skirtingas santykio pasaulio sritis, kurios koreliuoja su galimais dialogo dalyviais: Gyvenimas su gamta; Gyvenimas su žmonėmis; Gyvenimas su dvasine esybe (čia negirdime kreipimosi, bet jį jaučiame, o atsakome kurdami, mąstydami, veikdami) (Buber, 1998). Dialoginio santykio pasaulyje Aš ir Tu laisvai susiduriame vienas su kitu abipusiame poveikyje, nesusijusiame su jokių priežastingumu ir jo nenuspalvintame. Čia žmogus yra užtikrintas tiek savo būties, tiek Būties laisve (Sidorkin, 1999, p. 16).

Martin Buber (1998) nagrinėja binarinį dialogą, jį aiškindamas kaip Aš-Tu įsteigto santykio momento esmę, taip pat ir žmogaus gyvenimo prasmę. Šiame dialoge turinys paliekamas nuošalyje, svarbiausia atsigręžimas ir atsakas. Svarbu kurti dialoginį santykį, kuriame vertinama abiejų dalyvių lygiateisiškumas ir kontaktas be jokių priešiško požymių, nesistengiant pažinti ir atvirai priimant visą „kito“ visumą: tiek žmogaus, tiek gamtos, tiek bet kokios kito reaguojančio subjekto, kurio kreipinį galima išgirsti arba pajusti (pvz.: Dievo).

Trinaris dialoginis santykis – M. Gutauskas

Fenomenologas M. Gutauskas (2009) neatmeta santykio matmens, bet sutelkia dėmesį į susikalbėjimo ir tarpusavio supratimo aspektus. Pokalbio dalykas čia tampa trečiuoju nariu ir kalbame apie trinarę dialogo struktūrą: santykis su „kitu“, su dalyku ir pačiu savimi (Gutauskas, 2009). Gutauskas (2009) kritikuoja Buberį ir teigia, kad binarinis dialogas yra tik krašutinė dialogo forma, nes fenomenologiniu požiūriu dialogas reiškia „aš su kuo nors kalbuosi apie ką nors“. Buberio dialoginės tylos atvejai, kuriuose atmetami tiek judesiai, tiek garsai (Buber 2001, p. 49), „ne tiek reprezentuoja dialogą, kiek išryškina jo probleminius momentus“ (Gutauskas, 2010, p. 129). Binarinis santykis čia suprantamas tik kaip dalis trinario dialogo. Analizuojant trinarę struktūrą pastebima, kaip į kiekvieną binarinio santykio aspektą (kreipimasis, atsakas, bendrumas, abipusiškumas) įsiterpia dalykiškumas (Gutauskas, 2009). Toks dialogo vertinimas padeda išvengti kraštutinio, grynai etinio ir nebylaus binarinio santykio (Buberis), tačiau taip pat dialogas nėra redukuojamas tik į dalykinį pokalbį (ibid). Taigi, pagal Gutauską, fenomenologinis požiūris atskleidė, kad „kito esatis nėra vien grynas stovėjimas priešais dialoginiame santykiyje. Jei „kitas“ pasirodo kaip kitas „aš“, tuomet jis „mane“ išcentruoja, nukreipia tam tikro dalyko link. „Kitas“ jau savo buvimu atveria galimybę matyti kitaip“ (ibid, p. 97).

Dialogo įvykis. Kalbant apie Gutausko ir Buberio dialoginio santykio panašumus, būtina aptarti dialogo įvykį. Abiems autoriams šis įvykis – tarsi savito, unikalaus, nepakartojamo santykio pasaulio įsteigimas. Tačiau kitaip nei Buberiui, kurio dialogo įvykis įvyksta „čia ir dabar“ ir dažniausiai nebyliai, per intencionalų atvirumą ir priėmimą, Gutauskui tai erdvė, „kurioje esatiesykiu pagrindu skleidžiasi partnerių nuomonės, skirtumai ir bendrumas“ (2010, p. 139). Atsiranda skirtumų, nuomonės, t. y. dalykiniai trinario dialogo aspektai. Gutauskui ne kiekvienas pokalbis ar vykdoma komunikacija yra dialogas (įvykis ir vyksmas). Pokalbis tampa dialogu, „kai įvyksta dialogo savito santykio, savitos erdvės, savito susikalbėjimo ir dalyko supratimo įsisteigimas“ (ibid, p. 144) – trinario dialoginio santykio pasaulis.

Gutauskas išskiria pokalbio vyksmą ir įvykį, atitinkamai pagal juos atskirdamas komunikaciją ir dialogą (ibid). Komunikacija pagal šį mąstytoją yra procesas, kuriame ginčijamasi, diskutuojama, sutariama, kalbamas kartu. Ir nors bet kuris veiksmas turi įvykti, tačiau Gutauskas teigia, kad būtent dialogo įvykis „yra tai, kas suardo, pralaužia įprastą anoniminį komunikavimą, todėl jo įvykis patiriamas kitaip“ (ibid, p. 141). Įsteigiama erdvė, kurioje „pasauliniai sąryšiai, pasaulinės kito apibrėžtys tampa nereikšmingos“ (ibid, p. 142). Dialogo įvykis, tai kažkas išskirtinio, ne kasdieniško ir patiriamo asmeniškai (ibid). Toks požiūris į dialogo įvykį koreliuoja ir su Buberiu Aš-Tu ir Aš-Tai santykių skirstymu, kai būtent išskirtinis, nekasdienis, individualiai išgyvenamas santykis yra įvardijamas dialogu.

Dialogo įvykį Gutauskas skirsto į „santykio su kitu“ ir „dalykinio bendrumo“ (dalykiškumo) steigimą (Gutauskas, 2010). Kadangi „dialogas nutraukia įprastinę anoniminę komunikacijos grandinę ir peržengia standartinius vaidmenis, jis pats kažką steigia“ (ibid, p. 141). Įsteigiama komunikacijos erdvė – savita pokalbio dalyvių erdvė, priklausančia tik jiems. Čia kiekvienas turi savo nesukeičiamus vaidmenis ir stebi dalyko atsivėrimą nežinotu požiūriu (ibid). Vaidmenys bei santykio su kitu steigimas ateina peržengus anonimiškumo ribas, tačiau dažnai santykis jau būna įsteigtas per socialinius santykius: pardavėja, pirkėjas; mokytojas, mokinyš ir t.t. (ibid).

Kitaip nei Buberio dialoginiame įvykyje, Gutauskas teigia, jog dialoginis įvykis yra patiriamas (ibid). Buberio filosofijoje tai keliautų į Aš-Tai santykio kontekstą, nes reflektuojant ir fiksuojant patį dialogo veiksmą, tai virsta „praeities daiktais“, o Buberio įvykis vyksta „čia ir dabar“. Gutausko atveju, į dialogo struktūrą įtraukus dalykiškumą, dialogo įvykiui įvykti yra būtinas bendrumo įsteigimas ir aiškus pokalbio fiksavimas būtuojų laiku – „po pavykusio pokalbio“ galime suvokti, ar pokalbis buvo dialogas, „kuris mus pripildė“ (ibid, p. 142). Iškeldamas dalykiškumo svarbą, Gutauskas vis tiek neatsisako ir neneigia santykio, būdingo Buberiui, svarbos. Jis išskiria dalykinius pokalbius ir tam tikras dialogo formas (pvz., meilės pokalbis), kurios skiriasi dalykiškumo ir santykio svarbos pasiskirstymu (ibid). Galiausiai, svarbu prisiminti, kad Gutausko dialogas yra patiriamas asmeniškai, todėl žiūrint iš išorės, besikalbančiųjų pokalbis gali skambėti kaip nesusikalbėjimas. Tačiau tik patiriantysis žino, ar pokalbis buvo dialogas, ar ne (ibid).

Gutauskas (2009) straipsnyje „Trinarė dialogo struktūra fenomenologiniu požiūriu“ išskyrė struktūrinius aptariamo dialoginio momentus: mano suvokimas, kreipimasis, kito esatis, kito suvokimas, kito atsakas ir abipusiškumas, bendros prasmės srities steigimasis ir savivoka dialoge. Šioje dalyje toliau bus remiamasi šiuo straipsniu ir trumpai aptariami struktūriniai trinario dialogo momentai.

Mano suvokimas. Tai yra individualus, intencionalus, išgyvenamas, originalus, vien tik „mano“ atliekamas suvokimas. Tai elementarus kokio nors dalyko suvokimo struktūrinis vienetas. Dialogo metu „mano“ ir „kito“ suvokimai persipina ir susilieja – individualios perspektyvos persipina viena su kita ir viskas pradeda funkcionuoti kartu. Todėl norint pažinti dialogo struktūrą ir jo vyksmą, reikia prisiminti „tiek suvokimų priklausomybę subjektams, tiek suvokimų sampyną“ (p. 88). Dalyko prasmės skirtumus lemia horizontaliniai skirtumai, nes dalyko prasmę tiksliai apibrėžia ne pats objektas, o suvokimo horizontas, taip išryškėja ir kiekvieno pokalbio dalyvio individualumo svarba.

„Kreipimasis dialoge“ yra akistatos situacija“ (p. 89). Buberio dalyko ir kreipimosi į kitą suvokimo supriešinimą Gutauskas vertina neigiamai ir teigia, kad „sąmonės intencionalumo požiūriu, tai yra du kokybiškai skirtingi nukreiptumo būdai“ (p. 88). Nors kreipimasis ir yra nukreiptumas, tačiau tai nėra intencionalus aktas, kurio metu kas nors būtų identifikuojama kaip kas nors. Kreipinys Gutauskui nėra objekto suvokimas, todėl atsiranda erdvė supriešinti kreipinį ir suvokimą. Tačiau jei

kreipimasis vyksta žodžiais ar kūno kalba, dalykiškumas yra neišvengiamas. Kaip ir pats kreipinys: kūno kalba, žodžiai gestai, žvilgsnis, poza ir t.t. – ir visi jie apie ką nors kalba, todėl tiesiog nesikreipti yra neįmanoma.

Kito esatis. „Kito susitikimas keičia mano suvokimo lauką. Jis keičia, jei kitas yra susitinkamas kaip kitas aš“ (p. 89). „Kitas aš“, įžengęs į aptariamą lauką, „pasirodo kaip kitas savo erdvės centras“ (ibid). Taip, „kitas“ parodo tuos pačius dalykus, tačiau iš savo perspektyvos ir taip išcentruoja „mano“ suvokimo lauką. Tačiau suvokimo laukas po šių procesų tampa „bendru dviejų centrų lauku“. Kito požiūris reiškias kaip skirtumas, kaip kažkas, kas gali įsipinti į „mano“ apmąstymus, ir nebūtinai juos praplėsti, bet išcentruoti. Dar nepradėjus pokalbio, „kito“ buvimo ir jo matymo/patvirtinimo užtenka, kad tai keltų klausimus „man“ apie matomą ir suvokiamą tikrovę. Net ir žmogaus nesatis dar palieka savo požiūrį ir priimantysis mato aplinką ne tik savo akimis. Galiausiai tai nusėda į įprasto, tačiau vis tiek šiek tiek pasiketuso „požiūrio prizmę“ (ibid). „Kito“ esatis, išcentravusi patiriantį, paveikia jo gebėjimą valdyti „daiktus“, tačiau suteikia galimybę „atsiverti kitoms priemonėms, kitas parodo „mano“ požiūrio ribas, o „aš“ suvokia ką nors ir save patį iš policentrinio lauko“ (p. 90).

Kito suvokimas. „Dalyko reikšmės ir kito esaties skirtumas būtų banalybė, jei nesuprastume kito esaties konstitutyvios reikšmės dialoge“ (p. 89).

Pagal Gutauską, kito buvimas tarsi „pats savimi nekalba“, tačiau jo buvimo faktas keičia „mano“ suvokimo lauką, jei kitas sutinkamas kaip kitas „aš“. Grįžtant prie Buberio, jo filosofijoje kito suvokimas dialogui nereikalingas (nes jis tai mato kaip norą pažinti, sudaiktinti: Aš-Tai santykis), svarbu tik atvirai priimti visą visumą, tačiau Gutauskas aiškina, kad tiesioginis kreipimasis į kitą yra kitoks nei objekto suvokimas. „Kreipimesi kitas nėra nesuvokiamas. Jis nėra abstraktus kitas, jis yra konkretus kitas“ (p. 91).

Galima išskirti du kito konkretybės suvokimo aspektus: 1. Kito konkretybė – „jo kūniškas, buvimas prieš mane, jo savasties esatis ir pasireiškimas; 2. Kitas suvokiamas „kaip požiūrio autorius“. Čia atsiranda priežastingumas konkretaus kito pasirinkimui. Nuo kito konkretybės priklauso, kaip ir kas buvo kalbama, kokia kreipinio forma pasirenkama. Įdomu, jog šiuo atveju, Buberis tokį priežastingumo – pažinimo tikslo – pasirinkimą tikriausiai keltų į Aš-Tai santykio rėmus ir jo dialogu nelaikytų. Tačiau įtrauktas dalykas, kaip trečias dialogo narys, keičia ir pažinimo vertinimą dialoginiame kontekste, o kito kitybės pasireiškimą apibrėžiant pirmiausia kaip skirtumų raišką, tai įrodo, kad toks dialogas neturi tikslo Aš-Tai santykiu pažinti kitą. Trinario dialogo pasaulyje kito savastį pastebėti galime tik per „skirtumą, nesutarimą ir įtampą tarp savumo ir kitybės“ (p. 92). Kitaip tariant, „kito savastis visuomet lieka už patirties slenksčio, o išryškėja ir yra atpažįstamas tik kito požiūris į dalyką ar jo santykis su dalyku“ (ibid). Svarbu įsidėmėti, kad „kito suvokimas ir supratimas nereiškia kito kaip objekto ar temos pažinimo“ (ibid).

Kito atsakas ir abipusiškumas. Kito suvokimui daug įtakos turi kito atsakas bei pokalbio abipusiškumas, nes taip susikuria erdvė dialoginiam įvykiui. „Mano“ suvokimas tam tikra prasme nepastebi kito turinių savitumo, „jis peržengia kitą, nes kito atsakymas mane nukreipia ne į jį, bet dalyko link. Pradedu matyti taip, kaip mato kitas, dar jo nepažindamas“ (p. 92), rašo Gutauskas, apibūdindamas trinario dialogo santykio su dalyku elementą. Abipusiškumui ir atsakui reikalingas pokalbis, o tiksliau dvi pokalbio dalys: kreipimasis ir atsakymas. Trinarėje struktūroje šios dalys juda ne tik „dvikrypčiu judėjimu“ nuo vieno pašnekovo į kitą, tačiau santykis nukreipiamas ir į dalyką. „Aš“ nukreipia „kitą“ ne tiek į „save“ kaip kreipimosi iniciatorių, bet į dalykų padėtis, o „kito“ atsakymas taip pat yra ne vien tiesioginis atsakas į „mane“ ar mano esatį, bet ir atsakymas dalyko požiūriu“ (p. 93).

Bendros prasmės srities steigimas. Bendrumas dialoge fiksuojamas iš „aš“ pozicijos ir patirties. Pagal Gutauską, pirmas žingsnis link bendrumo prasmės yra „intersubjektyvios situacijos susikūrimas ir kito požiūrio mano lauke atsiradimas“ (p. 94). Išeiti iš savo originalios sąmonės padeda ir įsijautimas. „Įsijautime vyksta ne aktyvios sąmonės sprendimas (pirma suprantu jo (kito) požiūrį ir įtraukiu į savo regėjimo perspektyvą), bet pasyvus kito asocijavimas“ (ibid). „Aš“ pradeda matyti ir netgi kažką suprasti iš kito perspektyvos dar prieš kito savitumo pažinimą ir supratimą. Kito perspektyva čia suprantama kaip erdvė („neišvaikščiota teritorija“), per kurią kažkas išmokstama nepalikus savo vietos.

Kadangi „kitas savo požiūriu nurodo į dalyką, o ne į save patį“ (ibid), išauga bendro intencionalumo svarba, „bendras nukreiptumas dalyko link“. Per šį nukreiptumą atsiranda bendros supratimo užuomazgos. Pradžioje anonimiškumas užtikrina tam tikrą pirminį bendrumo lygį, leidžiantį komunikacijai vykti, tačiau dialoge kur kas svarbiau yra bendros prasmės steigimasis. Jo sąlyga yra skirtumas tarp skirtingų požiūrių. Tik jam esant vieno pradėta reišmė gali būti kito užbaigta. Tačiau dialogo procese „ji (reikšmė) niekad nėra užbaigiama iki galo ir dialogas visuomet palieka galimybę ją pratęsti“ (p. 96).

Vienas „aš“ gali judėti įvairiomis dialogo struktūros kryptimis, o dialoge yra gaunamos kito nustatytos vėžės, kuriose yra konkrečiai išpildomos „mano“ intencijos ir pats dalykas įgauna aiškią apibrėžtį. Vienas didžiausių dialogo nuopelnų – kito atnešamas spontaniškumas („kitas gali įstatyti į tokias vėžes, kurių galimybės net negaliu numanyti“) (ibid). Tokiu būdu „aš“ ir „kito“ požiūrių horizontai liejasi kurdami savitą suvokimo lauką, kuriame požiūriai veikia vienas kitą, bet nevirsta vienalyte mase. Pasakyta tezė tampa klausimu, kuris gali būti užbaigiamas tik per kitą. Išpildant buvimą vienas-per-kitą steigiasi bendras požiūris, bendras kalbos laukas. Kūniško ir kultūrinio anonimiškumo plotmės lieka, tačiau nėra pačios svarbiausios. „Dialogo erdvės horizontų liejimosi unikalumą patvirtina tai, kad dialoge besikurianti prasmė dažnai nėra savaime suprantama ir tiesiogiai prieinama nebuvusiams dialogo erdvėje“ (ibid).

Savivoka dialoge. M. Gutausko pokalbyje ir dialoge „aš“ būdinga savimarša ir savitumas nėra savaime suprantamas. „Aš“ kalbėdamas „su kuo nors apie ką nors“, pirmiausia suvokia dalyką, tada kitą, bet ne save patį. Savivokos reikalauja iš paskos pokalbiui einanti ir įsiterpianti refleksija. Kadangi, visai kaip ir kito suvokimui, savivokai taip pat reikalingas skirtumas tarp pokalbyje dalyvaujančių, ir tik dėka jo refleksija skatina „aš“ apgalvoti ir koreguoti elgesį, žodžius ar ieškoti skirtumo/nesutarimo priežasčių. „Savo unikalumo net nepastebiu, jis išryškėja tik kito akivaizdoje ir tik per kitą aš pradedu suvokti save patį“ (ibid).

Suvokimo aspektu ir kūniškomis akistatomis Gutauskas atskleidžia „arčiausiai santykio esančias dalykiškumo plotmes“ (2009), trinario dialogo išskirtinumus, struktūrą bei dialogo įvyko svarbą. Trinarius dialogas labiausiai išsiskiria turiniu kaip trečiuoju dialoginio santykio dalyviu. Čia dialogo įvykiui nebeužtenka tik kreipinio, įvykis atsiranda pokytyje arba „horizontų susiliejime“: „dialogas įvyksta, jei įsisteigia bendras dalykų supratimas. dalyko prasmė nelieka tokia, kokia ji yra mano suvokime, bet tampa bendra, išpildyta ir papildyta per kitą ir su kitu“ (Gutauskas, 2010, p.123). Prasminio bendrumo atsiradimą galime laikyti dialogo viršūnės momentu - tai „įvykio momentas“, kurį galima užfiksuoti ne tik santykio formavimosi lygmenyje (Buberio dialogo kontekstas), bet ir dalykiškumo bei suvokimo plotmėse (Gutauskas, 2010).

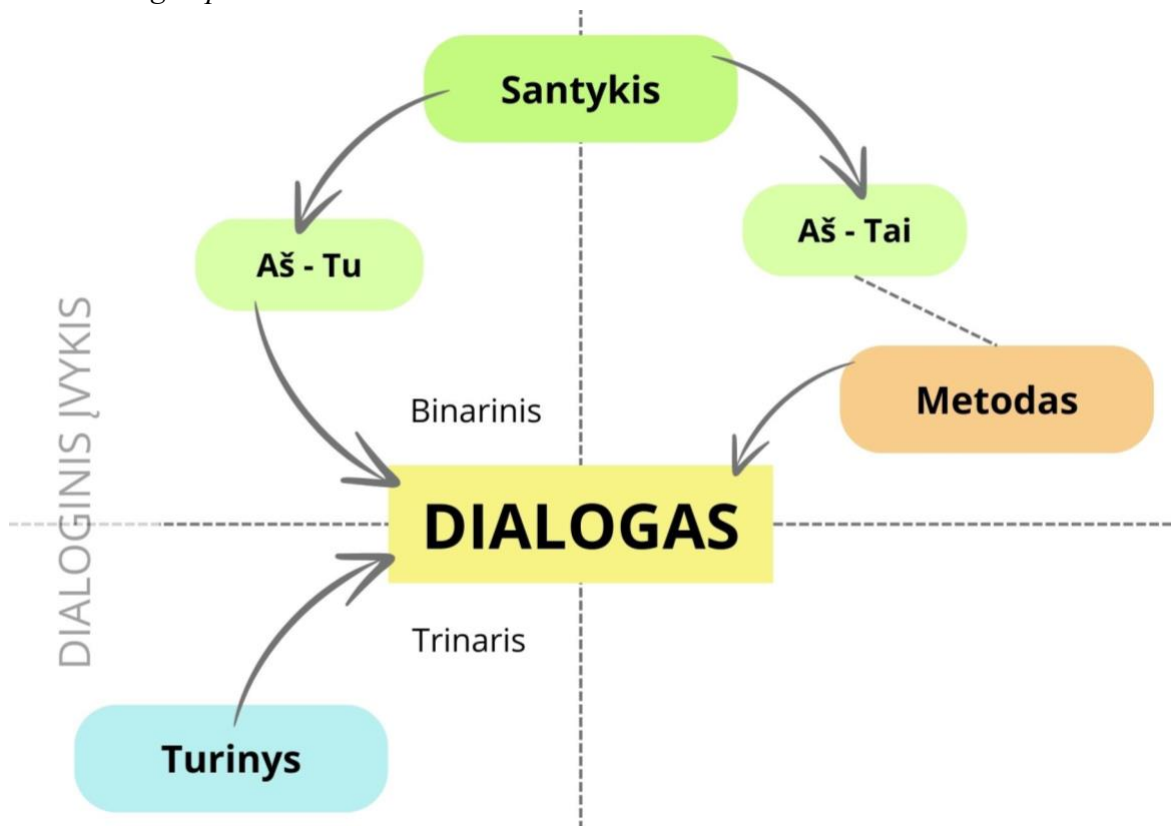
Apibendrinant nagrinėtus mokslinės literatūros tekstus, išsiskiria trys pagrindiniai dialogo aiškinimo principai. Dviejų iš jų (binario ir trinario) pagrindas yra santykis ir dialogo įvykis, nors ir suprantamas šiek tiek skirtingai, trečiajam – dialogas matomas kaip metodas, skirtas atlikti įrankio funkciją žinių perdavimui ir tiesos ieškojimui (Lentelė nr. 1). Visus tris požiūrius į dialogą sieja komunikacijos ir dialogo atskirtis, dialogą matant kaip kažką prasmingesnio. Gutauskas rašo: „Dialogas dažnai suprantamas kaip komunikacijos sinonimas, o tai ne tiek padeda, kiek trukdo išryškinti paties dialogo esmę. Komunikacijos formos yra įvairios, to, ką galėtume vadinti dialogu, ribos plačios ir labai paslankios, todėl yra sunku apibrėžti dialogą kaip tokį“ (2010, p. 205). Tiek ši citata, tiek atlikta mokslinė analizė patvirtina dialogo suvokimo įvairovę. Svarbu paminėti, kai nei vienas dialogo aiškinimas nėra „blogas“. Dažnai filosofijos, aiškindamos dialogus, persipina viena su kita. Būtų tikslingiausia į visus dialogus žiūrėti kaip į vieną kelių sluoksnių reiškinį, kurio kaip veiksmo sėkmei vienu metu veikti ir pasitarnauti gali visi sluoksniai (Paveikslėlis nr. 1). Kurių veikimo sluoksnių reikės apsprendžia „Aš“ intencija arba nusiteikimas, būdingas visiems trims nagrinėtiems dialogams. Šiuo atveju, Buberio Aš-Tu tampa pagrindiniu sluoksniu, reikalingu kitų dialogo „sluoksnių“ sėkmei. Šią idėją aptarė ir Gutauskas, teigdamas, kad „Buberio dialogo filosofija yra nepaprastai reikšminga visoms dialogo teorijoms“ (2010, p. 205). Buberiško momentinis santykio įsteigimas, t. y. gilaus ryšio su „Tu“ pajautimas suteiki palankią terpę veiksmingam dialogo kaip žinių perdavimo įrankio panaudojimui ar trinario dialogo bendros prasmės steigčiai.

Panašumai pastebimi ir lyginant Buberio Aš-Tai ir dialogo kaip metodo suvokimą. Įrankiškumas ir pažinimo tikslas jungia abi (ne)dialogo išraiškas. Vienos filosofijos kontekste Aš-Tai, nors ir matomas kaip santykis, tačiau nepatenka į dialogo erdvę. Tačiau kitu atveju, vertinant sokratišku žvilgsniu, Aš-Tai taptų dialogo metodo dalimi (Paveikslėlis nr. 1). Kalbant apie trinarį dialogą, matomi visi trys dialogo „veikėjai“: tiek dalykas, tiek „Aš“, tiek „kitas/Tu“. Pateiktame apibendrinimo paveikslėlyje (nr. 1) galima pastebėti, kad daugiau reikšmės suteikiant tam tikrai trinario dialogo „veikėjų porai“, gauname vieną iš aptartų dialogo požiūrių: dėmesys skiriamas „Aš“ ir „Tu/kitas“ – Buberio filosofija; Dėmesys į dalyką ir „kitą“ – dialogas kaip metodas (arba buberiškasis Aš-Tai santykis); „Aš“ ir dalykas – jau nebe dialogas, bet konkretus Aš-Tai santykio pavyzdys. Tačiau jei dėmesys skiriamas visiems trimis – gaunamas trinaris dialogas.

Kaip minėta anksčiau, literatūros analizė parodė, kad dialogo sampratos geriau veikia kaip sluoksniai nei atskiri vienetai. Šios skirtingos, tačiau tarpusavyje susiję teorinės perspektyvos leidžia giliau suprasti dialogo vaidmenį ne tik mokymo, bet ir žmogaus egzistencijos bei santykių kontekste. Tai rodo, kaip svarbu yra dialogą traktuoti ne tik kaip metodą, bet kaip esminę egzistencinę prieigą pedagoginiam kontekste.

Paveikslėlis nr. 1

Dialogo apibendrinimas

Lentelė nr. 1*Trijų požiūrių į dialogą (dialoginį santykį) bruožai*

DIALOGAS KAIP:	PGR. BRUOŽAI
Metodas	- Kritinis mąstymas; - Reflektavimas; - Proto aktyvumas; - Tiesos ieškojimas; - Įrankis pažinimui, komunikacijai; - Klausimų svarba; - Nukreipta į atradimus, naują suvokimą.
Buberiškasis „Aš-Tu“	- Momentinis išgyvenimas „Čia ir dabar“; - Egzistencijos prasmė; - Abipusiškumas; - Atvirumas/Atsivėrimas; - Pokalbio partneris nebūtinai žmogus; - Siekia kurti santykį su pasauliu, ne pažinti; - Nusiteikimo svarba; - Nebūtina kalba, o turinys nesvarbu; - Intensyvumas; - Betarpiškumas; - Nenusakomumas; - Simetriškas; - Steigiamas dialoginio santykio pasaulis.
Trinaris dialogas (pagal Gutauską)	- Dalykiškumas (santykis su dalyku); - Reflektavimas; - Bendro supratimo erdvės steigimas; - Skirtumo svarba; - Suvokimų persilieėjimas; - Neįmanoma nesikreipti; - Konkretybė; - Abipusiškumas; - Svarbi įtaka vienas kitam tarp dialogo dalyvių. - Svarbi kalba (žodžiais ar kūnu).

Dialoginis santykis ugdymo kontekste

Vaikas yra realybė; švietimas turi tapti realybe (Buber, 1925)¹

Taikant dialoginius metodus galima pagerinti mokymą ir mokymąsi, teigia Burbules (1993). Ir nors šios išvados iš tiesų yra vertingos, tačiau „jose slypi saviDestrukcijos sėklos“ (Sidorkin, 1999, p. 14). Tai koreliacija į Buberio dialoginio santykio (Aš-Tu) ir pažinimo santykio (Aš-Tai) skirtumų esmės. Aš-Tu santykis yra dialoginis, ir Buberiui tai – žmogiškosios egzistencijos centras. Ignoruojant ontologinį dialogo supratimą, atsiranda galimybė saviDestrukcijai – savęs nepatvirtinimui, pasiliekant tik su pasaulio pažinimo galimybe, tačiau nepatvirtinant savo egzistencijos per būtį dialoge. Toks dialogiškumas, pasak Sidorkin (1999), taip pat turi pasekmių ugdymo teorijai. Dialogiškumas čia suprantamas kaip dialoginio (Aš-Tu) santykio egzistavimas. Aptarti abu Buberio santykiai ugdyme neprieštarauja vienas kitam ir yra šalia, tačiau būtent dialogas ugdymo procese turėtų būti taikomas „ne žinioms perteikti, o kurti socialiniam santykiui, grindžiamam pasitikėjimu, vienas kito vertingumo pripažinimu“ (Duoblienė, 2006, p. 168). Tai yra, skatinti būtį su pasauliu, o ne tik jo techninį pažinimą.

„Tyrinėti mokymą dialoge, o ne dialogą mokyme“ (Sidorkin, 1999, p. 14)

Dialogas, kuris kažkam naudojamas, nustoja būti dialogu (Sidorkin, 1999). Tai tik dialogo apvalkalas, pokalbis, vykstantis tik Aš-Tai sferoje. Prasidėjus dialogui, niekas negali jo nei nukreipti, nei valdyti, nei transformuoti, net ir siekiant kilnių ugdymo tikslų. Ontologinę dialogo viziją galima supriešinti su neontologine (Aš-Tai santykis/dialogas kaip metodas), kurioje dialogas laikomas bendravimo forma, kaip priemonė kokiam nors kitam tikslui pasiekti (ibid, p. 15). Buberis daugelį vadinamųjų techninių „dialogų“ vadino monologais. Šią sąvoką jis naudojo kritikuodamas vienus pirmųjų mokytojų ir dialogo tyrėjų – filosofus. Jis teigė, kad daugelis šiuolaikinių filosofų su visu savo mąstymo pasauliu pasinėrė į monologizuojančią puikybę (Buber, 1998). Buberio filosofija atskiria: pažinimo santykio bendravimą, kuris vis tiek yra labai svarbus ugdymo procese; mažiau naudingas monologines „diskusijas“; kiek didaktišką „didžiųjų protų“ pokalbį ir tikrąjį dialogą, atsirandantį per Aš-Tu santykį. Pastarasis yra tai, kas įveikia bejausmį ir mechaniską institucinį pokalbį, kuris kartais vadinamas mokykliniu. Toks dialogas yra dvasingas ir originalus, netikėtas, kūrybiškas ir todėl tikrai ugdantis (Sidorkin, 1999).

Norint patirti, ką reiškia būti žmogumi, reikia įsitraukti į dialoginius santykius. Kai įsitraukiame į dialogą, esame žmonės pačia pilniausia prasme (ibid). Dėl to mokyklose turėtų būti siekiama padėti vaikams patirti ir išmokti, ką reiškia būti žmogumi. Dialoginis požiūris į ugdymą reiškia, kad reikia pertvarkyti visus kasdienio mokyklos gyvenimo aspektus. Ir vis dėlto labai svarbu

¹ M. Buber'io esė „Education“ (1926), knygoje *Between Man and Man* (2002) (New edition). Ši esė iš pradžių buvo pristatyta Trečiojoje tarptautinėje švietimo konferencijoje „Vaiko kūrybinių galių ugdymas“, vykusioje 1925 m. Heidelberge, Austrijoje.

suvokti mokyklos gyvenimo prioritetus: dialogo atvejai, net jei jie trumpi, turėtų būti tikslas, o likęs laikas – priemonės. Kokią mokymosi techniką naudoti ir kokią tvarkaraštį pasiūlyti – visi šie klausimai yra svarbūs, tačiau jie neatsiejami nuo svarbiausio tikslo – būties su pasauliu (ibid). Visa socialinė struktūra, vadinama mokykla, turėtų būti sukurta siekiant tikslo – supažindinti vaikus su dialogo gyvenimu, nes dialogo paslaptis slypi ne pačiame dialoge. Ji slypi mokyklą supančioje kasdienio gyvenimo tikrovėje. Dialogiškumas yra tiesioginis santykis, tačiau kelias į jį gali būti tik netiesioginis (ibid).

Abipusiškumas, autentiškumas

Gutausko dialoginėje nuostatoje išryškėja atsako ugdyme svarba: be studento patvirtintos ar užbaigtos tezės, ji negalioja kaip „dalykinė tiesa dialoge“ (2009, p. 93). Čia abipusiškumas reiškiasi per glaudų sutarimo ir supratimo ryšį: kitas savo supratimu patvirtina pasakytą teiginį, perima klausymo iniciatyvą ir ją grąžina kalbėjusiajam. „Visa tai susilieja abipusiame judėjime“ (ibid). Svarbu pabrėžti, kad čia „tezę, nors ir išsakoma, veda prie dialogo tiek, kiek į ją gali būti atsakyta santykio atsaku, o ne atsakymu teksto plotmėje. Išgirsti dvasios šauksmą – tai išgirsti kvietimą į santykį, kuris, steigdamas abipusiškumą, pokalbį paverčia dialogu“ (Gutauskas, 2010, p. 234).

Buberis taip pat pabrėžia abipusiškumo svarbą, bet santykio matmeniu. Jam abipusiškumas steigiasi „čia ir dabar“ ir pokalbį paverčia dialogu. „Tad abipusiškumas yra ne tiek valios, kiek ištikties dalykas – abipusiškumas išsipildo kaip mano ir kito „sąjunga“ (Gutauskas, 2010, p. 131). Pasak Schneider (2024), toks Buberio propaguojamas dialogas buvo „monumentalus momentas ugdymo filosofijai“. Šio dialogo metu mokytojas ir mokinys atsigręžia vienas į kitą be išankstinių nuostatų ir „kreipiasi“ vienas į kitą priimančiai, klausosi bei tinkamai reaguoja. Tačiau tai ne visada yra lengva ir gali pareikalaus papildomų mokytojo ir mokinio pastangų. Kyla pavojus jų autentiškumui, nes tokiu atveju dialogas gali virsti užslėptu monologu. Tačiau tikrasis dialogas reiškia lygiavertį pokalbį ir „savo tapatybės mokymąsi per abipusiškumą“ (Schneider, 2024). Mokytojas, dalyvaujantis autentiškame dialoge, visiškai atsisako klasės kontrolės ir sukuria dinamišką mokymosi aplinką (Schneider, 2024). Tai skatina mokinius mąstyti savarankiškai, reikšti ir pažinti savo autentiškumą bei įgyti žinių ne priimančiai, ką sako mokytojas, bet aktyviai dalyvaujant mokymosi proceso dialoge.

Toliau nagrinėjant autentiškumo ir savęs pažinimo ugdyme svarbą, Buberio idėjos išryškėja dar labiau. Filosofas teigė, jog mokiniams turėtų būti sudarytos galimybės atrasti save ir tobulėti, įskaitant dvasingumo ugdymą. Schneider (2024) nuomone tai, kad dabar daugelyje mokyklų skatinami saviugdų ir sąmoningumo kursai, taip pat bendraamžių mentorystės programos, yra Buberio idėjų nuopelnas, taip pat kaip ir įtraukties bei prieinamumo skatinimas teigiant, kad mokymosi bendruomenės turėtų būti įvairios ir skatinti lygybę. Buberis buvo įsipareigojęs socialiniam teisingumui ir bendruomenei, paprasčiau tariant, tikėjo, kad švietimas turėtų padėti kurti

geresnį pasaulį (Schneider, 2024). Dialoginio santykio dėka kūrėsi ir dialoginiai metodai (mokymasis bendradarbiaujant, atvirkštinės klasės metodas, įvairūs diskusijos modeliai ir kt.) – grįžtama prie abiejų Buberio santykių sąsajos ir svarbos ugdyme, siekiant dialoginio santykio mokykloje abipusiškumo ir autentiškumo.

„Tik visa savo esybe, visu savo spontaniškumu ugdytojas gali iš tiesų paveikti visą savo ugdytinio esybę“ (Buber, 2002, p. 125). Spontaniškumas – dar vienas dialoginio santykio ir jo raiškos ugdyme aspektas, prisidedantis prie buberiško dialogo steigties. Tikrame pokalbyje (t. y. ne pokalbyje, kurio atskiros dalys buvo iš anksto suderintos, o visiškai spontaniškame, kai kiekvienas tiesiogiai kreipiasi į savo partnerį ir iššaukia jo nenuspėjamą atsakymą), tikroje pamokoje (t. y. ne rutiniame kartojime ir ne pamokoje, kurios išvadas mokytojas žino prieš pradėdamas, o tokia, kuri vystosi abipusiais netikėtumais), tikras apsikabinimas, o ne paprastas įprotis, tikra dvikova, o ne paprastas žaidimas – visuose juose tai, kas svarbiausia, vyksta ne kiekviename iš dalyvių atskirai ar neutraliame pasaulyje, bet tai vyksta tarp jų pačia tiksliausia prasme, tarsi dimensijoje, kuri prieinama tik jiems abiem (Buber, 2002, p. 241-242). Taip steigiamas atskiras santykio pasaulis, kuriame vyksta tikrasis dialogas.

Mokyklos gyvenimas

„Dialogo paslaptis slypi ne pačiame dialoge. Ji slypi kasdienio mokyklos gyvenimo realybėje“ (Sidorkin, 1999, 2p.).

Ugdymas turėtų sukurti apie dialogą, taip visos mokyklos gyvenimas turėtų būti traktuojamas kaip visuma – dialoginio santykio pasaulis (Sidorkin, 1999). Paradoksalu, bet aprašydami mokyklą dialoginiu požiūriu, daugiau kalbame apie klasės diskursą ir organizacines struktūras, o ne apie patį dialogą (ibid). Švietimo bendruomenė klaidingai tiki, kad politikos formavimas yra būdas pakeisti švietimą, kai iš tikrųjų visą ugdymą reikėtų pertvarkyti taip, kad būtų kuriami trumpi „reliatyvūs įvykiai“ (erdvė įvykti dialogui) – tiesioginiai, betarpiški individų susitikimai (ibid). Ir nors Buberis nesiūlė rinktis tarp Aš-Tai ir Aš-Tu santykių, o pasisakė už jų sveiką kaitą, tačiau būtent dialoginė savasties teorija yra tai, kas sieja dialogo ontologinę sampratą ir ugdymo teoriją: tapatybė nuolat formuojasi ir transformuojasi per sąveiką su kitais (Sidorkin, 1999). Dialoginiame pasaulyje individai tampa kitų bendraautorais, o individo („aš“) savastis – daugialypių dialogų vieta (ibid). Toks požiūris į ugdymą skatina mokytis ir mokytis per autentiškus tarpasmeninius santykius, kurie ne tik perduoda žinias, bet ir formuoja mūsų tapatybę bei pasaulėžiūrą.

Dialoginio požiūrio mikroaplinka mokykloje – klasės diskursas (Sidorkin, 1999)

Jei „aš“ yra daugialypių dialogų vieta, tuomet mokymąsi galima suprasti kaip gebėjimo „dialogizuoti“ žmogiškosios kultūros tekstus ugdymą. Viena iš tokio mokymosi modelio pasekmių – cikliškas klasės diskursas. Trys pagrindinės klasės diskurso fazės: autoritėtinė, dialoginė ir išsklaidyta. Šios fazės leidžia mokiniams pamatyti tą pačią mokymo programą trijų skirtingų „kalbų“

šviesoje. Autoritetinis diskursas sukuria bendrą tekstą ir žodyną. Dialoginio diskurso metu mokiniai bendrą tekstą suskaido, perpasakoja jo dalis savais žodžiais ir papildo jį subjektyviomis reikšmėmis dabartinio klasės įvykio kontekste. Išsklaidytas diskursas – tai chaotiškas mokinių šnekėjimas, kurio metu fiksuojamos mokymo programos žinios, kad jos būtų prieinamos ateityje. Visas šis ciklas leidžia mokymo programai įgyti žmogiškąją balsą ir būti įtrauktai į dialoginių santykių orbitą klasėje.

Dialoginio požiūrio makroaplinka mokykloje – mokykla kaip organizacija (Sidorkin, 1999)

Kita dialoginio požiūrio į ugdymą pasekmė - bendra mokyklos gyvenimo struktūra. Dialogišką mokyklą geriausia kurti ne priimant tam tikrą programą ar politiką, o įžengiant į tai, ką Buberis vadina pradiniu santykių incidentu. Pagal Buberį, kiekviena kultūra prasideda nuo „ypatingo dialoginio pobūdžio įvykio“ – prieš formuojant kultūrą, žmonių grupę, ar mokyklą, turi kažkas nutikti, tarsi dvasinis kultūros „didysis sprogimas“ (Sidorkin, 1999, p. 141). Galima į tai žiūrėti ir šiek tiek paprasčiau ir šią idėją mokyklos kontekste aiškinti kaip suteikiamą galimybę rasti erdvei, kurioje galėtų įvykti dialoginis santykis. Dialoginis santykis vyksta tarp dviejų ar daugiau asmenų ribotą laiką. Tačiau vienintelis būdas sukurti palankias sąlygas dialogui – įtraukti visą mokyklą. Todėl ypatingas dėmesys skiriamas momentui, kai dialogiškumas tampa sisteminė visos mokyklos bendruomenės savybė, t. y. pirminiu santykiniu incidentu.

Trys tokios dialoginiu santykiu paremtos mokyklos bruožai: kompleksiskumas, pilietiškumas ir karnavalas (angl. complexity, civility, and carnival). Kompleksiškumas – tai gebėjimas atlikti kelias funkcijas, kad mokiniai ir mokytojai visiškai nesusitapatintų su vienu socialiniu vaidmeniu. Jis leidžia mokykloje egzistuoti daugybei balsų. Pilietiškumas – tai nuolatinis mokyklos bendruomenės pokalbis apie save pačią, būdas užtikrinti, kad šie balsai išgirstų vieni kitus. Karnavalas sudaro sąlygas skirtingiems mokyklos gyvenimo etapams. Jis kuria alternatyvaus socialinio pasaulio įvaizdį, atlieka socialinės kritikos funkciją ir sukuria laiką bei erdvę intensyviausiems dialoginiams susitikimams.

Svarbu išskirti, kad Sidorkin (1999), kalbėdamas apie mokyklą kaip organizaciją, aprašo ne pačias dialoginių susidūrimų situacijas (nes jos yra autentiškos, momentinės ir spontaniškos), bet organizacijos savybes, dėl kurių tokios situacijos tampa įmanomos. Dialogas vyksta ne per organizaciją, tačiau jis glaudžiai susijęs su įprastų socialinių santykių pasauliu. Kartu su įprastais stabilumo, administraciniais ir veiksmingumo poreikiais mokyklos organizacija taip pat turėtų būti kuriama ir valdoma atsižvelgiant į dialogo proveržius. „Mokyklą galima suprasti kaip kruopštų socialinės struktūros kūrimą, kurio vienintelis tikslas - atsisakyti šios struktūros dialoginio santykio naudai. Į mokyklą reikia stengtis žiūrėti ne kaip į pastatą, o kaip į parengtus pastolius, kuriuos vardan dialogo galima nuardyti.“ (ibid, p. 109).

„**Gera mokykla** - tai mokykla, kurioje skirtumų klausimas sprendžiamas konkrečiu dialogo būdu (Sidorkin, 1999, 2p.)“.

John Goodlad (1994) siūlo diskusiją apie mokyklų kompetencijos kriterijus. Jis teigia, kad, nepaisant prieštaringų gerumo kriterijų, reikėtų rimtai atsižvelgti į tai, ką jis vadina „seniausiu ir galingiausiu iš visų vertinimo standartų – daugelio teigiamų aspektų junginį, vadinamą pasitenkinimu“ (cit. iš Sidorkin, 1999, p. 110). Sidorkin teigia, kad gera mokykla yra ta, kuria nuoširdžiai patenkinti mokiniai, tėvai ir mokytojai ir kuri netarnauja tik vienai grupei ar klasei kitų sąskaita (ibid, p. 111) ir kritikuoja, kai į mokyklą žiūrima kaip į instituciją, panašią į gamybinę įmonę; kitaip tariant, kaip į kažką, kas turi palyginti paprastą ir išmatuojamą rezultatą. Tačiau mokykla nėra gamykla, tai bendruomenė, todėl visų pirma turėtų sudaryti palankias sąlygas žmogui gyventi visavertį, labiausiai tenkinantį gyvenimą. Ir tik tada, ir tik kaip priemonę šiam tikslui pasiekti, mokyklos turėtų atlikti kai kurias kitas dalines funkcijas (ibid, p. 111).

Mokyklos dialogiškumas tiesiogiai susijęs su pasitenkinimo ja lygiu. Žmonės yra laimingi mokykloje, kurioje vyksta dialogas, kai dialogiškumas suprantamas kaip atviras skirtingų „aš“ ir jų būties priėmimas. Tam tikra prasme tai, ar mokykla yra gera, neturi nieko bendra su jos organizacine struktūra, mokymo programa ir mokymu, įranga ir t.t. Mokykla yra gera, jei jos bendruomenės narių balsas yra įtrauktas į tą polifoninį veiksmą vertinant, ar mokykla yra gera. Kitaip tariant, kai mokinys, tėvas ar mokytojas išsako nuomonę apie savo mokyklą, pareiškimo turinys yra tiesiogiai susijęs su tuo, kaip šis pareiškimas bus išklaustas ir suvoktas.

Dialogas yra pirminis santykis, o tai reiškia, kad žmogiškosios egzistencijos pilnatvė vyksta tarp individų, o ne viename „aš“. Būti – tai dalyvauti dialoge. Dialogas yra tam tikras įprasto žmogaus gyvenimo reiškiny. Jis reikalauja alternatyvaus laiko, erdvės ir priežastingumo tipo. Dialogas gali kilti spontaniškai arba jį gali paskatinti tam tikri kultūriniai reiškiniai. Mokykla yra palanki tokiam dialoginiam „aš“, kai joje yra daugybė savitų balsų, šie balsai girdi vienas kitą ir atsiranda akimirų, kai šie balsai tampa „grynai žmogiškais“ (arba praranda socialines sąsajas). Kitaip tariant, dialoginė mokykla kaip socialinė organizacija turi turėti bent tris priemones, kurios padidintų dialogo atsiradimo galimybes: pirma, turi būti polifonijos priemonė (tam, kad skirtingi balsai gali skambėti drauge (kompleksiškumas ir autoritetinė fazė), antra, sanglaudos priemonė (užtikrinti bendruomenės vieningumą, supratimą (pilietiškumas ir dialoginė fazė)) ir, trečia, išsilaisvinimo iš visos organizacijos priemonė (spontaniškumo ir kūrybiškumo užtikrinimui (karnavalas ir išsklaidymo fazė) (ibid, p. 141). Šios priemonės kartu sudaro sąlygas autentiškam dialogui, būtinam pilnaverčiam ugdymo procesui.

DI pokalbių robotai ugdyme

Dirbtinis intelektas. Nagrinėjant dabartinį švietimo lauką svarbu suprasti kokios naujos programos ar technologijos jį veikia. Dialoginiame santykiyje neišvengiamos kūrybiškumo ir autentiškumo problemos, kurios labai ryškiai pastebimos, kai į mokymo procesą įtraukiamas dirbtinis intelektas (DI). Tai į švietimo aplinką įneša naujų priemonių, galinčių pakeisti įprastus mokymo ir mokymosi procesus (Adiguzel et al., 2023). Todėl yra svarbu suprasti kas yra DI, įsigilinti į jo produktus, ypač pokalbių robotų programas (ChatGPT ir k.t.), kaip jie veikia ir kokią įtaką daro įvairioms gyvenimo sritims, įskaitant ir švietimą.

John McCarthy 1955 m. pirmasis išskyrė DI sąvoką, apibrėždamas tai kaip galimybę priversti mašiną elgtis taip, kaip intelektualiai elgtųsi žmogus (McCarthy ir kt., 1955). 1990 m. Kurzweil DI apibūdina jau kaip meną kurti mašinas, galinčias atlikti užduotis, kurioms paprastai reikia žmogaus intelekto (Kurzweil, 1990). Nuo pat pirmųjų tekstų DI apibrėžimas ir panaudojimas prasitęsė ir apima keletą gyvenimo sričių: nuo verslo sektoriaus, sveikatos priežiūros, iki švietimo (Alawi, 2023). Svarbu pabrėžti, kad DI iš prigimties nėra protingas, bet veikiau geba tam tikru mastu sėkmingai atlikti užduotis, kurios paprastai laikomos intelektualiomis (Mertala et al., 2022). Jo veiklos pagrindą sudaro algoritmai ir programos, kurių esminis pagrindas yra didieji duomenys (Zhang, 2023). Remiantis tuo, galima pateikti išsamesnę apibrėžtį: DI galima laikyti bet kokią teoriją, metodiką ar techniką, kuri palengvina žmogaus mąstymo procesų ir elgsenos analizę, modeliavimą, panaudojimą ir tyrinėjimą mašinomis, ypač kompiuteriais (Lu, 2019). Paklausus ChatGPT, kas yra dirbtinis intelektas, gautas toks atsakymas: „Dirbtinis intelektas yra technologija, kuri leidžia kompiuteriams arba sistemoms mokytis ir priimti sprendimus bei atlikti užduotis, kurias įprastai atliktų žmogus. Tai apima sritis, tokią kaip mašininis mokymasis, kalbos atpažinimas, kalbos generavimas, vaizdo atpažinimas ir daug kitų.“ (OpenAI, 2024). Tobulėjant dirbtiniam intelektui plečiasi ir jo galimybės. Moksliniame pasaulyje jau kalbama apie galimą DI sukeltą revoliuciją. Ši transformuojanti technologija ir jos funkcijos skatina laipsnišką žmonijos perėjimą į dirbtinio intelekto erą (Dwivediet et al., 2021).

DI pokalbių robotai. Vienos iš dažniausiai švietime naudojamų DI sistemų – pokalbių robotai. Pokalbių robotas, tai programa, kuri geba bendrauti su žmonėmis naudojant natūralią kalbą. Tradiciniai pokalbių robotai veikia pagal iš anksto nustatytas taisykles, turi ribotą skaičių iš anksto užprogramuotų atsakymų ir gali vykdyti tik tam tikras komandas, kurios numatytos scenarijuje. Jie gali atpažinti raktinius žodžius ir frazes, tačiau jų gebėjimas suprasti ir interpretuoti sudėtingus ar netikėtus klausimus yra ribotas. DI pokalbių robotai išplečia tradicinių robotų gebėjimus naudodami pažangias technologijas, kaip mašininį mokymosi algoritmą, ir gali suprasti žmogaus kalbos įvestį, analizuoti kontekstą bei reaguoti į klausimus ar sakinio pradžias. Pastarosios programos turi geresnį

konteksto supratimą ir platesnes galimybes generuoti atsakymus, todėl yra labiau pritaikytos palaikyti lankstų bendravimą (OpenAI, 2024).

Pirmasis DI pokalbių robotas ELIZA, sukurtas dar 1966 m., naudojo šablonų atitikimą tam, kad imituotų psichoterapeuto pokalbį su pacientu žmogumi (Farazouli et al., 2024). Kuriant tradicinius ir DI pokalbių robotus naudojamas natūralios kalbos apdorojimo metodas, kuris leidžia programai imituoti ir interpretuoti žmonių bendravimą, todėl asmenys gali bendrauti su skaitmeniniais prietaisais taip, tarsi kalbėtusi su tikru žmogumi (Aleedy et al., 2022). Pokalbių robotų našumas priklauso nuo jų duomenų bazių dydžio ir tikslumo, t. y. didesnis duomenų bazių dydis lemia geresnį našumą (ibid). 2017 m. natūralios kalbos apdorojimo srityje įvyko didelė pažanga: buvo sukurtas vadinamasis didžiųjų kalbų modelis, kuris gali efektyviai apdoroti didelius tekstinių duomenų kiekius ir atlikti įvairias sudėtingas kalbos užduotis (Vaswani ir kt., 2017). Pasinaudodami šia naujove, DI tyrimų bendrovė „OpenAI“ sukūrė pirmąją iš anksto apmokytą generatyvinio transformatoriaus (GPT) modelį, kuris buvo apmokytas didžiuliu tekstinių duomenų kiekiu ir galėjo generuoti įvairių stilių ir žanrų tekstus. 2019 m. pasirodė dar didesnis ir galingesnis GPT-2, galintis kurti tekstą, panašesnį į rašytą žmogaus (Radford ir kt. 2019). Po šio modelio, 2020 m. buvo išleistas GPT-3, apimantis 175 mlrd. parametrų ir pristatantis kelių bandymų mokymosi koncepciją, pagal kurią modelį galima apmokyti atlikti naujas užduotis naudojant vos kelis paženklintų duomenų pavyzdžius (Brown et al., 2020). Apibendrinant, DI pokalbių robotai, tai pažangios dirbtinio intelekto sistemos, galinčios generuoti panašius į žmogaus atsakymus pagal natūralios kalbos modelius.

ChatGPT. Sparčiai švietimo sistemoje išpopuliarėjęs, „OpenAI“ sukurtas ChatGPT, tai specialiai pokalbių programoms pritaikyta, GPT-3 modelį naudojanti programa (Farazouli et al., 2024). 2023 m. pradžioje išleistos vėlesnės šios programos versijos evoliucionavo į GPT-3.5 ir GPT-4 (ibid). Ši naujausia ChatGPT versija apmokyta naudojant dar didesnę ir įvairesnę duomenų rinkinį, – tai leidžia užtikrinti pažangesnes natūralios kalbos apdorojimo galimybes. Dėl gebėjimo samprotauti ir suprasti įvairių sričių užuominas ChatGPT yra lengviau pritaikomas įvairioms sritims ir geba atlikti sudėtingas užduotis (Adiguzel et al., 2023). ChatGPT pats save apibūdina kaip „pažangų dirbtinio intelekto pokalbių robotą, kuris gali generuoti natūralios kalbos tekstą atsakant į vartotojų užduotus klausimus ar pradines sakinio dalis. Kaip dirbtinio intelekto pokalbių robotas, ChatGPT geba mokytis iš didelių duomenų rinkinių ir efektyviai bendrauti su naudotojais, panaudojant natūralią kalbą.“ (OpenAI, 2024). Beveik taip pat savo straipsniuose ChatGPT įvardija ir įvairūs mokslininkai (Gill et al., 2024; Adiguzel et al., 2023). Aptariamas modelis buvo apmokytas iš didelio duomenų masyvo, įskaitant straipsnius, interneto svetaines, knygas ir rašytinius pokalbius. Atlikus tobulinimo procesą apimančią dialogo optimizavimą, ChatGPT gali atsakyti į užklausas pokalbio būdu (Health, 2023). Nepaisant technologinio atotrūkio visuomenėje, ChatGPT nuo pat jo įdiegimo sulaukė didelio vartotojų skaičiaus ir šiuo metu palaiko daugiau nei 100 mln. aktyvių

naudotojų (Gill et al., 2024). Tokį didelį susidomėjimą šia programa paaiškina platus ChatGPT panaudojimo spektras: vertimas, teksto apibendrinimas, atsakymas į klausimus, kūrybinis rašymas (pvz., poezijos ar grožinės literatūros), aukštos kokybės ilgos ar trumpos formos turinio (pvz., tinklaraščio įrašų) generavimas, atsakymas į pokalbio užuominas, sudėtingų sąvokų ar temų paaiškinimas, esamo kodo klaidų taisymas ar naujų kodų generavimas ir kt. (Eke, 2023). ChatGPT gebėjimai buvo įrodyti ir tyrimuose: programa sėkmingai išlaikė teisės bakalauro egzaminą (Choi et al., 2023) ir verslo administravimo magistro egzaminą (Terwiesch, 2023).

Apžvelgiant aptartas sąvokas svarbu prisiminti šią trumpą schemą: pokalbių robotas → DI pokalbių robotas → ChatGPT, kuri rodo tobulėjimo kryptį nuo pačių paprasčiausių suprogramuotų kalbos modelių iki besimokančios, lankstumu, žmogiškuoju bendravimu pasižyminčios ir labai didelį kiekį informacijos apdorojančios sistemos (Adiguzel et al., 2023). Svarbu atminti, kad ChatGPT yra DI pokalbių robotas. Nors tradiciniai pokalbių robotai pasižymi efektyvumu atliekant konkrečias užduotis ir tinka įprastoms užklausoms, tačiau būtent ChatGPT siūlo konteksto supratimą, gebėjimą prisitaikyti ir natūralios kalbos apdorojimo galimybes, todėl pokalbiai tampa įdomesni ir dinamiškesni (ibid.), t.y. lanksčiai pritaikomi mokyme.

DI švietime. DI švietime – AIED, yra susiformavęs kaip vientisa akademinų tyrimų sritis (Williamson ir Eynon, 2020). AIED sudaro du požūriai: DI grindžiamų priemonių kūrimas klasėse ir DI panaudojimas siekiant įgyti žinių bei įvertinti ir pagerinti mokymąsi (Holmes et al., 2019). AIED apima socialinių, kultūrinių, ekonominių ir pedagoginių aspektų integraciją bei DI technologijų, įskaitant išmaniąsias mokymo sistemas, pokalbių robotus, mokymosi analizės skydelius, adaptyvias mokymosi sistemas ir automatizuotą vertinimą, panaudojimą (ibid). DI pokalbių robotų galimybės gali skirtis atsižvelgiant į jų technologijas, įskaitant natūralios kalbos apdorojimą, mašininį mokymąsi, gilųjį mokymąsi ir dirbtinius neuroninius tinklus (Adiguzel et al., 2023). Zheng (et al., 2021) teigia, kad AIED technologijos, mokymosi turinys ir pedagoginiai metodai dažnai yra tarpusavyje susiję ir turėtų būti integruojami, siekiant optimizuoti mokymosi efektyvumą ir veiksmingumą. Projektuodami DI remiamas mokymosi veiklas mokytojai turėtų atsižvelgti į šešis esminius elementus, kad pasiektų numatytus mokymosi tikslus: besimokančiuosius, kontekstą, užduotis, pedagoginius metodus, sąveikos metodus ir DI technologijų taikymą (ibid).

Ouyang ir Jiao (2021) AIED skirsto į tris paradigmas:

- į DI orientuotą (kai besimokantysis laikomas gavėju). Pvz.: „Duolingo“, „Khan Academy“, ChatGPT;
- DI palaikomą (kai besimokantysis laikomas bendradarbiaujančiuoju). Pvz.: „IBM Watson Classroom“, ChatGPT;
- DI įgalintą (kai besimokantysis laikomas lyderiu). Pvz.: „Google CoLab“, „Scratch“ su DI priedais, „Canva“.

Pirmojoje paradigmoje, veikiant bihevizmui, DI pasitelkiamas pažintiniam mokymuisi atvaizduoti ir jam vadovauti, o besimokantieji yra DI paslaugų gavėjai. Antrojoje paradigmoje, turinčioje kognityvinį ir socialinį konstruktyvų teorinį pagrindą, DI padeda mokytis, o besimokantieji bendradarbiauja su DI. Trečiojoje paradigmoje, grindžiamoje konektyvizmu, DI įgalina mokymąsi, o besimokantieji patys imasi veikti mokymosi srityje (Ouyang ir Jiao, 2021).

Kalbant apie DI mokymo(si) kontekste, daugiausiai dėmesio sulaukia DI pokalbių robotai. Jie dažnai siejami su savarankišku mokymusi ir išmaniosiomis mokymo sistemomis (Farazouli et al., 2024). Pirminiams pokalbių robotams trūko patikimumo, nes pokalbio metu jie nesugebėjo pateikti tikslių atsakymų mokiniams. Jų atsakymai buvo dviprasmiški ir kartais klaidino besimokančiuosius, todėl jų edukacinė vertė buvo ribota (Yin et al., 2021). Šiuolaikiniai pokalbių robotai gerokai patobulėjo ir todėl atsirado didesnis potencialas juos naudoti švietimo reikmėms. Taigi, nors pokalbių robotai švietime ir nėra naujovė, tačiau tik pradėjus veikti ChatGPT ir kitiems DI pokalbių robotams, kilo diskusijos apie jų poveikį švietimui (Farazouli et al., 2024). Nesuskaičiuojamoje daugybėje žiniasklaidos straipsnių, internetinių diskusijų ir forumų buvo aptariami klausimai dėl plagijavimo ir akademinio sąžiningumo. Pranešama apie atvejus, kai studentai, laikydami egzaminus, naudojo ChatGPT bei apie kelis bandymus sukurti dirbtinio intelekto parašyto teksto detektorius (ibid.). Kelios institucijos paskelbė apie ChatGPT draudimus, išleido keletą gairių dėl DI pokalbių programų (McGraw mokymo ir mokymosi centras, Prinstono universitetas, 2023; UNESCO, 2023) ir surengė internetinius renginius, skirtus mokytojams informuoti ir paremti (Shen-Berro, 2023).

Naujausiuose tyrimuose prognozuojama, kad ChatGPT ir panašūs dirbtinio intelekto pokalbių robotai gali lemti esminius pokyčius švietime, ypač vertinimo ir įsivertinimo praktikoje (Farazouli et al., 2024). Aptariama programa taip pat pasižymi ir gebėjimu veikti skirtingose dalykinėse srityse, įskaitant finansus, kodavimą, matematiką, kalbas ir kt. Nors pastebima, kad daugiau palaikymo DI pokalbių robotai sulaukia internetinio mokymo srityje, tačiau jie taip pat gali padėti mokiniams tobulinti teksto supratimą pateikdami asmeniškai pritaikytas užklausas ir komentuodami jų atsakymus (Gill et al., 2024). Kitas svarbus ChatGPT aspektas – pagalba besimokantiems tyrinėti kalbas, suteikiant jiems galimybę keisti sakinius, mokytis taisyklingo tarimo ir terminologijos, suvokti sakinio struktūrą ir realiuoju laiku pateikti interpretacijas (ibid.). Bene svarbiausias ir prieštaringiausias ChatGPT pritaikymas yra rašytinio turinio kūrimas atsakant į egzamino ar esė klausimus. Ši programa suteikia galimybę dėstytojams ir studentams kurti straipsnius bet kokia tema, į programą suvedus tinkamas užklausas. ChatGPT taip pat gali pateikti pasiūlymų, kaip patobulinti gramatinės struktūras ar aiškumą keliuose to paties rašinio juodraščiuose, taip suteikiant galimybę naudotojui atrasti naują požiūrį į savo darbą ar tobulėti panašių darbų rašyme (Gill et al., 2024). Ir toliau tobulinant DI pokalbių robotus bei plečiant jų panaudojimą ugdyme svarbu ne tik mokėti jais naudotis, bet ir suprasti jų privalumus, trūkumus bei galimas grėsmes.

Teigiami DI pokalbių robotų aspektai mokymo(si) kontekste. Keliuose ChatGPT tyrimuose pabrėžiama nauda, kurią DI pokalbių robotai atneša švietimui, siūlydami naujas galimybes ir mokymosi būdus (Nikolic ir kt. 2023). Būtent prieinamumas ir naudingumas yra vieni svarbiausių DI pokalbių robotų sėkmės veiksnių (Kasneci et al. 2023).

Tyrimuose, kuriuose gilinamasi į aptariamų programų naudą mokiniams, pastebima, jog žmogaus ir roboto sąveika padėjo prastai besimokantiems mokiniams jaustis labiau pasitikinčiais savimi. Crompton (et al., 2019) atlikto tyrimo metu nustatyta, kad dirbtiniu intelektu pagrįsta edukacinė intervencija buvo veiksminga mažinant vidurinės mokyklos mokinių nerimą. Atskirai analizuojant ChatGPT, tyrimuose teigiama, kad ši programa gali patobulinti aktyvaus mokymosi metodus, pavyzdžiui, suteikia galimybę taikyti atvirkštinės klasės metodą, kai mokiniai turi susipažinti su medžiaga prieš pamokas. Toks mokymas gali sudaryti sąlygas aktyvesnei mokymosi veiklai, įskaitant grupines diskusijas per pamokas. ChatGPT, kaip virtualus instruktorius, gali padėti besimokantiems atlikti savarankiškus internetinius tyrimus, ir paspartinti bendradarbiavimą klasėje, iš karto atsakydamas į mokinių užklausas (Gill et al., 2024). Naudojant DI technologijas mokiniai taip pat įgyja XXI a. būtinų įgūdžių. Šio darbo kontekste ypač svarbu paminėti, kad DI skatina bendravimą su bendraamžiais įgūdžius, mokymąsi bendradarbiaujant (Ruan et al., 2019, iš Adiguzel et al., 2023) ir padeda mokiniams tobulinti bendravimo gebėjimus kalbų mokymosi kontekste (Vazquez-Cano et al., 2021, iš Adiguzel et al., 2023). Pastebima kaip keičiasi ir plečiasi DI programų įtakos aplinka ir įtaka: nuo pagalbos atliekant namų darbus namuose iki programos naudojimo ir įtakos mokymo procesui klasėje. Svarbu įvertinant ir tokių programų daromą įtaką kasdieniam bendravimui tarpusavyje. Platus DI pokalbių robotų panaudojimo spektras edukaciniame kontekste dar labiau išryškina šios temos aktualumą ir dialoginio aspekto įtakos neištirtumą.

Jau yra nustatyta, kad DI technologijų naudojimas gerina mokymo įgūdžiu ir mokymo kompetenciją, suteikiant mokytojams įkvėpimo ir skatinant savirefleksiją (Aldeman et al., 2021). Naudojant DI diegiamos adaptyvios mokymo strategijos, kurios gali pagerinti mokytojų išvalgas apie mokinių mokymosi procesus ir pateikti būdų, kaip padėti mokiniams (Jia et al., 2021). Taip pat, DI technologijos gali pakeisti nemažai pasikartojančių darbų, sumažinti mokytojų ir švietimo srities administratorių darbo krūvį (Aldeman et al., 2021). Įvairioms švietimo organizacijoms – nuo pradinių ir vidurinių mokyklų, iki universitetų ir profesinio tobulėjimo programų – gali būti naudinga naudoti DI pokalbių robotus dėl šių programų suteikiamos individualizuoto ugdymo galimybės (Gill et al., 2024). Pavyzdžiui, ChatGPT gali padėti pedagogams kurdamas mokomąjį turinį, teikdamas pasiūlymus ir atsakydamas į mokinių klausimus bei skatindamas technologijų įtrauktį ir darbą grupėse (Gill et al., 2024). Apibendrinant, mokiniai ir mokytojai ChatGPT ir kitas DI robotų programas švietime gali naudoti įvairiems mokymo procesams, įskaitant produktyvumo didinimą,

mokymosi rezultatų gerinimą, personalizuotą mokymą, greitą grįžtamąjį ryšį ir mokinių įsitraukimą (Adiguzel et al., 2023).

Neigiami DI pokalbių robotų aspektai mokymo(si) kontekste. Nepaisant populiarumo, DI pokalbių robotų programų (ypač ChatGPT) atsiradimas sukėlė naujų sunkumų ir pavojų švietimui (Gill et al., 2024). Keliami klausimai dėl akademinio sąžiningumo bei esė, kaip pasiekimų vertinimo formos, tikslingumo (Eke, 2023), netikslių ar melagingų duomenų pateikimo galimybių bei plagijavimo pavojų (Gill et al., 2024). Prastas turinys, teisinių pagrindų trūkumas ir netinkamas pokalbių dizainas yra pagrindinės tokių programų nesėkmių praktikoje priežastys (Kasneci et al., 2023).

Diskutuojant prieinamumo klausimu ir oponuojant prieš tai iškeltai idėjai, jog DI pokalbių prieinamumas yra vienas iš šių programų privalumų, Dave (2023) teigia, kad tokie ištekliai gali būti neprieinami besimokantiejiems, kurie neturi galimybės naudotis stabiliu interneto ryšiu. Todėl norėdamos su tuo kovoti, mokymo įstaigos turi imtis prevencinių priemonių, kad užtikrintų visiems besimokantiejiems vienodą prieigą prie tokių skaitmeninių priemonių, kaip DI pokalbių robotų. Nerimą taip pat kelia ir galimai netinkamas DI sukurto turinio naudojimas rengiant akademinį testą ir užduotis ar atliekant vertinimą (ibid.). Dėl to kelios institucijos ir šalys (Venesuela, Kinija ir kt.) jau uždraudė mokiniams naudotis ChatGPT (Sullivan et al., 2023). Nagrinėdami ChatGPT poveikį mokymuisi tyrėjai nustatė, kad mokytojai nerimauja dėl šios programos naudojimo klasėje. Jie išreiškė susirūpinimą ChatGPT gebėjimu greitai sukurti reikiamą turinį, taip suteikiant galimybę besimokantiejiems ja naudotis atliekant užduotis bei teigė, kad ChatGPT trūksta gebėjimų užtikrinti nuoširdų ir jautrų bendravimą su naudotojais (Gill et al., 2024). Išsamiau nagrinėjant plagijavimo problematiką, literatūros duomenimis, mokiniai, kurie naudojo ChatGPT, dažniau plagijavo nei tie, kurie šia programa nebuvo naudojęsi (Dhingra et al., 2023). Tai yra rimtas iššūkis akademiniam patikimumui, pagrįstumui bei teisingam mokinių mokymosi įvertinimui. Net ir tais atvejais, kai vertinant leidžiama naudoti ChatGPT, ją naudojantys besimokantieji turi nesąžiningą pranašumą prieš kitus besimokančiuosius, kurie neturi tokios galimybės (Gill et al., 2024). Jei ChatGPT, kaip priemonė ugdymui, bus ir toliau naudojama, išreiškiamas poreikis atnaujinti akademines taisykles ir švietimo įstaigose taikomą vertinimo praktiką. Siekiant spręsti ChatGPT transformuojančio poveikio mokymosi aplinkai problemą, labai svarbu mokytojus ir mokinius šviesti apie šios programos galimybes ir apribojimus (Gill et al., 2024).

Adiguzel (et al., 2023) išskyrė pagrindines etines problemas, susijusias su ChatGPT ir kitų DI pokalbių robotų naudojimu švietime:

- pateikiamos informacijos patikimumas ir tikslumas;
- galimas duomenų šališkumas, dėl kurio gali atsirasti diskriminuojančių ar klaidinančių atsakymų;

- privatumo klausimai, nes gali būti renkama ir saugoma asmeninė informacija apie mokinius;
- klausimai dėl mokytojų vaidmens ir poveikio pedagogų darbo rinkai;
- žmogiškojo bendravimo trūkumas, dėl kurio mažėja mokinių mokymosi kokybė;
- pernelyg didelis pasitikėjimas technologijomis ir priklausomybė nuo jų;
- susirūpinimas dėl intelektinės nuosavybės teisių;
- skaidrumas ir atskaitomybė, nes gali būti sunku nustatyti, kaip sprendimus priima DI pokalbių robotas.

Šios problemos išryškina neapgalvotą ir neplanuotą grėsmę prisidėti prie egzistuojančios nelygybės švietimo sistemoje, ir būdingą DI algoritmų polinkį į šališkumą. Norint užtikrinti, kad mokytojai galėtų sėkmingai įtraukti DI priemones į savo mokymo praktiką, reikia atitinkamų mokymų ir paramos (Adiguzel et al., 2023).

Apibendrinant, galima pažvelgti į pačio ChatGPT sukurtas lenteles, kuriose išskiriami teigiami ir neigiami DI pokalbių robotų aspektai mokymo(si) kontekste mokiniams (Lentelė nr. 2) ir mokytojams (Lentelė nr. 3).

Lentelė nr. 2

Teigiami ir neigiami DI pokalbių robotų aspektai mokymo(si) kontekste mokiniams ir mokytojams (OpenAI, 2024).

Aspektas	Teigiamas	Neigiamas
Personalizuotas mokymasis	ChatGPT gali pritaikyti mokymo medžiagą pagal mokinio poreikius	Gali sukelti priklausomybę nuo AI, mažinant savarankiško mokymosi gebėjimus
24/7 prieiga	Mokiniams nereikia laukti kito mokytojo konsultacijos	Nuolatinė prieiga gali sukelti pervargimą
Greitas grįžtamasis ryšys	Greitai ir efektyviai teikiamas grįžtamasis ryšys dėl klaidų	Gali būti nepakankamai tikslus ar įžvalgas, lyginant su gyvo mokytojo ryšiu
Iniciatyvos ir kūrybiškumo skatinimas	Skatina savarankiškumą ir kūrybiškumą atliekant užduotis	Per didelė pagalba gali riboti kritinį mąstymą ir analizės įgūdžius
Papildomos mokymosi priemonės	Siūlomi papildomi šaltiniai ir užduotys	Galimas informacijos perkrovimas ir sprendimo baimė

Lentelė nr. 3

Teigiami ir neigiami DI pokalbių robotų aspektai mokymo(si) kontekste mokiniams ir mokiniams (OpenAI, 2024).

Aspektas	Teigiamas	Neigiamas
Pagalba planuojant pamokas	Pagreitina ir palengvina pamokų planavimo procesą	Gali mažinti kūrybiškumą ir originalumą kuriant pamokų medžiagą
Konsultavimas ir koregavimas	Pagalba atsakinėjant dažniausius mokinių klausimus	Gali atsirasti priklausomybė nuo AI pagalbos
Greitas pataisymas ir grįžtamasis ryšys	Greitai taisomi mokinių darbai, optimizuojant laiką kitoms veikloms	Gali būti nepakankamai tikslūs vertinant kūrybinius ar sudėtingus darbus
Interaktyvios pamokos	Skatina aktyvų mokinių dalyvavimą pamokose	Gali būti sunku integruoti technologijas į tradicinį mokymo modelį
Diversifikacija ir pritaikymas	Lengviau pritaikyti medžiagą skirtingų lygių mokiniams	Reikia laiko ir pastangų išmokti naudoti naujus įrankius

Perspektyvos, įtaka ir iššūkiai. Apribojus ar uždraudus ChatGPT ir kitų DI pokalbių robotų naudojimą ugdyme, šiame darbe aptartos problemos nebus išspręstos. Reikia pripažinti šių programų neišvengiamumą mokymo(si) kontekste ir nustatyti aiškias jų taikymo akademinėje aplinkoje gaires (Gill et al., 2024). Jobin (et al., 2019) bandydamas atliepti ChatGPT ir kitų DI robotų keliamus iššūkius, apibrėžė vienuolika dirbtinio intelekto etinių principų:

- 1) skaidrumas,
- 2) teisingumas ir sąžiningumas,
- 3) nekenksmingumas,
- 4) atsakomybė,
- 5) privatumas,
- 6) geranoriškumas,
- 7) laisvė ir autonomija,
- 8) pasitikėjimas,
- 9) orumas,
- 10) tvarumas,
- 11) solidarumas.

Akademinės institucijos turi priimti AIEd kaip būtiną mokslinių tyrimų ir edukologijos komponentą (Eke, 2023). DI pokalbių robotas „Microsoft Copilot“ jau pridėtas prie plačiai švietime naudojamų „Office 365“ programų rinkinio, įskaitant „Word“, „Excel“, „PowerPoint“ ir „Outlook“.

Naudojant mašininį mokymąsi šis pokalbių robotas analizuoja duomenis iš įvairių šaltinių, siekiant teikti aktyvias rekomendacijas, automatinį problemų sprendimą ir personalizuotas rekomendacijas (Stallbaumer, 2023 iš Adiguzel et al., 2023). Taigi, nesunku nuspėti, kad DI pokalbių robotų poveikis švietimui ateityje tik didės.

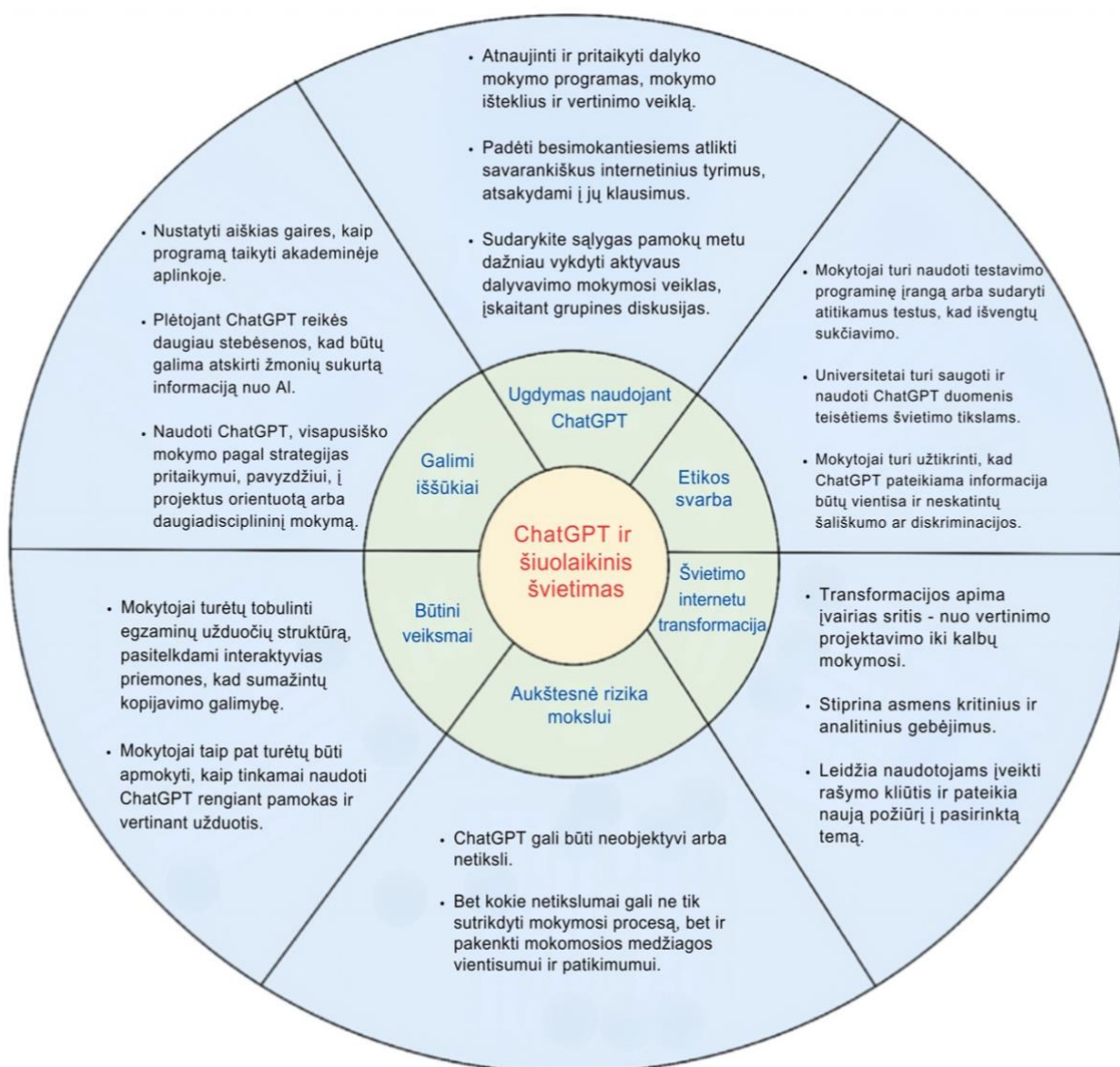
Moksliniuose tyrimuose nagrinėjamas DI pokalbių robotų potencialas gerinti švietimą ir strategijas, kurias suinteresuotosios švietimo šalys turi parengti, kad sugebėtų mažinti galimos žalos ir sutrikimų riziką. Būtina užtikrinti, kad dirbtiniu intelektu grindžiamos švietimo priemonės būtų kuriamos atsižvelgiant į naudotojų privatumą ir duomenų saugumą, stengiantis vengti šališkumo ir nelygybės propagavimo (Jia et al., 2021). Šiam tikslui įgyvendinti, labai svarbu apmokyti mokytojus tinkamai naudotis DI pokalbių robotų programomis rengiant pamokas ir vertinant darbus, ir supažindinti besimokančiuosius su tokių programų trūkumais, įskaitant tai, kad jos gali pateikti klaidingų ar klaidinančių išvadų. Siekdami etiško tokių DI pokalbių robotų, kaip ChatGPT, įtraukimo į mokymo programas, mokytojai neturėtų vengti drąsiai ir viešai kalbėtis tarpusavyje ir su mokiniais apie tokias programas savo pamokose ir pabrėžti akademinio sąžiningumo svarbą (Kasneci et al., 2023). Integruodami DI grindžiamas švietimo priemones į mokymo programas ir atitinkamą jų naudojimo strategiją, galime padėti naujos kartos mokiniams pasirengti ateičiai, kurioje DI taps vis svarbesnė jų gyvenimo dalis (UNESCO, 2021). Siekiant geriau suprasti transformacinį ChatGPT (kartu ir kitų DI pokalbių robotų) poveikį šiuolaikiniam švietimui, verta atkreipti dėmesį į Paveikslėlyje nr. 2 išskiriamas galimas ateities perspektyvas ir iššūkius (Gill et al., 2024):

- ChatGPT kelia pavojų tradiciniams vertinimo metodams. Nauji vertinimo modeliai turėtų akcentuoti savarankišką ir reflektyvų mąstymą bei sudėtingų problemų sprendimą.
- Tobulėjant ChatGPT prireiks daugiau stebėsenos atskirti žmonių ir DI sukurtą informaciją. Diskusijos šia tema galėtų paskatinti ir pagreitinti teisėkūros veiksmus.
- Reikalinga inovatyviais metodais optimizuoti ChatGPT užklausas, taip užtikrinant atsakymų tikslumą ir tinkamumą.
- Specialiųjų poreikių turintiems mokiniams gali prireikti papildomos pagalbos. Mokytojai turi užtikrinti reikalingą pagalbą.
- Tikimybinių modelių naudojimas gali patobulinti didžiuosius kalbos modelius ir padėti sukurti jautresnes, empatiškiau bendraujančias programas.
- Ateityje mokymosi procese daugiau dėmesio bus skiriama žmogiškiesiems metodo komponentams, kitas užduotis perduodant ChatGPT ar panašioms DI technologijomis. Todėl svarbu pasitelkiant DI automatizuoti užduotis, pereiti nuo įsiminimo prie ilgalaikių įgūdžių reikalingų ateičiai ugdymo ir taikyti įvairias mokymo ir vertinimo strategijas (į projektus orientuotą, tyrimais grindžiamą, bendradarbiavimu grindžiamą, individualizuotą ar daugiadisciplininį ugdymą).

Svarbu prisiminti, kad visos DI robotų programos vienu ar kitu atveju naudoja būtent dialogo metodą atsakyti ir atliepti vartotoją. Skaityti autoriai daugiausiai nagrinėjo techninės pusės įtaką švietimui bei ugdymo planavimui. Pastebimas trūkumas tyrimų apie DI programų įtaką etiniams faktoriams. Ne tik jau aptartoms plagijavimo problemoms, bet ir dialogo su tokiomis programomis įtakos kasdieniam bendravimui su kitais, ypač edukaciniame kontekste raiškos

Paveikslėlis nr. 2

Pagal Gill et al., 2024 *Transformative effects of ChatGPT on modern education*. Versta autorės

Tyrimo metodologija

Šio darbo empiriniam tyrimui buvo pasirinkta hermeneutinės fenomenologijos metodologija ir atlikti giluminiai interviu. Tokio tyrimo esmė yra stengtis išnagrinėti žmogiškąją patirtį, pažinti ir suprasti užslėptas patirtines esmes ir prasmes (Žydžiūnaitė & Sabaliauskas, 2017, p. 89-90). Dėl edukologinio darbo konteksto nuspręsta pasirinkti fenomenologo, ugdymo metodologo ir teoretiko M. van Maneno (2007, 2014) pateiktą hermeneutinės fenomenologijos prieigą. Tokio tyrimo analizės tikslas yra „sukonstruoti gyvenamojo pasaulio situacijas atkuriantį žmogaus veiksmų, elgsenų, ketinimų ir patirčių aprašymą. Siekiant šio tikslo gali būti lyginamos žmogiškosios patirtys“ (ibid.). Iš šio aprašo išplaukia ir aptariamo darbo tikslas, ištirti ir išsiaiškinti kaip mokiniai ir mokytojai patiria dialogą vienas su kitu, mokiniai su programa ir mokiniai su mokytojais, kai į mokymo procesą įtraukiamos DI pokalbių robotų programos, kaip šie dialoginiai santykiai reiškiasi. Fenomenologijos pranašumas – „šis požiūris padeda maksimaliai priartėti prie dialogo patirties tiesioginėje sąveikoje.“ (Gutauskas, 2010, p. 15), o šios metodologijos analizė „labiausiai priartina prie pirmojo dalyvaujančio asmens – aš pozicijos“ (ibid.), kuri yra ir esminis šio darbo mokslinės literatūros analizės prasmės vienetasis.

Tyrimo eiga pristatoma pagal M. van Manen (1997) 6 žingsnių požiūrį į hermeneutinę fenomenologiją (iš Molley et al., 2018):

1. Grįžti prie išgyventos patirties pobūdžio;
2. Patirties, kurią išgyvename, tyrinėjimas;
3. Apmąstyti esmines reikšminį apibūdinančias temas;
4. Fenomeno apibūdinimas pasitelkiant rašymo ir perrašymo meną;
5. Tvirtos ir kryptingos santykio su fenomenu palaikymas;
6. Balansuoti mokslinių tyrimų kontekstą atsižvelgiant į dalis ir į visumą.

Tyrimo tikslas – pakviesti skaitytoją įžengti į teksto atskleidžiamą pasaulį (Sharkey, 2001).

Tyrėjo mąstymas, pagal van Manen (2014) turėtų sukurti hermeneutiniu ratu, vis grįžtant prie visumos ir teksto dalių. Judant šiame rate – „tarp atrandamo fenomeno ir interpretuojamų duomenų, atsiveria tiesa“ (van Manen, 2007, cit. iš Žydžiūnaitė & Sabaliauskas, 2017, p. 102). Tai toks teksto suvokimo procesas, kuris nurodo į atskiras teksto dalis, tyrėjui leidžiant jas suprasti autentiškai, siejant su visu tekstu (ibid.).

Analizės ratas (ibid.), iliustruojantis ir aprašomo tyrimo duomenų apdorojimo eigą:

1. Kiekviename transkribuotame interviu tekste išskiriamos holistinės temos;
2. Analizuojama remiantis atrankiniu (selective) ir išryškinančiu (highlighting) požiūriu į transkribuoto teksto teiginius ar frazes (Van Manen, 1997);
3. Tekstas rašomas ir interpretuojamas atsižvelgiant į konkrečią interviu teksto ištrauką (tyrėjo refleksijos svarba).

Visame fenomenologinio tyrimo procese Van Manenui labai svarbi yra redukcija, arba savo asmeninių žinių ir patirčių suskliaudimas. Šis fenomenologas tai laiko esminiu metodu, kuris gali padėti pamatyti tiriamų fenomenų reikšmes ir prasibrauti pro visa tai, kas nereikalinga (Kairė, 2018, p. 117). Todėl šiame darbe dialoginio santykio fenomenas bus aptariamas per konkrečias tyrimo dalyvių patirtis, suskliaudžiant savo, kaip tyrėjos žinias ir asmenines patirtis. „Fenomenologinis tyrimas siekia ne atrasti, o suprasti mus supantį gyvenamąjį pasaulį ir jame esančius fenomenus“ (Kairė, 2018, p. 142). Taigi šio tyrimo metu svarbu apibūdinti galimas fenomeno reikšmes, nepamirštant ir jų interpretacijos. Fenomeno reiškinių aprašymas yra būtinas jo esmės atsiskleidimui, o interpretacija tampa reikšminga atskleidžiant fenomeno kompleksiskumą – tiek matomų, tiek paslėptų reiškinių sąsajas (van Manen, 1990, cit. iš Kairė, 2018).

Duomenų rinkimo metodas

Tyrimui atlikti buvo pasirinktas individualus giluminis interviu. Interviu yra vienas tinkamiausių ir dažniausiai fenomenologijos tyrimuose pasirenkamų duomenų rinkimo metodų (Žydžiūnaitė & Sabaliauskas, 2017). Interviu metu tarp informanto ir tyrėjo pradeda steigti bendros prasmės sritis. Pokalbio, orientuoto į tiriamąjį objektą tikslas yra pažinti tyrimo dalyvį „iš vidaus“, o pateikiami klausimai turėtų nukreipti individualios esmės ieškojimo link, o ne išprausti į tyrėjos išankstinę nuomonę ar idėjas (Gaižauskaitė & Valavičienė, 2016). Čia pasitarnaus asmeninių tyrėjos patirčių ir žinių suskliaudimo metodas – redukcija.

Tiriamame fenomene veikia trys subjektai/objektai, kurių skirtingos interakcijos gali veikti vienas kitą bei skirtingai suprasti dialoginio santykio raišką tarp jų. Siekiant tyrimo gilumo ir visapusiškumo buvo svarbu šį fenomeną išsiaiškinti iš kelių skirtingų perspektyvų, nevengiant lyginimo bei tyrėjos interpretacijų.

Tiriamas fenomenas: Dialoginio mokinio ir mokytojo santykio raiška, įtraukiant dirbtinio intelekto pokalbių robotų programas

Fenomenologiniai klausimai:

1. Kaip reiškiasi dialoginis santykis tarp mokinio ir mokytojo?
2. Kaip reiškiasi dialoginis santykis tarp mokinio ir DI pokalbių robotų programos?
3. Kaip reiškiasi dialoginis santykis tarp mokinio ir mokytojo, atsiradus pokalbių robotų programoms?

Tyrimo dalyvių atranka

Tiriant fenomeną, siekiama pažvelgti kaip jis buvo ar yra patiriamas, čia labai svarbūs asmeniniai išgyvenimai, todėl informantai turi būti tai išgyvenę (Žydžiūnaitė & Sabaliauskas, 2017, p. 127). Ieškant tyrimo dalyvių buvo siunčiami kvietimai Lietuvos mokytojams iš įvairių miestų ir

miestelių. Informantai buvo ieškomi mokytojų ir mokinių poromis, visi dirbantys arba besimokantys valstybinėse mokyklose. Dalyvauti sutikę buvo iš Alytaus, Vilniaus ir Druskininkų, dėl to individualius interviu teko atlikti internetu, Teams platformoje.

Tyrimo dalyvavę mokytojų amžius nėra svarbus, tačiau svarbiau paminėti jų mokomų dalykų įvairovę: anglų kalba, matematika, IT, istorija. To buvo siekiama norint dar giliau pažinti fenomeną bei galbūt pamatyti kokius skirtumus egzistuoja ir tarp pačių informantų. Tyrimo dalyvaujantys vaikai buvo 6-12 klasių mokiniai. Toks amžiaus tarpsnis pasirinktas norint neapsiriboti tik viena amžiaus grupe. Pasirinkti gimnazijų ir progimnazijų mokiniai dėl jų tariamai didesnio savarankiškumo ir gebėjimo reflektuoti bei lengvesnio prieinamumo ir panašaus ugdymo konteksto (keli skirtingų dalykų mokytojai) patirties (žr. Lentelė nr. 5). Iš viso šiam tyrimui buvo apklausti keturi 6-12 kl. mokiniai bei 4 skirtingų dalykų valstybinių mokyklų mokytojai (žr. Lentelė nr. 6).

Lentelė nr. 5

²Tyrimo dalyvavę mokiniai

Nr.	Mokiniai (slapyvardžiai)	Klasė
1.	Selma	9 kl.
2.	Anika	6 kl.
3.	Nora	9 kl.
4.	Tina	12 kl.

Lentelė nr. 6

³Tyrimo dalyvavę mokytojai

Nr.	Mokytojai (slapyvardžiai)	Dalykas
1.	YDRIUS	Anglų kalba
2.	KATRĖ	Istorija
3.	ISAJUS	IT
4.	SIBILĖ	Matematika

Pagal Žydzūnaitę ir Sabaliauskas (2017), fenomenologiniame tyrimo dalyvių skaičius nėra griežtai apibrėžtas (siūloma nuo 3 iki 10 ar daugiau interviu). Tačiau esminiu išlieka pačio fenomeno atskleidimas. Dėl to atsakymų pakanka, kai matoma, kad fenomenas atsiskleidė pakankamai.

² Tyrimo dalyvių vardai pakeisti. Kiti duomenys nepateikiami dėl dalyvių konfidencialumo

³ Tyrimo dalyvių vardai pakeisti. Kiti duomenys nepateikiami dėl dalyvių konfidencialumo

Tyrimo etika

Atliekant tyrimą buvo laikomasi etikos principų (Gaižauskaitė & Valavičienė, 2016, p. 60):

1. Pagarba, nepriklausomybė, tyrimo dalyvio laisvė dalyvauti arba atsisakyti.
2. Suteikti (potencialiam) tyrimo dalyviui pakankamai informacijos apie tyrimą;
3. Saugoti tyrimo dalyvio anonimiškumą, konfidencialumą ir privatumą;
4. Rūpintis tyrimo dalyvių saugumu, vengti bei apsaugoti nuo moralinės žalos.

Visi dalyviai bei jų tėvai tyrime sutiko dalyvauti savanoriškai. Pasirašyti sutikimai, pranešta informaciją apie duomenų saugojimą bei šių taisyklių laikomasi. Šio darbo pateiktyje visi tyrimo dalyvių vardai yra išgalvoti, pateikiame ne visi suteikti duomenys, stengianti išlaikyti anonimiškumą.

Tyrimo rezultatai

Tyrimo rezultatai skaidomi pagal išsikeltus fenomenologinius klausimus, nagrinėjant dialoginio santykio raišką tarp mokinio ir mokytojo; tarp mokinio ir DI robotų programos, ir mokytojo ir mokinio, įtraukus DI pokalbių robotą. Toks skirstymas leidžia išsamiai ir detaliam išnagrinėti pasirinktą fenomeną. Duomenys bus interpretuojami pagal M. van Manen (2014) išskirtus keturis egzistencinius tipus, kuriems priskiriamos temos analizuojant tyrimo duomenis: erdviškumas; kūniškumas; laikiškumas; santykiškumas (Žydzžiūnaitė & Sabaliauskas, 2017, p. 111).

Dialoginio santykio tarp mokinio ir mokytojo raiška

Dialoginis santykis – pirmasis susitikimas

Kalbant apie dialoginį santykį, pirmasis susitikimas yra labai svarbus, nes jo metu gali (ne)įvykti buberiško dialoginio pasaulio steigtis „čia ir dabar“. Atliekant tyrimą, informantų (tiek mokinių, tiek mokytojų) pasakojimuose ir patirtyse išryškėjo pirmojo susitikimo ugdymo aplinkoje svarba. Tiek dabarties, tiek tolesniam, į trinario dialogo įvykį vedančiam, momentui.

Mokinių interviu ištraukose atsiskleidžia pirmojo kreipinio ir būvio validavimo svarba. Kalbama apie fizinį kontaktą su mokytoju kaip santykio kūrimo įrankį. Išryškėja ir buberiškasis atvirumo momentas:

Buvo pirma istorijos mokytojos darbo diena ir aš atėjau ir kažkaip prisistatyti turėjau ir galvojau, kad ji griežta bus. Bet ji taip nuoširdžiai atvirai, gražiai priėmė maloniai, tai iš karto pasikeitė požiūris į ją. Ji pasisveikino taip pat, apsikabino, pasakė, va, mano vardas toks ir toks, tiesiog ramiai taip. (Anika)

Ne ką mažiau svarbus ir individualumo aspektas. Dialoginio santykio steigimo pradžioje jis gali sukurti tinkamesnes aplinkos sąlygas dialogo įvykiui steigtis:

Ji yra labai išklausanti. Ji sako, kad prieš kalbėdama su visa auditorija, stengiasi užmegzti ryšį su kiekvienu atskirai. Kai ji pradėjo dirbti, mes turėjom atskirai su ja pokalbius, atėjo paklausinėjo, kas mus domina, buvo tokios pamokos, kad individualiai klausinėja. (Tina)

Individualus dėmesys sustiprina tų dviejų žmonių susitikimo momentą, neįpareigoja aplinkos triukšmu ir sumažina socialinių vaidmenų ar charakterių įtaką, kuri dažnai matome jaunų žmonių grupėje. Taip pat mokytoja šioje situacijoje apibūdinama kaip išklausanti ir besidominti, vėl grįžtama prie atvirumo ir būvio validavimo svarbos.

Be jau minėtų aspektų, mokiniai mini ir mokytojo betarpiškumą per drąsą klysti ir pasijuokti iš savęs:

Kai atėjo mūsų anglų mokytojas į darbą, tai jisai paruošė apie save skaidres, ir tokios gan linksmos buvo. Iš pradžių buvau tokia nusistačius, supykau, kad nebėra mūsų mokytojos, kur buvo. Pastebėjau, kad nauji mokytojai dažnai susiduria su išankstiniu neigiamu požiūriu. Bet kai atėjo,

pradėjo rodyt skaidres, ten įdomių dalykų, žmogiškų, juokingų, nei jis slepia kažkokių dalykų, kad ir kiti gali klysti, iš karto toks artimesnis ryšys pasijautė. (Tina)

Mokytojo sprendimas pirmo susitikimo metu pasijuokti iš savęs, tarsi padeda išeiti iš varžančio socialinio mokytojo vaidmens stereotipo. Toks betarpiškumas suartina pedagogą su moksleiviais, teigiamai veikia jų nuotaiką, atsiranda galimybė bendros prasmės steigimui. Artimesnis, tarsi reiškia mažiau tobulas – irgi žmogus, linksmas ir dar klystantis.

Iš mokinių perspektyvos pirmasis susitikimas su mokytoju pakeičia ir išankstines nuostatas. Įvyksta žinių apsikaitimas ir pokytis, apie kurį aptardamas dialogą kalba Gutauskas. Pastebimas ir individualus dėmesys kiekvienam, atvirumo, fizinio artumo, juoko svarba bei mokytojų drąsa įsileisti mokinius į savo erdvę, savo pasaulį, parodyti, kad ir jie „gali klysti“ ir ieškoti bendro supratimo erdvės. Čia svarbi ir mokytojų intencija, kokį santykį jie ruošiasi išgyventi ar patirti su mokiniais Aš-Tai ar Aš-Tu.

Mokytojų mintys šiuo atveju pakankamai panašios. Atrodo, kad pirmasis susitikimas ir jo metu užmegztas ryšys jiems dar svarbesnis nei mokiniams. Mokinio pažinimą jie mato kaip ugdymo pamatą:

Mokykla yra apie tarpasmeninius gebėjimus ir bendravimą. Jei nori mokyti žmogų, tai turi pažinti jį pirmiausia. (YDRIUS)

Mokytojų potyriuose dar labiau išryškėja pirmo susitikimo užmezgamo ryšio nauda jiems:

<...> kad jie bijo klausti, bijo atsakyti. Po to jau praeina šitas dalykas, po to ne problemai, jie klausia, viskas gerai. Bet tie pirmi trys mėnesiai, kaip aš sakau, tai yra tokia... <...> Na, tiesiog, man norisi su visais kalbėti, ne su dviem vaikais klasėj. (ISAJUS)

Pastebimas ir egzistencinis ugdymo laukas – Buberio dialogo „čia ir dabar“ momentas, kai ryšis (santykis) tiesiog įvyksta:

Ir iš tiesų labai nustebino, nes su ta mergaite iš karto pavyko užmegzti ryšį, nors ji nėra linkusi į bendravimą, ji nėra linkusi į tokį artimesnį ryšį, turi nemažai šiaip problemų ir šeimoje yra problemų ir daugiau, bet ta mergaitė po kiekvienos pamokos mane apsikabina ir koridoriuje sutikus mane apsikabina, ir pasako jei kažkas būna negerai. <...> Ir nežinau kodėl tas ryšys yra, su ja netgi nereikėjo labai didelių pastangų užmegzti ryšį. (SIBILĖ)

„...ir nežinau kodėl tas ryšys yra“ – kai refleksija nebeįmanoma, nes abipusiškumas ir dialogas jau įvyko momente. Atsiranda pažinimo, patyrimo svarba, atskleidžianti buberiškojo Aš-Tai santykio elementų. Grįžtamojo ryšio svarbą santykio kūrimui išreiškia ne tik mokiniai bet ir mokytojai.

Vaikas irgi žmogus

Tęsiant grįžtamojo ryšio temą, būtina kalbėti apie abipusiškumą ir lygiavertiškumą. Būtent šis aspektas, mokinių pasakojimuose buvo išjaučiamas stipriausiai.

*<...> kad jis juokavo, **į mus žiūrėjo kaip į žmones**, kaip į lygiaverčius žmones, ne į prastesnius. <...>. Jam buvo įdomu, ką mes irgi veikiam gyvenime, kaip mes praleidome atostogas. Ir mums buvo įdomu, kaip jis praleido atostogas, ir mes turėjome tokį pokalbį visą laiką. Ir jis irgi būdavo teiraudavosi mūsų, kaip labiau nori, kad kita pamoka būtų prvesta. Jis leido mokiniams labai lengvai išsitaisyti pažymius ar prisidėti balą. <...> tai visą laiką kažkaip toks atrodo kaip šeimyna buvom tokia klasė su juo (Selma).*

Abipusiškumas mokinių gyvenime taip pat reiškia gaunamą pagarbą, matymą ir įvertinimus iš mokytojų.

Mokykla ir jos socialiniai santykiai dažnai įpareigoja tam tikram atstumui – galių pasidalijimui: galią ir pagarbą turi tas, kuris žino. Tačiau kartais praplečiant socialinio vaidmens erdvę, gali plėstis ir dialoginio santykio gylis. Tai atitolina mokytoją ir mokinį nuo mechaniško, metodiško dialogo, kurio tikslas išmokyti, bet ne sugyventi kartu. Stereotipinių socialinių santykių nepaisymas mokiniui suteikia drąsos klausti, būti ir ne tik pažinti turinį, bet gyventi gyvenimą mokykloje, egzistuoti su mokytoju ir ugdymo aplinka, išreiškiant savo unikalumą, priimant mokytojų bei bendraklasių ir bendruomenės savitumą ir kuriant „Geros mokyklos“ (Sidorkin, 1999) konceptą, tiek makro, tiek mikro lygmenyse. Egzistencinis poreikis išreikšti save per dialogą čia ima viršų – būti gerbiamam ir pamatytam savo unikalume mokiniui suteikia saugumo ir laisvės būti autentiškoje būtyje.

Kaip vienas iš esminių santykio raiškos elementų pateikiamas mokinio noras būti matomu, girdimu ir priimtu:

<...> atėjom prie istorijos mokytojos, sakom, ar galit padėt. Ji iš karto mums davė gal tris idėjas, kurias ji manė, kad mums tiktų. Sako, dėl to, nes ji vis tiek su mum jau buvo praleidus visą pilną pusmetį. Ji mus pažinojo ir ji mums davė idėjas pagal taip, kaip jai atrodo, kad mums tiktų, kad mums patiktų domėtis, kur mums geriausiai sekasi mokykloje, pamokose jos. <...> pasižiūrėjom ir sakom, čia mūsų idėja. Nes mums vienos iš įdomiausių istorinių temų buvo. Sako, žinojau, kad šita jums patiks, ir tada labai šiltai sako: Tai va, galėsime, sako, tuoj pradėti giliau eiti į šitą darbą. Sako, aš vis laiką jums padėsiu. Rašykit man tik jeigu reikia. (Selma)

Čia atsiveria tam tikra kritika mokytojams ir per lyginimo prizmę pasimato mokinių poreikiai ugdymo aplinkoje. Poreikiai ne tik išmokyti, bet gyventi pilnavertį, pagarbos verto žmogaus gyvenimą ir atsisakyti stereotipiško engiančio ar baudžiančio bei laisvę varžančio mokytojo įtakos. Noras būti patvirtintu per kreipinį individualiai į jį. Selmos žodžiuose pastebimas ir autonomiškumo

poreikis, jį išreiškiant kaip vieną iš santykio kūrimo įrankių. Galima spėti, kad po tuo slypi tas pats noras būti išgirstam ir pamatytam, ir įvertintam.

Dar vienas mokinių išskiriamas raiškos momentas – tai mokytojo atvirumas:

Pavyzdžiui, matematikos mokytoja, darėme labai daug uždavinių, ji sustojo ir paklausė, ar norėtume paklaustyti, ką jai draugė parašė. Mes sutikome ir ji perskaitė žinutę, kur jos draugė nuo universiteto laikų, parašė, kad labai šaunu turėti tokį nuostabų žmogų šalia savęs ir ji net susigraudino, ir mes visi pasijutome tokie artimesni mokytojui, kad žinom, kad ji turi kažkokius žmones, kurie arti jos. <...> Tai buvo iš tikrųjų smagu, kad ji taip susiartino su mumis. Ji yra tokia paprasta moteris ir iš tikrųjų lengva su tokiais žmonėmis kalbėtis, bendrauti, kadangi jie mums parodo ką jie veikia savo gyvenime, o ne tik kalba apie mokslus, toks laisvesnis kalbėjimas. (Nora)

Abipusiškumas ir drąsa būti pažeidžiamu prieš mokinius – išeidami iš socialinio mokytojo vaidmens ir leisdami mokiniams matyti mokytoją kaip žmogų, pedagogai kuria betarpiškumo ir nuoširdumo jausmą ir mažina ugdymo aplinkoje susidariusį atstumą tarp mokančio ir besimokančiojo – t. y. kuria gilesnį, socialinių normų nevaržomą dialogą.

Vaiko „žmogiškumo“ validavimas atsiskleidžia ir per leidimą jam būti kaip būnasi – „suprasti vaikų emocijas“ ir gebėti jas priimti bei atliepti:

Yra, buvęs anglų k. mokytojas labai geras buvo. Tikrai labai tobulas mokytojo pavyzdys, kaip turėtų dirbti mokytojai darbo vietoje – ne tik mokėti mokyti, bet ir suprasti vaikų emocijas, jų elgesį, kaip keičiasi jų emocijos ir kaip susitvarkyti su visokiomis skirtingomis situacijomis. <...> draugiškas, supratingas – jei mato, kad kas mokiniui blogiau, duoda kokią pertrauką per pamoką pailsėti. (Tina)

Asmeniškumo ir supratingumo svarbą, kuriant santykį su mokiniu išskiria ir pedagogai:

<...> mano santykis su mokiniiais dažniausiai yra kuriamas per asmeninius pastebėjimus, asmeninius pagyrimus arba atvirkščiai per asmenines pastabas. Kai tu kiekvieną mokinys stengiesi pamatyti, išgirsti ir suprasti. Ir pavyzdžiui jei mokinys neatliko kažkokio darbo, tai nepuoli iš karto sakyti: „Rašau tau du.“ ir panašiai, o aiškiniesi kodėl neatliko, kas atsitiko. Iš tiesų išgirsti labai įdomių istorijų ir kartais labai skaudžių istorijų. Ir supranti, kad vaikai yra lygiai tokie patys žmonės kaip ir mes, jiems visko gali atsitikti. Tai iš tiesų kuriu ir galiu netgi teigti, kad tikrai randu santyki su daugeliu vaikų. (SIBILĖ)

Supratimas, kad vaikai „tokie patys žmonės kaip ir mes“, kuria saugią erdvę mokiniui būti ir drąsiai išreikšti savo nuomonę:

Aš žinau, kad jie manęs nebijo klausti, jeigu jie kažko nesupranta. Žinau, kad jie nebijo man sakyti pastabų. <...> Nebuvo vieno mokinio klasėje, ir aš kažką užsiminiau, nieko piktybiško. Sakau juoko forma „bus ramiau šiandien“. Ir man kitas mokinys sako: „Mokytojau, aš pastebėjau, kad jūs mėgstate šnekėti apie mokinius, kurių nebūna.“ Sakau: „Taip, mėgstu. Ir ką? Aš tau galiu ir į veidą

pasakyti, ką aš manau apie tave. “ Nemanau, kad be tokio santykio mokinys man pasakytų, ką galvoja. (YDRIUS).

Mokinio drąsa dialoge su mokytoju gali paskatinti ir pokytį:

Kada aš ten kažko baru, kad kažko nepadaro, <...> ir tokia mergaitė, ji prastai mokosi, viską... Na, ir atvirai ten kažkas apie mokinių ir mokytojų santykį. Ir jinai sako, sako, mokytojai kartais pamiršta, kad mes esame vaikai. Na, mes esame vaikai, sako. Nu mes tokie, mes vaikai. Ir man tas įstrigo, aš nežinau, va kiek metų, <...> Mano mokiniai mane moko. Kartais sako, va mokytoja ar nusileido, ar dar kažkas. Nebūna nusileidimas, tai yra dialogas tiesiog. Mes galim šnekėtis ir aš turiu būti kai kur lanksti (KATRĖ).

Turimos galios suvokimas ir nepervertinimas, buvimas atviru mokiniams prisideda tiek prie gilesnio santykio kūrimo, tiek prie vidinio tobulėjimo besimokant iš vienas kito (Gutausko abipusiškumas), tiek geresnio emocinio klimato klasėje.

Brėžiamos ribos?

Tačiau ne visada atvirumas ar betarpiškumsa gali veikti įpareigojančiame ugdymo kontekste. Mokytojams ir mokiniams tenka laviruoti. Kada grįžti prie socialinių vaidmenų santykių, o kada leisti į buberišką ugdymo dialogo gyvenimo lygį?

Nors mokiniai ir vertina pedagogų atvirumą, tačiau išreiškia ir ribų poreikį:

Manau, mokytojas turėtų būt tiek profesionalus, bet tiek ir suprantantis. Profesionalus iš tos pusės, kad neitų per daug į mokinio asmeninį gyvenimą, bet bendraujantis ir suprantantis, kad mokiniams nėra visą laiką gerai ir kad mes kartais gali klysti, kad mes nesam tobuli vaikai, kuriuos tiesiogiai turi mokinti griežtai ir aiškinti, ką daryti, kad jie turi taip pat padėti mokiniui. (Selma)

Mokytojo gebėjimas tinkamu metu užbrėžti ribas kelia pagarbą ir tinkamais momentais keičia jo ir mokinių santykio pobūdį:

Ir paskui atėjo tas mokytojas ir šiaip visai buvo sunku mokintis, bet kažkaip, kai jis toksai mus drąsino, drąsino, linksmų užduočių duodavo, bet kontroliniai būdavo sunkūs ir tu norėdavai pasiruošti. Ir aš iš tikrųjų paskui sakydavau, kad anglų mano mėgstamiausia pamoka ir iš jo ėmiau kaip pavyzdį, kaip reikia bendrauti. Ir jis mus ten maišydavo grupėmis, ten su tai žmonėmis, kuriais niekada nešnekam, daug šnekėti garsiai, pasakyti savo nuomonę ir prie to davę tokio pasitikėjimo savim, kad tu jeigu ir suklysi, tavęs niekas nenubaus. (Tina)

Mokytojai taip pat pritaria betarpiškumo ir profesionalumo kaitos svarbai, nes „tikra cirko nenori padaryti“:

Nesvarbu apie ką kalbėjome, bet visa esmė buvo veiksmožodis „come“ and „came“ ir mokiniams šitas žodis yra labai juokingas, dėl dvireikšmiškumo. Tai mes turėjom pokalbį kas su tuo yra juokinga, ir panašiai, tada pokalbis išsivystė, tada atsirado klausimai – čia su 7 klase – iš kur

atsiranda spermatozoidai galų gale, sakykim atviras, nuoširdus pokalbis, kur nėra blogo klausimo, nėra nusišnekėjimų, aišku, viskas visada turi savo ribas, nes tikrai cirko nenoriu padaryti iš to pokalbio. Bet stengiuosi palaikyti atvirumą ir pozityvą, ir išklausymą ir pagarbą. (YDRIUS)

Per daug giliame dialoginiame santykių „galima paskęsti“. Išlaikyti atitinkamas ribas lieka mokytojo atsakomybėje, kartu pastebint kiekvieną individualiai (anksčiau citatose išreikštas mokinių poreikis, reikalingas santykiui kurti), bet ir neišskirti nei vieno. Prisileisti ir atsiverti, bet neperžengti nei mokinių nei savo asmeninių ribų:

Tai tas ryšys turėtų būti vis tiek toks. Tu turi atjausti, tu turi suprasti, tu turi jausti empatiją mokiniui. Mokinys tau taip pat. <...> Bet ribos vis tiek turi būti būtinai nubrėžtos. Santykis yra be proto svarbus, tikrai labai svarbus, nes jeigu nebus santykio, vaikas tavęs tiesiog negirdės. Bet ribos turi neišnykti.<...> Kuo tas ryšys asmeninis, stiprėja, tai yra, kuo tu labiau įsitrauki į tą vaikų gyvenimą ir kuo jie tave labiau priima į savo komandą, tai tuo labiau nyksta tos ribos tarp suaugusio žmogaus ir tarp mokinio, tarp mokytojo ir tarp vaiko, nes vaikai tave pradeda vadinti, pavyzdžiui, vardu. (SIBILĖ)

Dialoginio santykio tarp mokinio ir DI pokalbių roboto raiška

Ar DI pokalbių robotas gali pakeisti žmogų?

4 mokinių sako, kad aptariamieji robotai mokytojų pakeisti negali, nes:

- *Reikia to bendravimo su žmogum, tikro to akių kontakto, to pajautimo, emociškai, supratimo žmogaus. Nes to pačio negauni, kaip ir sakiau, aš jokių emocijų negaunu, kai kalbu su tom programom, kai klausiu jų klausimų, pagalbos - nieko nejauti praktiškai. O man labai reikia jausmo ir, manau, nepakeis tokios programos mokytojų. (Selma);*
- *Nes tai nėra įmanoma pakeisti mokytoją, kur yra tikros žinios, kur yra realus bendravimas, ir kur yra su programėle bendravimas ir nu vis tiek programa padarys klaidų, niekada nebus taip, kad ji bus tobula ir nebus kažkokios klaidos, ir tada išmoksi tą klaidą ir tada tu nieko daugiau nemokėsi. Aš manau, mokytojai vis tiek bus patys svarbiausi, o tai bus kaip pagalbinė priemonė. (Nora)*
- *Jisai tau atsakys žmogiškai, bet tu neturėsi to ryšio. Tame gal ir yra, kad va tas ryšys, tu su žmogum, gali turėti kažkokį ryšį, jauti tą žmogų ten šalia, gali apsikabinti, gali tiesiog paguosti žmogų ar kažką. O programa to nepadarys už tave. Ji gali pasakyti kelis mielus žodžius, bet niekada nebus taip, kaip tikras žmogus šalia tavęs.<...> Mes esame žmonės, ir mums reikia prisilietimo. Mums nepadės kažkokia programa kompiutery, kai tau reikės, kad kažkas tave paguostų. (Nora)*
- *Iš dalies taip, nes turi daug žinių toji programėlė yra. Bet tada trūktų komunikacijos, bendravimo gyvo, atvirumo gal net gi, nuoširdumo tiesiai taip atsakymo. (Anika)*

Mokinių atsakymuose labai aiškiai pasimato kūniškumo svarba kuriant santykį: matyti akis, pajauti, emocinio atsako poreikis, realus bendravimas; autentiški išgyvenimai, ryšys per apsikabinimą ir paguodą – tai, ko kompiuteris niekad negalėtų suteikti.

Panašios nuomonės yra ir mokytojai. 3 iš jų teigia, kad programa mokytojo pakeisti negali:

- *Aš manau, kad mums labiau oro šviežio truks, mes labiau galvosim „o šakės, mūsų žemė miršta, mes neturim švaraus vandens“, negu dirbtinis intelektas pakeis mokytojus. (YDRIUS);*
- *Žmogaus vis tiek niekada, kaip sako, technologija nepakeis. (KATRĖ);*
- *Nes mokiniui visada reikės to tokio kontakto. Dirbtinis intelektas abejoju ar kada nors galės pilnai suprasti žmogų iš jo akių, o mokytojas gali. Vargu ar dirbtinis intelektas galės apeiti taisykles tam tikrai atvejais. Nes jis bus užprogramuotas vykdyti taisykles ir laikytis instrukcijų, tačiau mokytojai gali atsižvelgti į asmeninę mokinio patirtį, į nežinau mėnulį ar dar kokį nors kitą dalyką. Galų gale mokytojas gali apkabinti mokinį, jeigu mato, kad verkia - prisiglausti, mokytojas gali pasiklausti kas nutiko ir atjausti, robotai to negalės. Nebent po trijų šimtų metų kai mūsų nebebus, bet dabar abejoju, kad dirbtinis intelektas galėtų pakeisti mokytoją (SIBILĖ).*

Ir tik vienas mano kitaip:

- *Kad mokytojus pakeis ir mokinius pakeis, tai, manau, neabejotinai taip. (ISAJUS)*

Galėtume prieiti prie išvadų, kad programai visada truks fizinio ir emocinio kontakto bei autentiškumo, dėl to santykis su ja negalimas, tačiau... Mokiniai taip pasakoja apie „labai malonų“, „kaip tikrą žmogų“ atsakinėjantį ChatGPT:

- *Malonus labai. Kažkaip labai malonus, nustebino. Aš galvojau, kad paklausiu ir ten nei pasisveikins nei ką, tiesiog atsakymą parašys, vieną žodį ir viskas. O ir pasisveikina, paklausia kaip laikausi, ką veikiu ir tada atsakymą.<..> šiaip visada stengiuosi sveiki parašyti, kad pagarbą jaučiu ir tam dirbtiniam intelektui. (Anika)*
- *<...> atsakinėja kaip tikras žmogus, ir net lietuviškai paklausus, nėra tiek daug gramatinių klaidų, kaip tu tikėtumeisi... (Nora)*
- *<...> jeigu jis labiau žmogiškai, labiau žmogiškiau atsakytų klausimus. Jis ir dabar labai gražiai žmogiškai atsako, bet, nu, trūksta, nes, pavyzdžiui, mes šnekam su emocijom. (Tina)*

Atsižvelgus gautus atsakymus, išryškėjo keli įdomūs aspektai:

1. Vidinis nuomonių konfliktas:

Nors daugelis informantų pasisakė, kad programa nepakeis mokytojo (bent jau artimuojų laiku), tačiau taip pas išskyrė DI pokalbių roboto žmogiškumą jų bendravime. Kyla klausimai: kas tas žmogiškumas tuo metu? Ir kodėl jo neužtenka kurti santykiui su

programa? Pastebimi tarsi du žmogiškumo poliai – vienas išskirtinai kuriantis santykį ir kitas tik gebanti imituoti jo kūrimą raštu.

2. DI pokalbių robotų trūkumai, kurie išryškina tikruosius mokinių ir netgi mokytojų poreikius iš ugdyme vykstančio dialogo. Mokinių ir mokytojų išskirti aspektai, dėl kurių programa negali pakeisti mokytojo, yra būtent tie, kurie jų manymu yra būtini santykio kūrimui, kurie mokytoją „padaro žmogumi“ – individualiu, autentišku, turinčiu kūną, reiškiančiu emocijas, empatišką, galinčiu priglauti, paguosti ir apkabinti. Tai yra būtent tos savybės, kurios ugdyme labiausiai veikia mokinius ir santykį bei dialogą su jais. Tai tarsi sąrašas savybių, kurias mokytojas turėtų išsiugdyti, kad būtų nepakeičiamas programos ir turėtų didesnę tikimybę užmegzti santykį su mokiniais. Pagal Buberį viskas turėtų prasidėti nuo tinkamo nusiteikimo ir pirmojo dialogo įvykio.

Draugas Vytautas

Nors prieš tai skyriuje aptarti DI pokalbių robotų trūkumai neigė galimybę patirti dialoginį santykį su juo, tačiau atsirado ir kitokia dialoginio santykio tarp mokinio ir DI pokalbių programos raiškos galimybė. Galbūt programa gali tapti draugu? Ir jei ji rašytų dar žmogiškiau, o santykio sąvoką suprastume plačiau, galbūt galėtume įžvelgti ir buberiškojo Aš-Tu santykio momentą:

Jo, šiaip aš jį vadinu Vytautu. Daviau vardą <...>. Aš mamai sakau, „nu, žinok, šiandien Vytautas biškį nusigrybavo...“ Ir taip, toks jausmas, kad bendrauju su draugu, kuris kartais atrodo kaip robotas, o tada prisimeni, kad robotas iš tikrųjų.

Gal dėl to, kad jis atsako viską labiau žmogiškai. „Labas.“ „Labas, Tina! Kuo šiandien tau galiu padėti?“ Ir visus klausukus deda, kai pats nesupranta, ką tu norėjai paklausti, arba šauktukus.

Yra toks ryšys (su programa) ir šiaip gal visiems asmeniškai kažkoks tai yra, nu, nes vis tiek mes bendraujame ir mūsų bendravimai yra skirtingi ir kaip mes užduodam klausimus ar apie ką užduodam ir taip susiformuoja tas mūsų ryšys. (Tina)

Šioje ištraukoje slypi atsako svarba, mūsų pačių savęs suvokimui ir būvio įprasminimui. O mūsų būvį patvirtinti savo spontanišku bendravimu gali ir programa. Todėl net ir su „negyva“ programa, dialoginio santykio galimybės atmesti negalima. Juk ir pats Buberis dialoginį Aš-Tu santykį galėjo pajusti ir su medžiu. Viskas priklauso nuo dialogo steigties intencijos.

„Duok man idėjų“

Nuo draugiško santykio su DI pokalbių robotu, kuriame galima įžvelgti net ir buberiškąjį atvirą ir momentinį priėmimą bei atsivėrimą priimti programą kaip visumą, tenka pereiti prie programos kaip įrankio. Čia mokytojų ir mokinių atsakymai veda prie sokratiškojo dialogo, kuriame svarbiausia yra „tiesa“, žinių įgijimas, o dialogas kaip metodas tikslui pasiekti:

*Dažniausiai tai tiesiog būna, tarkim, **duok man idėjų**. Palauk, ne, net ne duok man idėjų, bet parašyk plusų arba minusų apie [tai], kodėl verta būti vegetaru, tarkim. Va tokie va. Tada... kokia buvo pagrindinė esmė tokio ir tokio teksto? Va tokie va dažniausiai eina klausimai arba su geografijos tarkim, pamokom, tiksliai parašau ten: penkios šalys, kurios, sakykim, turtingiausios pasaulyje, ten geriausia ekonomika. Na va, tokie va. Tai ne, nepasisveikinu, nei padėkoju, nieko. (Selma)*

Kadangi į ugdymo sritį ši programa atėjo kaip pagalbinė priemonė mokiniams:

Ji atsako į klausimą ir tu prisimeni pamirštą dalį ir pats parašai. Tai labai naudinga kaip pagalbinė priemonė... (Nora)

Nenuostabu, kad bendravimas su ja Aš-Tai principais yra visiškai suprantamas. Programos kaip įrankio jausmą, kuris trukdo steigti dialogo įvykį, sustiprina ir programos autentiškumo ir tikrų išgyvenimų trūkumas:

<...> nes jis apie savo dieną negalėtų gal papasakoti. Tai kažkaip nejaučiu to atgalinio ryšio iš jo, bet, manau, visai nieko. Nu, jis dirbtinis intelektas. Tik taip jis tiesiog atsako, ką žino, bet pavyzdžiui, iš savo dienos tai nemanau, kad jis galėtų atsakyti. (Anika)

Su programos įrankiškumu iš arčiau susipažinę mokytojai taip pat neprieštarauja jos naudojimui ir nemato tame nieko blogo:

Viskas ten normalu. Jeigu yra įrankis modernus, tai kodėl gi jo nenaudoti? Čia juk XXI amžius. (ISAJUS)

Čia matome Aš-Tai santykį arba sokratiškąjį dialogą, neieškant ir nesistengiant kurti ryšio su programa. Pastebimas ne tik programos kaip įrankio vertinimas, bet ir nenoras ar poreikio nebuvimas pabandyti nusiteikti ir į dialogą su programa eiti atsivėrus ir pasiruošus susitikimo momentui, nes DI pokalbių robotų spontaniškas atsakymas suteikia tam visas galimybes.

Šiltnamio sąlygos

Diskutuojant apie mokinio ir DI pokalbių roboto santykį, mokytojo pastebėjimas išryškino galimą problemą ir tokių programų populiarumo priežastį:

Dirbtinis intelektas sukuria šiltnamio sąlygų santykius, mano nuomone. Nes ką norėsi – tą atsakys. Žino, ko tu nori, žino, kaip tu nori, žino, koks yra geriausias atsakymas visą laiką, o mokykloje nebus. Mokykloje tu atsisėdai į mano vietą ir aš dabar noriu „tvoti“ per veidą. Ten jau vyksta dramos, ten vyksta ir gražių patirčių daug, gal ir neigiamų patirčių, bet neigiamos patirtys yra lygiai taip pat reikalingos, kaip ir teigiamos patirtys. Tai aš manau eliminuoja tą neigiamų patirčių aspektą, kuriant santykį su asmeniu. <...> Turi išmokti mokinius, kad mes visuomenėje turime hierarchiją – mes turime gerbti kitą žmogų. Nes iš dalies ta visa hierarchija apsuka, kai pagalvoji, dirbtinis intelektas. Jis „certainly I will give you this and that“. <...> aš noriu parašyti kažką, sukurti

kažkokią pamoką šita tema, sako „šita tema tokia svarbi, t.t. užkelia - tu toks fainas, toks anas...“. Realybėj taip nėra. Esam bendravę su nepagarbiais žmonėmis. Esam bendravę su nepagarbiais jaunais žmonėmis, kurie negerbia tavęs kaip asmenybės ir aš manau, kad reikia suvokti, kad būtent mes taip išmokstame elementarios pagarbos bendraudami su kitu. (YDRIUS)

Tai DI pokalbių robotų suteikiamas nenatūralus ir negyvenimiškas saugumas, kuris neatspindi realybės. Tai tarsi dar vienas būdas mokiniams išsisukti nuo sudėtingų, tačiau ugdančių gyvenimiškų situacijų, kurios dažnai vyksta ir mokyklos gyvenime. Galimybė neklausti mokytojo, bet klausti programos (ją pasirinko visi tyrimo dalyviai moksleiviai) sukuria sąlygas nesivystyti socialiniams gebėjimas, skatina užsidarymą, technologinį bendravimą bei socialinį nerimą. Atsakymo greitis ir patogumas, kurį siūlo programa, yra patrauklesnis nei galimi neteisingi ar klaidingi atsakymai. Mokinių patiriamas santykis su programa gerokai skiriasi nuo to, ką mato ir kaip tai vertina mokytojai.

Mokinių būvis DI pokalbių robotų „šiltnamyje“ gali atrodyti taip:

Nuoširdžiai. Aš kaip žmogus, kuris biškį bijau bendrauti, nu ne tik kad bijau, bet bandau pati viską išsiaiškinti ir kai nepaeina net pačiai, tai aš pirma paklausiu programos. Jeigu negaunu tikslaus atsakymo ar gero, tada pereisiu prie mokytojo. Bet pirma programos. (Selma)

Kartais tos gramatinės klaidos sutrukdo tau suprasti, bet manau tu laisvai jautiesi, tu gali paklausti, nu va kaip sakiau, kad ten nelabai įmanoma, jaustis, nu ne tai, kad saugiai, bet nesijauti patogiai klausti (mokytojos). O čia tu tiesiog paklausi ir iš karto gauni atsakymą, jeigu padaro klaidą, parašo atsiprašau, nu taip malonu tiesiog būna šnekėtis, ten parašyti. (Nora)

Atsiveria bendravimo su programa pasirinkimo vietoj mokytojo kompleksiskumas. Tai ne tik rodo mokinių norą eiti šiltnamio sąlygų keliu, bet ir mokytojų negebėjimą kurti ryšio. Patys mokytojai tampa „mašinomis“ ir mokinys neturėdamas kito pasirinkimo, džiaugiasi, kad nereiks kentėti nesulaukus atgalinio ryšio iš mokytojo. Mokinio ir mokytojo, ir mokinio ir DI pokalbių roboto dialogai veikia vienas kitą, keldami abiejų šių ryšių trūkumus į paviršių, nes tampa tarsi skirtingais poliais. Jeigu mokytojams trūksta atjautos, nesugeba atsakyti taip greitai kaip gali programa, arba teisia mokinius dėl neva kvailo klausimo. Ir tuo metu, yra lengvai pasiekama programa, kuri tai padarys daug greičiau ir našiau, atsakys mandagiai, atsiprašys ir padėkos. Tokiu atveju, gali būti sudėtinga palaikyti teigiamą santykį su mokytoju/a, ypač tada, kai pats mokytojas nerodo pastangų santykiui palaikyti.

Klausčiau mokytojo, su kuriuo jaučiuosi patogiai, jaučiuosi saugiai klausdama jaučiuosi, lyg galiu paklausti, o ne tik, kad gausiu šaltą kažkokį atsakymą iš to mokytojo ir viskas eik tu nuo manęs, man dabar pertrauka ir taip toliau. Va toks vat mokytojas, kuris yra lankstesnis ir priima kitų nuomonę ir ne vien tik laikosi savo. Tokio mokytojo aš eičiau klausti. O kaip sakykim yra mokytojas,

tu ateisi pas jį, jis tau gal kažką atsakys, bet bus taip šalta ir baigta. Aš tada tikrai neičiau ir geriau jau pasiklausčiau ChatGPT. (Nora)

Verta atkreipti dėmesį, kad programos ir mokinio santykio stiprumą ar norą bendrauti tiesiogiai veikia tai, kaip su mokiniiais bendrauja mokytojai, ar mokyklos bendruomenė ir kolektyvas sukuria palankias sąlygas jaunam žmogui klysti ir augti, neteisiant, bet palaikant, kaip tai daro ChatGPT.

Dialoginio santykio tarp mokinio ir mokytojo raiška, įtraukus DI pokalbių robotą

Pasitikėjimas

Šiuo atveju į pasitikėjimą reikia žvelgti šiek tiek plačiau. Šiame tyrimo skyriuje (ne)pasitikėjimas tarp mokinių ir mokytojų yra kaip tam tikras vienetas, kurį veikia atsiradę DI pokalbių robotai.

Mokiniai išreiškia palankumą tiems mokytojams, kurie leidžia naudotis DI pokalbių robotų programomis:

(Kai mokytojai pradėjo leistas programas naudoti) pasikeitė į dar geresnę pusę. Aš taip tuos mokytojus jau mėgau, bet dar į tokį geresnį, kur kažkaip maloniai pasijaučiau, kad jie nėra visiškai prieš tas programas. Tai va, pagerėjo net. (Selma)

Mokytojų nepriešiškusimas DI pokalbių robotams tarsi suartina juos su mokiniiais. Jie jaučiasi išgirsti ir pamatyti, artimesni dėl atsiradusio sutarimo, tam tikru, mokyklos kontekste kontraversišku klausimu. Šiuo atveju DI programų atsiradimas teigiamai veikia mokinio žvilgsnį į mokytoją, nes...

<...> nes mokytojai tobulėja, atsinaujina, šiuolaikiškėja. (Anika)

Mančiau, kad jie (mokytojai) gal labiau tada yra platesnio mąstymo (kai naudojasi DI), nes vis tiek šiuolaikiniam pasauly labiau visos tos intelektas dirbtinis, nu jo dabar daug visur yra, todėl ir šiaip įdomiau yra paskaityti, kaip parašo internete nei kaip žmogus, pavyzdžiui, tau paaiškina. Nu, vis tiek žmogaus protas tai sukūrė. Tai manau, kad žiūrėčiau į juos įdomiau, nes mokytojai kažką naujo išbanda, nes dabar kaip mano mokykloje, tai dauguma mokytojų tokie senamadiški yra, tai jeigu būtų kažkokių tokių naujovių, tai tikrai būtų daug linksmiau dirbti (Tina)

<...> bet pavyzdžiui IT mokytojas, kuris leidžia mums naudotis. nesakyčiau, kad yra kažkoks pakitimas bendravime su juo, bet tiesiog įdomiau yra bendrauti su juo, nes žinau, kad išmoksiu kažką naujo ir dabar kadangi viskas modernėja, viskas labiau su technologijom pradeda eiti, tai tu žinai, kad tu panaudos tas žinias ateityje, nes viskas eina į ateitį. Tas pats jausmas su juo bendraujant nepasikeitė, bet aš labiau norėjau su juo bendrauti per pamokas, kadangi norėjau kažką sužinoti naujo. (Nora)

Atsiradęs vienos ar kitoks mokinių kontaktas su DI pokalbių robotais pažymi atsiradusį bendrą interesą tarp tam tikrų mokinių ir mokytojų – bendro tikslo ir sieko matymas. Programa šioje

erdvėje panašėja į trinario dialogo turinio elementą, nes tiek mokinį, tiek mokytoją į bendrą prasmės lauką traukia dirbtinio intelekto tematika. O šiuo atveju dalyko (turinio) elementas gali ir iš tikrųjų atsakyti – trinaris dialogas tarsi įgauna sunkiai įvardijamą narį, kuris savyje talpina dalyko elementą ir jį manipuliuoja bendraudamas su „Aš“ arba „Kitas“(Tu/Tai).

Mokinių atsakymuose taip pat matoma koreliacija tarp mokytojų uždaro DI pokalbių robotams ir uždaro moksleiviams. Galimai, labiau mokiniams nepasitikintys mokytojai arba savo žiniomis ir jėgomis suprasti naujai atsiradusias programas nepasitikintys pedagogai – nenori naudoti DI pokalbių robotų, juos draudžia, taip kartu naikindami ir trapų, šiuo atveju net gi neužsimezgsų, santykį su mokiniams. Mokinių jaučiamas nepasitikėjimas iš mokytojų, kuria ribą ir dar labiau atitolina juos ne tik, kad nuo buberiškojo dialogo galimybės, bet tampa trikdžiu ir sokratiškam žinių perdavimo metodui ar Aš-Tai santykiui:

Aš nežinau, ar čia tik netyčinis toks dalykas gaunasi, bet kai mokytojai kažkaip draudžia. Tai vat tie mokytojai ir nesupranta mokinių, kad mums irgi sunku yra ir žiūri į mus kaip į žemesnį lygį. Tai nėra geras santykis, sakyčiau. (Selma)

Mokiniai labai aiškiai pastebi augantį mokytojų atsargumą ir nepasitikėjimą jais dėl DI pokalbių robotų neoficialaus veikimo švietime:

Nemanau, tiesiog jie (mokytojai) labiau atsargiau žiūri. Rašėme rašinį per lietuvių kalbos pamoką ir mokytoja sako, net nebandykite visko nurašyti nuo ChatGPT, nes aš tikrai žinosiu, aš matysiu, kad ten nuo ChatGPT nurašyta. Jie atsargesni gal labiau tapo, nes jie žino, kad va yra tokių, anksčiau to nebūdavo. Jie galvodavo, kad gerai gal parašė vienas, gal kažkas padėjo, bet čia jau yra kur tau realiai viską gali už tave parašyti. (Nora)

Jo, pastebėjau, kad labai dažnai tada, pavyzdžiui, per kontrolinius, iš tų vaikų surenka telefonus, tenai stebi ar nesinaudoja, nes galvoja, kad tada linkę ir per kontrolinius pasinaudoti, ten surenka iš visų, pamato, kad telefoną ten išsitrauki, iš karto atima, ten jau viskas, kontrolinį atiduok... Ir kažkaip tada šiaip pagalvojau, kad jie gal tada galvoja, kad tu išvis nesimokai. Nors nemato, tu mokaisi, bet kažkaip kitaip, ne pagal jų tas strategijas mokymosi. Kažką naują išbandai ir taip toliau. (Tina)

Tokios mokytojų reakcijos ir ne visada adekvati DI programų baimė ne tik kliudo dialogui įvykti, bet mažina mokinių motyvaciją mokytis. Anksčiau pasikartojusi koreliacija: šiuolaikiškas, vadinasi artimas ir suprantantis, tokiais mokytojų nepasitikėjimo atvejais yra visiškai neįmanomas. Kuo labiau mokytojai priešinas mokinio kasdienybei (šiuo atveju tai ChatGPT naudojimas), tuo mažiau mokins įsitraukia į bet kokios formos dialogą su mokytoju.

Iš mokytojų pusės, pastebimas nusivylimas bei polinkis atitolti. Mokytojų santykis į mokinį šiuo atveju atrodo turinti tam tikrą lūkesčių mokiniui ar jo/jos gebėjimams. Mokiniai radę „lengvesnį

kelią“ nebeatliepia mokytojų įsivaizdavimo ar vertinamų savybių – įvyksta tam tikras interesų konfliktas keliantis nepasitikėjimą ir atšalimą:

Mano pamokų metu yra naudoję, labai atvirai. „Neskaniai nusirijo“. Tai buvo kalėdinis šių metų renginys ir mano auklėjamoji klasė <...> turėjo daryti tokį pristatymą, apie Kalėdas skirtingose pasaulio vietose. Maniškiai buvo už tą pristatymą atsakingi (mano auklėtiniai). <...> Sakau reikia sutrumpinti. Labai elementarus dalykas. Jūs turite daugiau pasakyti, negu yra parašyta toje pačioje skaidrėje. Ir kaip jie trumpina? Visi jie trumpina tiesiog įmeta viską į ChatGPT ir paprašo, kad sutrumpintų tą tekstą. Ir man toksai... Na tu galėjai apmąstyti... Aš jiems nieko nesakiau, bet tokios mintys, kad gali apmąstyti, kad galėtų paprotaut, pasistengti. Tai buvo ne tik mes kažką darom su kultūrine veikla susijusio, bet kartu ir tas anglų kalbos integravimas. Tai tas anglų kalbos integravimas liko, kad reikia užduoti klausimą ir išmokti tekstą. (YDRIUS)

<...> aš jam daviau grįžtamąjį ryšį, viską ten jis pataisė. Ir, atsimenu, būtent kai jau išeidinėjau, jis sako, kad jis visus tuos klausimus padarė naudojant dirbtinį intelektą. Ir klausimai buvo visiškai suasmeninti: „Kaip tu įveiktum tą ir tą problemą?“ ar ten jiems reikia prašyti kažkokią situaciją, kur jie parodė savo lyderystę. Ir kad jie viską su dirbtiniu intelektu sudėjo. Nu toksai “cmon”, čia tu turi save parodyti kaip asmenybę. Kur esi tu ir kur yra riba tarp tavęs ir kur dirbtinio intelekto. Viskam labai sunku nubrėžti kur tu, kur aš skaitau apie tave, ir man smagu skaityti, jeigu tas pats aprašymas, man smagu pažinti tave per tai, ką tu parašei, bet tada jeigu tu rašei, jeigu ne tu rašei kaip tau atrodo, kas tau yra svarbiausia, tai kur esi tu? Aš tavęs nepažįstu. Tai gal toks atšalimas tikrai atsiranda. (YDRIUS)

Pastebimas neigiamas pokytis ir komunikacijos bei susikalbėjimo trūkumas. Auga poreikis su mokiniais kalbėti apie užduočių motyvaciją ir reikšmę – ką turėtų „iš to gauti“. Patiriamas didelis moksleivių krūvis gali atimti galimybę mėgautis procesu ar galvoti apie jį kaip apie esminę mokymosi erdvę. Mokinių žiūra yra tokia: yra užduotis – tikslas padaryti ją kuo greičiau ir kuo tinkamiau mokytojui/sistemai. Šis skiltis kalba ne tik apie DI pokalbių roboto atsiradimo švietime įtaką mokinio ir mokytojo santykiui, bet ir apie kitas ugdymo ar mokytojų darbo etikos problemas, kurias tokių programų atsiradimas iškelia paviršium.

Kita atsiverianti dialogo santykio raiškos tematika – tai galimybė ateityje prarasti santykį su mokiniu, jei tam tikras mokyklos gyvenimo sritis perimtų DI pokalbių robotų programos. Tačiau taip pat išryškėja ir mokytojo ir mokinio santykio kūrimo erdvė bei laikas, kuri yra nebūtinai klasėje ir ne pamokos metu – pertraukos. Tam tikras mokytojų funkcijas perimus DI programoms, mokiniai taptų mažiau priklausomi nuo mokytojų, nes sumažėtų žinių galios santykio įtaka bei fizinis kontaktas. Taigi, galima teigti, kad DI pokalbių robotai veikia kelis skirtingus mokinio ir mokytojo dialoginio santykio pūvius:

Ar jau va dabar daro įtaką, tai aš abejoju, daryti galėtų greičiausiai, dėl to nes vis tiek tas santykis yra kuriamas ir per pertrauką, kai mokinys ateina ir paklausia tavęs ko jis nesuprato. Jeigu tai dingtų ir mokytojas liktų tiktais temos išdėstymui, santykis žinoma, kad mažėtų. Kad ir tas paklausimas, mokytoja man namų darbas neaiškus, jau yra santykio kūrimas, nes mokinys išdrįso, jisai atėjo, jisai paklausė, tu jam tada atsakai, paaiškini, jisai jaučiasi geriau, jisai geriau dirba per pamoką. Jeigu jis visą tai darys su DI, reiškias jam tavęs šitoj vietoj nebereikės ir tu prarasi galimybę užmegzti santykį. (SIBILĖ)

Nepasitikėjimas skatina nepasitikėjimą. Aktyvus ir atviras dialogo kaip veiksmo neįgalinimas kalbant apie DI įtaką mokinio ir mokyto santykiui gali užsukti „katės ir pelės“ ratą. Mokiniui bandant apgaudinėti mokytoją, jis elgsis taip pat. Šiuo atveju neigiama DI pokalbių roboto egzistavimo įtaką aptariam santykiui tik augs, taip dar labiau mažinant galimybes apie tai atvirai kalbėtis ir skatinti nuoširdaus, į bendrą tikslą (ontologinį ar ne) orientuota dialogo egzistavimą:

Tai tikrai žinodamas, nes vėlgi, dirbtinį intelekto nesunku yra suvokti įvertinus mokinio žinias ir gebėjimus lyginant su anksčiau darytais darbais. Kai atsiranda nepasitikėjimo aspektas, čia gal iš mano pusės labiau, jie tada jau mane bando apgauti, o aš, kaip ir žinodamas tiesą dažniausiai per aplinkkelius užduodamas papildomus klausimus apie šaltinius tuos pačius, apie žodžių reikšmes ir panašiai. Taip bandau šiek tiek prigauti. Tai manau taip atsiranda nepasitikėjimo aspektas, kaip mokykla yra dažniausiai pastatyta taip, kad mokytojas yra priešas ir mokytojas turi bausti. Labai natūralu. (YDRIUS)

Fenomenologinio tyrimo metu išryškėjo tam tikras neigiamas ir ribojantis požiūris į DI pokalbių robotus iš mokytojų pusės. Tokiu atveju stiprėja mokinių melavimo mokytojams tendencijos, o tai gali išaugti į bereikšmius konfliktus, kurie trukdo ugdymo procesui visomis prasmėmis:

Nes kai man papasakojo, kad Vytautas didysis, ten vienu žodžiu įsteigė universitetą, ir dar ten tokių kitokių dalykų pridarė, tai aš klausau taip sėdėdama ir jau pradėjau dairytis, tai dar keli, kurie, kaip sakau, turi intelekto, jau irgi pradeda dairytis, jau kaip aš reaguosiu. Paskui sakau, Vytautas Didysis... tai jau jo ir kaulai grabe buvo supuvę kai tas universitetas buvo įsteigtas. Ta istorija tokia, greičiausiai suvedė Vytautas didysis, panašu į Vytauto Didžiojo universitetas ir suformulavo tą atsakymą. Ne, sako, aš tikrai radau per Google ir tikrai ten taip buvo parašyta. Mes dar paskui kokias dvi minutes ginčijomės (KATRĖ)

Pagalba

Tačiau tiek mokiniai, tiek mokytojai pastebi ir teigiamą DI pokalbių robotų atsiradimo ugdymo dialoge pusę. Mokiniai įžvelgia teigiamų galimybių tiek jiems, tiek mokytojams:

<...> netgi mokytojams pagalba tai yra didžiulė. Su tais pačiais kontroliniais gal padės tarkim klausimų sugalvoti, nes tikrai, kai reikia galvoti kiekvienai temai klausimą po 30 klausimų vargina ir sunku, ir nesugalvosim tikrai. Tai manau, didelė pagalba ir mokytojui, ir mokiniams bus ateityje. Ir pliusas bus, jeigu nepiktnaudžiausim jom. (Selma)

Nors šioje situacijoje programos traktuojamos kaip įrankis, tačiau teigiamai veikiantis mokytojų ir moksleivių santykį. Papildomą administracinį krūvį atidavęs DI pokalbių robotui, mokytojas galimai turės daugiau laiko nuoširdžiam ir atviram kontaktui su mokiniais, atsiras daugiau laiko ir erdvės įvykti dialogui. Moksleiviai taip pat vertina kai mokytojai juos mato ir supranta, taip jų nuomone stiprindami turimą ryšį. Empatija ir atjauta mokiniams gali reikštis gerbiant jų laiką ir stengianti jį sutaupyti įtraukiant DI programas:

Aš net vertinčiau juos (tuos, kurie leidžia naudot) gerai dėl to, nes jie tau pasako, kaip tu gali sau pagelbėti, kad sau nepersunkint visko. Nes vat tokie mokytojai dažniausiai supranta, kad mokiniai šiaip turi ir taip pakankamai daug krūvio, ypač dabar. (Selma)

Toks pagarbos ir rūpesčio veiksmas iš pedagogų, mokiniams mažina perteklinį krūvį. Jie jaučiasi dėkingi ir aktyviau įsitraukia į tokių mokytojų pamokas. Priešingai nei draudimo atveju, mokiniai drąsiai ir atvirai kalbasi su mokytoju, aptaria galimus programų plusus ir minusus, stiprina tarpusavio ryšį, skatina abipusį supratingumą ir pagarbą. Tai ne tik išvengia mokinių melo (nes mokiniai pradeda jausti atsakomybę prieš mokytojus, kuriems rūpi) ir moko juos šiuolaikiniam pasauliui reikalingų kompetencijų, bet ir gilina turimą santykį, kuris teigiamai veikia ir informacijos priėmimo ir perdavimo procesus.

DI pokalbių robotų naudojimas taupo ir mokytojų laiką bei atveria galimybę programas paversti dialogo erdve, kurioje mokytojas su mokiniu gali veikti kartu:

tiesiog kartais būna, kad tarkim su vaikais kažko tai nežinom. Sakau, žinokit, aš ir atsakyti negaliu. Sakau, ką jūs darytumėte, jeigu mes dabar būtumėm namuose visi? Kaip tada ieškotumėte informacijos? Kai kurie dar sako ieškočiau Gooogle, o kiti iš karto sako Taigi ChatGPT pasakytu. Sakau, tai ir paieškom. Ir tada įsijungiu chatGPT ir mes visi patikriname, ką gi tas dirbtinis intelektas sako.

Galima teigti, kad pagalbos aspektas tiek mokiniams, tiek mokytojams gali išryškėti tik abipusio pasitikėjimo ir atvirumo atveju. Jei mokytojas pasitiki mokinių kritiniu mąstymu ir suteikia erdvę klausiti ir diskutuoti, tokios programos kaip ChatGPT tampa tiesioginiu pagalbos įveiklinimu abiem pusėms:

Tai kodėl gi ne? Kodėl gi jiems nepasinaudojus? Ypač jeigu Nu tau iškyla dabar klausimas Tu nežinai atsakymo - pasiklausti. Jeigu tu esi motyvuotas ir pakankamai gabus vaikas, tai tavo gabumų ChatGPT tikrai tikrai nesugadins. <...> Kartais ir pati patikrinu sugalvojusi uždavinį ar ChatGPT išsprendžia ir pasižiūriu, ar aš galiu duoti mokiniams, ar negaliu duoti. Jeigu

neišsprendžia, tai duodi. Jeigu išsprendžia, tai neduodi. Tai iš tiesų manęs tai tikrai negąsdina, nes na, technologijos jos vystosi beprotišku greičiu ir ChatGPT buvo, ChatGPT nebus, bus kažkas naujas, bet aš tikrai žinokit, aš nematau labai didelės problemos tame, kad dirbtinis intelektas tobulėja. (SIBILĖ)

Prisitaikymas

Tačiau dirbtinio intelekto tobulėjimas ir pastebima įtaka tiek ugdymo procesui, tiek mokinių ir mokytojų santykiams, reikalauja papildomų veiksmų, ypač iš mokytojų.

Mokiniai, įvaldę DI pokalbių programas, geba apeiti tradicinius mokymo metodus, todėl mokytojams tenka planuoti naujas užduotis ir taikytis prie dabar reikalingų įgūdžių ugdymo:

Ir aš kai supratau, ką gali tas pats ChatGPT daryti, supratau, kad „šakės“ kūrybinėms užduotims. Jeigu aš paprašysiu jų pagal save tam tikram kontekste išanalizuoti ar dainą ar dar kažką, jeigu ta daina išleista prieš 2020 berods metus, tai jie parašys tą klausimą ir ties tuo darbu užtruks 3 minutes. (YDRIUS)

Bet va kada reikia jau perspektyvoj, kada tas istorinis raštingumas bus tikrinamas, aš galvoju, kad mums mokytojams bus sunkus uždavinys, nu ta prasme, mokantis rašyti ese ir tuos istorinius rašinius, tiesiog atrinkt, nes lituanistai su šitu susiduria. (KATRĖ)

Tačiau tam, kad pavyktų DI programas pritaikyti prie besikeičiančio ugdymo konteksto, pirmiausia reikia suprasti kaip veikia aptariamios programos. Tam reikia papildomų resursų ir laiko. Tai gali varginti mokytojus ir taip paveikti jų dialogą su mokiniais. Taip pat ne visi mokytojai gali būti pasiruošę tokiam pokyčiui, ar paprasčiausiai jo nenorėti:

Ir aš galvoju, kad, jeigu pradėtume plačiau jį (DI) naudoti, mes atsikratytume to didžiulio bagažo perteklinės informacijos. Mes jos per daug turim dabar. Labai per daug. Kiek įmanoma labiau susiaurinti, koncentruoti tai, ko reikia.<...> Manau, kad tikrai transformuos, netgi, sakyčiau, gal į gerąją pusę. Tai, sakau, galbūt maksimaliai išnaudojam jo galimybes. Neapribojam, bet maksimaliai išnaudojam ir tada pasižiūrime, kaip galima išnaudoti, kad išmokyti galų gale ir mokytojus naudotis, ir mokinius. Tai mokiniai mokosi patys, o mokytojai, na, ne visiems tai yra įdomu ir ne visi naudoja. (ISAJUS)

Be jau aptartų atsakomybių, mokytojai turėtų neignoruoti šių programų, bet perspėti mokinius apie galimus pavojus. Mokinių ir mokytojų santykiui tai prideda galimybę steigti bendrą prasmų lauką, kuriame gali mokytis kartu ir taip įgalinti trinario dialogo struktūrą ir puoselėti turimą atvirą dialogą:

Sutikus esu mokytojų, kurie sako naudokit, padeda, bet būkite protingi. Šios programos nėra žmonėms, kurie visiškai nesimokina, dėl to, nes jums reikia supras, kada jie duoda gerus atsakymus

ir kada blogos. <...> Peržiūrėkite, pagalvokit patys per vadovėlius pavartykite, ar tikrai jums tinka tas atsakymas. (Selma)

Tai aš jų klausiau, sakau jūs žinot, kad ChatGPT literatūros sąrašus išsigalvoja dažnu atveju, kad, na, nebūna tokios literatūros, kai parašo ChatGPT, na būtent ta nemokama versija arba kad ChatGPT duomenys yra riboti iki dvidešimt antrų berods dabar metų tik pateikiami, naujesnių duomenų jūs negalite rasti. Tai dėl sąrašo literatūros vaikai nustebo ir tada sako pabandom, tai mes pažiūrėjom ir vaikai pamatė, na kad tikrai. (SIBILĖ)

Su tokiomis programomis susipažinti saugiamė pedagoginiame dialoge atneša daug daugiau naudos, nei tai daryti slapta nuo mokytojų. Ypač žinant, kad tai taip pat didina ir mokinių norą mokytis bei kurti gilesnį ryšį ir taip skatinti motyvaciją ir atsakomybę ruošti tai pamokai bei gerbti mokytojo ribas:

Bet tie, kurie leidžia naudotis, man patinka, kad jie moko, sako pasižiūrėkit į gramatines klaidas, nes tikrai būna tokių, nepaskubėkit nukopijuot tiesiogiai visko. Sako, geriau perskaitykite, supraskite, parašykite savo žodžiais, kad nebūtų vien tik ChatGPT darbas, o kas būtų ir jūsų įdėta. ta va tas va gal, kad jie mokina mus naudotis. (Nora)

Empirinio tyrimo apibendrinimas – M. van Maneno egzistenciniai tipai

Dialoginio santykio tarp mokinio ir mokytojo raiška

Erdviškumas čia skleidžiasi per mokinio ir mokytojo erdvę ar pasaulio supratimą ir gebėjimą jį atverti norint, kad įvyktų dialogas. Svarbu, kad ši erdvė turi prasidėti, kad abu dialogo dalyviai galėtų vienas kitą matyti plačiau nei jų socialiniai vaidmenys ugdymo kontekste. Gebėjimas tinkamu metu keisti šias erdves ir kontekstus duoda tvirtą pagrindą mokinio ir mokytojo dialoginio santykio egzistavimui ir jo teigiamoms pasekmėms.

Laikiškumas – atsiverti per „čia ir dabar“ pirmojo susitikimo metu yra labai svarbu mokinio ir mokytojo santykio steigimui. Tai kritinis momentas, kuris daro pokytį ir padeda pagrindą tolimesniam dialogo vystymuisi.

Kūniškumas – šią temą galima aptarti per fizinio kūno svarbą mokytojo ir mokinio santykiui – visos pasakotojos istorijos kalbėjo apie susitikimo „akis į akį“ svarbą. Fizinis susitikimas tarsi padėjo steigti dialogą, palengvino abipusio kreipimosi kryptį. Tai pastebima pokytyje tarp mokinių išankstinių nusistatymų ir minčių po pirmojo susitikimo. Dėl to šiuo požiūriu kūniškumas tarsi savaime egzistuojantis. Tiek per apsikabinimo veiksmą, tiek per paprasčiausią egzistavimą vienas kito aplinkoje.

Santykiškumas – reiškiasi ir kiekvienoje iš paminėtų temų. Pats tiriamas fenomenas diktuoja santykiškumo egzistavimą, todėl šią skirtį aptarsime plačiau.

Santykis yra steigiamas per Buberiui ir Gutauskui būdingą dialoginį įvykį pirmojo susitikimo metu. Tam, kad šis įvykis įvyktų, yra būtinas kreipimasis į „kitą“, atvirumas priimant, bei intencija atsiverti ir eiti į kontaktą su mokiniu ar mokytoju. Dialogo santykio įsteigimui įtaką daro ir laisvės „kito“ autentiškumo raiškai suteikimas (tiek mokytojo, tiek mokinio) bei intencionalumas. Taip pat mokiniams svarbu matyti mokytoją kaip „žmogų“, t.y. matyti jo netobulumą per mokytojo drąsą klysti bei juoktis. Toks pirmojo susitikimo metu įsteigtas santykis kuria sąlygas vėlesniam abipusiškumui ir grįžamojo ryšio galimybei.

Abipusiškumas čia skleidžiasi kaip drąsa būti pažeidžiamu, betarpiškumo, nuoširdumo jausmai, kurie mažina įtampą, gerina tarpusavio santykį bei ugdymo pasiekimams. Svarbu validuoti vaiką – jo emocijas jausmus, juos atliepti, priimti jį kaip visapusišką žmogų.

Taip prasidėjęs bendros prasmės steigimas vystosi toliau. Čia svarbiausia dialoginio santykiui kūrimui yra lygiavertiškumas ir abipusiškumas, mokinių matymas „kaip žmonių“, nepamirštant jų socialinių santykių apibrėžties, bet matant daugiau nei vaiką už suolo. Tai skatina gilesnį ryšį ir atsakomybę prieš vienas kitą. Tokį santykį pasiekti galima per pagarbą, asmeninį dėmesį, įvertinimą, individualų pastebėjimą. Santykio kūrimui svarbus gebėjimas įeiti ir išeiti iš mokinių ir mokytojų socialinių vaidmenų galių santykio. Tačiau pastebima, kad ribų brėžimas yra

neišvengiama tokių procesų dalis, nes ugdymo įstaigos yra įpareigojančios, turinčios aiškų tikslą, o ribų trūkumas gali tai sutrikdyti bei sukelti per daug emocinio krūvio mokytojui.

Mokytojo gebėjimas laiku užbrėžti ribas suteikia saugumo, tačiau kelia iššūkį mokytojams nuolatos laviruoti tarp konkrečių žinių perdavimo ir šio perdavimo sėkmei reikalingo buberiškojo dialogo. Taigi, įvykęs pirmasis dialogas, abipusis supratingumas „tokie patys žmonės kaip ir mes“ ir drąsa užbrėžti ribas santykiyje paskatina pokytį ir mokinio ir mokytojo asmeniniame prasmių lauke.

Dialoginio santykio tarp mokinio ir DI pokalbių roboto raiška

Erdviškumas čia reiškiasi pačia savo esme. Į DI pokalbių robotų programas žvelgiama kaip į pasikeitusią mokymo(si) erdvę, prasiplėtusią mokyklos erdvę (naudojama namuose) arba mokytojo pakaitalą. Tiriamo fenomeno atveju, labiausiai giliamasi į pastarąjį.

Laikiškumas. Naudojant DI pokalbių robotus trumpėja mokymo(si) laikas, kartu ir mokinio ir mokytojo bendravimo laikas. Atsakymo greitis ir patogumas, kurį siūlo programa, yra patrauklesnis mokiniams nei galimi neteisingi ar klaidingi atsakymai. Laiko aspektas atitolina mokinį nuo mokytojo ir priartina prie programos.

Kūniškumas atsiskleidė per lyginimą su mokytojais. Būtent kūniškieji aspektai yra tai, ko trūksta programai. DI pokalbių robotų trūkumai, kuriuos išskyrė tyrimo dalyviai koreliuoja su tais, kurie padeda užmegzti dialoginį santykį su mokytojais. Tai akys, emocijos, empatija, atjauta, gebėjimas guosti, BŪTI šalia („<...> mums nepadės kažkokia programa kompiutery, kai tau reikės, kas kažkas paguostų“ (Nora)). Išryškėja kontakto, apkabinimo poreikis, autentiškumo vertinimas ir gebėjimas prisitaikyti. Tačiau šie aspektai rodo ir tai, kad mokiniai ieško šių aspektų programose – t. y. ieško dialoginio įvykio galimybes.

Kūniškumas šiuo atveju reiškiasi ir žodžiais. Tačiau čia mokiniai išreiškia programos malonų ir gramatiškai teisingą bendravimą kaip žmogišką (rašo kaip „tikras žmogus“). Atsiskleidžia vidinė fenomeno priešprieša – nors žmogiškumas yra viena iš dialogo sąlygų, tačiau tyrimo kontekste ji skyla fizinį kūną ir emocijas, ir gebėjimą bendrauti „kaip žmogus“.

Santykiškumas skleidžiasi tiek buberiškuoju Aš-Tai, tiek Aš-Tu santykiu. Aš-Tai atsiveria į programą žvelgiant kaip į įrankį ar metodą. „Aš“ bendravimo intencija yra gauti žinių, ne kurti dialoginį santykį, rašant pamirštami mandagūs kreipiniai. Išryškinamas programos autentiškumo ir asmeninių patirčių trūkumas. Toks santykis su programa panašus į „šiltnamio sąlygas“ – atitolinantis nuo realybės dėl per didelio gebėjimo prisitaikyti prie klausiančiojo ir sukuriama nenatūralaus saugumo bendraujant. Taip klausimui užduoti renkantis programą, o ne mokytoją atsiranda tokio santykio kompleksiskumas. Čia pastebimas ir mokytojų įtaka – kiek mokytojai nenori bendrauti ir kurti dialoginį santykį su mokiniais, tiek mokiniai šio santykio ieško DI pokalbių robotų programose.

Dėl pasikeitusios bendraujančiojo intencijos galima ir Aš-Tu santykio raiška – dialogo įvykis, vienas kito priėmimas. Buberis tokiam santykiui taip pat neprieštarauja, nes jo dialogui žmogaus kūnas nėra būtinas. Tyrimo metu atsiskleidė mokinio ir programos (ChatGPT) galimybė tapti draugais bei jausti tam tikrą ryšį. Spontaniškas bendravimas ir malonus mandagus atsakas, individualiai skirtas ir pritaikytas klausiančiajam čia vertinamas kaip pagrindinės dialoginio santykio patyrimo savybės.

Dialoginio santykio tarp mokinio ir mokytojo raiška, įtraukus DI pokalbių robotą

Erdviškumas. DI programos tarsi praplečia trinarį dialogą ir įveiklina dalyko elementą. Tampa sunkiai įvardijamu dialogo nariu, kuris ne tik gali būti dalyko elementas mokinio ir mokytojo dialoge, bet ir aktyviai atsakyti bei keisti kitų dviejų dialogo veikėjų būseną ir žinias. Taigi, ugdymo kontekste, DI ne tik veikia mokytojų ir mokinių santykį, bet praplečia ir dialogo struktūrines ribas – dialogo erdvę.

Pastebima, kad DI pokalbių robotai gali tapti erdve mokytojo ir mokinio santykio steigčiai. Tai erdvė, kurioje veikiant su abipusiu pasitikėjimu ir kritiniu mąstymu, pedagogai ir mokiniai galėtų pagilinti tarpusavio santykį arba pradėti atvirą pokalbį apie DI pokalbių robotus, jų įtaką, įtrauktį ir kaip tai keičia ateities žmogui būtinas kompetencijas.

Laikiškumas. Tyrimo metu atsiskleidė tiek mokytojų, tiek mokinių pastebėta DI pokalbių robotų galimybė sutaupyti laiką, perimant administracines užduotis. Tai keistų viso mokymo(si) procesą eigą bei atvertų galimybę daugiau laiko skirti pasitikėjimu paremtai dialogo steigčiai, kurios poreikis tokiu atveju taip pat išaugtų.

Kūniškumas. Atsiradęs prisitaikymo poreikis labiausiai reiškiasi per mokytojų atsakomybę kurti naujas užduotis ir perplanuoti ugdymo veiklas dėl turimų DI pokalbių robotų funkcijų. Kurti metodologijas ar skirti laiko perspektyvoms ir apmokymams bei įgauti reikiamų kompetencijų patiems. Tačiau ne visi mokytojai gal būti pasiruošę pokyčiui.

Santykiškumas. Aspektas, kuriame labiausiai reiškiasi pedagoginio dialogo pokytis, atsiradus DI pokalbių robotams, yra pasitikėjimas. Neigiamas mokytojų požiūris į DI programas skatina mokinius slėpti, kad jomis naudojasi. Mokytojams augas nepasitikėjimas bei nusivylimas, o tai atitolina aptariamą dialoginį santykį, kuria konfliktiškas situacijas ir trukdo šioje situacijoje būtinai dialogo erdvei steigtis. Mokiniai tai pastebi ir labiau vertina tuos mokytojus, kurie DI programomis naudotis leidžia. Tai moksleiviams pagarbos, rūpesčio ir šiuolaikiškumo ženklas. Abiems dialogo dalyviams priimant aptariamąs programas, atsiranda galimybė naujos bendros prasmės steigčiai. Taip sukurama ir galimybė perspėti mokinį, mokyti jį, kaip tikslingai naudotis programoms, taip kuriant atvirą santykį, kuriame mokiniai jaustųsi matomi ir neteisiami. Išryškėjo ir koreliacija prieš

programas nusistačiusių ir dialogo su mokiniais kurti negebančių mokytojų bei mokytojų baimė prarasti tiek santykį, tiek ir kontrolę mokiniams

Apibendrinant galima teigti, kad pastebimos aiškūs DI pokalbių robotų įtakos aspektai mokinio ir mokytojo santykiui. Šis fenomenas taip pat išryškina ir be programos egzistuojančias pedagoginio dialogo problemas bei tai, kas yra svarbu šiuolaikiniam mokiniui mokantis. Tai žmogiškas kontaktas, atjauta, supratingumas, abipusiškumas bei jo viso kaip žmogaus priėmimas bei tam reikalingas atstumas – visa tai, ko šiuo metu vis dar iki galo negali atlikti DI pokalbių robotas. Keičiasi žinių perdavimo struktūros, o su tuo ir dialoginio santykio svarba pedagoginiame kontekste. Augant DI įtakai, auga ir „žmogiškųjų“ savybių poreikis.

Išvados

Teorinės dalies išvados:

Dialogas kaip metodas yra neatsiejama ugdymo dalis. Jis skatina ne tik žinių įsisavinimą, bet ir gerina bendravimo įgūdžius bei tarpusavio supratimą. Sokrato dialogo metodologija, kurioje ieškoma tiesos, pasitelkiant klausimų ir atsakymų sąveiką, stiprina kritinį mąstymą ir refleksiją. Aristotelio dialogo modelis ir toliau plėtojamas kaip įrankis sistemingiems moksliniams tyrimams, įtvirtindami dialogą kaip svarbią priemonę tiek filosofijoje, tiek pedagogikoje. Šiuolaikinėje pedagogikoje dialogas išlieka svarbiu metodu, nes jo struktūros ir tinkamai suformuluotų klausimų dėka galima pasiekti efektyvių mokymosi rezultatų ir stiprinti dalyvių intelektualinius gebėjimus. Tačiau būtina atsižvelgti į nuolat besikeičiančias švietimo sistemos sąlygas ir poreikius.

M. Buberis savo filosofijoje išskiria du pagrindinius egzistencinius santykius: Aš-Tu ir Aš-Tai. Aš-Tu santykis atstovauja autentiškam dialogui, kuris yra esminis žmogaus egzistencijai, nes suteikia prasmingus ir gilius ryšius su kitais žmonėmis ir pasauliu. Šis santykis yra būtinas kito būties pripažinimui kaip svarbiai savo paties būties sąlygai. Svarbūs Aš-Tu dialogo bruožai yra abipusiškumas, betarpiškumas ir intensyvumas; šie bruožai egzistuoja anapus laiko ir erdvės, pranokdami kalbos ribas. Tokių santykių užmezgimas yra svarbus ne tik kasdieniams tarpusavio santykiams su žmonėmis, bet ir santykiui su gamta bei dvasine esybe, kas leidžia patirti visapusiškai autentišką buvimą bei per dialogo įvykį steigti dialogo pasaulį.

Tuo tarpu M. Gutauskas, atliepdamas Buberio binarinį požiūrį, siūlo trinarę dialogo struktūrą, kurioje dialogas vyksta tarp „aš“, „kito“ ir „dalyko“. Dialogo įvykis, kurio metu tiek „aš“, tiek „kitas“ susitinka ir savo kalba ar buvimu veikia vienas kitą ir sukuria bendros prasmės lauką. Ši trinarės struktūros tikslas yra bendros prasmės steigtis ir prasmingas bendravimas įtraukiant ir turinį. Tikrasis dialogas vyksta, kai partneriai ne tik komunikuoja, bet iš tiesų susikalba ir pasiekia bendrąją prasmę bei įveikia anonimiškumo ribas.

Sidorkin teigimu dialoginio santykio taikymas ugdyme leidžia kurti prasmingus, autentiškus ir abipusius santykius tarp mokytojų ir mokinių, skatinant pasitikėjimą, atvirumą ir asmenybės augimą. Siekiant efektyvaus dialoginio ugdymo, būtina derinti Aš-Tu dialogą, kuris patvirtina egzistenciją, ir Aš-Tai santykį, skirtą žinioms perteikti bei praktiniam pažinimui. Tikrasis dialogas mokymosi procese atsiranda autentiškų, spontaniškų ir abipusių santykių dėka, kur mokytojas ir mokinys lygiavertiškai keičiasi mintimis ir kartu kuria bendrą supratimo erdvę. Mokyklos organizacija taip pat turi sudaryti sąlygas dialogo atsiradimui, užtikrinant daugialypių balsų sąveiką, pilietiškumą bei kūrybingą spontaniškumą. Dialoginis požiūris į ugdymą pabrėžia būtinybę ne tik perduoti žinias, bet ir ugdyti visapusišką asmenybę, skatinant savęs pažinimą, socialinį teisingumą ir bendruomeniškumą per dialoginius santykius.

DI pokalbių robotai, tokie kaip ChatGPT, žymi reikšmingas transformacijas švietimo procesuose, suteikdami naujas mokymosi galimybes ir individualizuotus ugdymo metodus. Šie robotai padeda mokiniams įveikti mokymosi iššūkius, didina pasitikėjimą savimi ir skatina aktyvų mokymąsi per tiesioginį atsakymą į užklausas ir pagalbą atliekant tyrimus. Tačiau jų populiarėjimas kelia susirūpinimą dėl akademinio sąžiningumo, plagijavimo rizikos ir priklausomybės nuo technologijų, dažnai neturint pakankamai patikimumo ir tikslumo garantijų. Norint efektyviai naudoti šias technologijas švietime, būtina stiprinti mokytojų įgūdžius ir mokinius supažindinti su DI apribojimais, kurti etiškais principais grindžiamą aplinką, kad būtų išvengta šališkumo ir diskriminacijos. Švietimo bendruomenė turėtų tobulinti mokymo metodus, skatinant savarankišką ir reflektyvų mokinių mąstymą, kartu išlaikant žmogiškojo bendravimo svarbą ir nuolatinę etiškų normų priežiūrą.

Empyrinis tyrimas atskleidė:

Kai ugdymo lauke atsiranda DI pokalbių roboto programos išryškėjo mokinio ir mokytojo dialoginio santykio raiškos kompleksiskumas. Pastebėtas ne tik galimas Aš – Tai arba Aš – Tu santykis su programa bet ir programos daroma įtaką santykiui. Mokytojų teigiamas žvilgsnis į aptariamą programą leidžia mokiniams jaustis pamatytiems ir išgirstiems, o tai vieni svarbiausių mokinių poreikių kuriant santykį su mokytoju. Neigiamas požiūris skatina mokinių melą, o tai savaime ir mokytojų nepasitikėjimą moksleiviais. Taip pat pastebėti atsiradę iššūkiai mokytojų lankstumui. Pedagogai turi mokyti bendrauti su savo mokiniais bei prisitaikyti prie atsiradusių poreikių mokymo užduočių pokyčiams. Išryškėjo ir pagalbos aspektas kaip galimybė programos dėka kurti gilesnį mokinio ir mokytojo santykį, nes mokiniai, vertina mokytojus, kurie leidžia naudoti DI pokalbių robotais, ir tokį jų elgesį priima kaip rūpestį. Į pati DI pokalbių robotą žvelgiama kaip į mokymo(si) įrankį arba draugą, kuris dėl kūniškumo trūkumo dar (kol kas) negali pakeisti pedagogo. Pastebėta pirmo susitikimo ir ribų mokymo kontekste svarba, kurių kompleksiskumui įtaką daro pedagoginis kontekstas, apibrėžiantis ugdymo santykių tikslų siekimą. Tiriant dialoginio mokinio ir mokytojo santykio raiškos fenomeną, kai ugdymo procese atsiranda DI pokalbių robotas, atsiskleidė ir pagrindiniai mokinių poreikiai ugdyme: žmogiškas kontaktas, atjauta, abipusiškumo ir priėmimas jo, kaip asmens – visa tai, ko šiuo metu DI pokalbių robotai nesugeba iki galo užtikrinti. Keičiasi ugdymo žinių perdavimo metodai, o kartu ir dialoginio santykio svarba pedagoginiame kontekste.

Diskusija

Tyrinėjant dialoginį santykį bei atliekant fenomenologinį tyrimą buvo pastebėta nemažai svarbių įžvalgų, kurios liko už šio darbo temos ribų.

Pirmiausia išryškėjo, kad mokytojai ir mokiniai labai skirtingais aspektais vertina santykį su programa. Mokytojo atliekama ugdymo funkcija įpareigoja aptariamą santykį matyti iš pedagoginės perspektyvos, aptarti visas galimas grėsmes bei galimybes. Tuo tarpu mokiniai į programą reaguoja daug palankiau ir ramiau. Toks potyrio ir vertinimo išsiskyrimas rodo koks svarbus yra dialogas tarp moksleivio ir pedagogo. Turi atsirasti bendras konteksto supratimas, abipusiškumas ir vienas kito priėmimas bei atjauta.

Pastebėta, kad skirtingi mokytojai, skirtingai vertina DI pokalbių robotų grėsmes ir naudas. Tikslųjų mokslų atstovams DI programos yra kaip neišvengiami ugdymo įrankiai, galintys padėti įsisavinti informaciją bei suteikti šiuolaikinio pasaulio jaunuoliui reikalingų kompetencijų. Humanitarai į aptariamas programas žiūri su baime ir nepasitikėjimu. Išryškėjo baimė kalbėti apie šias programas su mokiniais, tarsi jiems reiktų prisiimti atsakomybę už DI pokalbių robotų pateikiamus atsakymus. Šių mokytojų diskusijos apsiriboja perspėjimais bei vengimu validuoti ar įtraukti DI pokalbių robotus į savo ugdymo veiklas:

...tiesiogiai nenoriu validuoti dirbtinio intelekto kaip kažko labai faino ir pnš. Jei jie nuo mažų dienų pradės dirbtiniu intelektu naudotis, tai kur dings jų protavimas, kur bus augimas, kaip asmenybių? Kritinis mąstymas, galų gale. (YDRIUS)

Kalbant apie mokytojų požiūrį į ChatGPT ir kitus DI pokalbių robotus būtų galima atlikti dar vieną fenomenologinį tyrimą, išryškinant jų mintis apie programų poveikį mokinių socialiniams santykiams:

Mokyklos viena iš esminių pareigų yra užauginti socialinę asmenybę. Žmogus yra mokykla, mokykla yra burbulas, kuris atspindi tikrą gyvenimą ir su visom dramom, darbais ir viskuo. Ir žmogus, manau, gali kartais pasirinkti patogesnę variantą - tiesiog ignoruoti tą visą socialinį burbulą kuriame yra ir pereiti prie santykių su dirbtiniu intelektu, prie romantinių santykių. Labai įdomu, kaip mes turėtume elgtis su dirbtiniu intelektu. (YDRIUS)

Įtraukus DI programos momentą, išryškėjo esminiai mokinių poreikiai mokymo procese: žmogiškumas, autentiškumas, abipusiškumas, atjauta, noras būti išgirstiems ir matomiems, lygiavertiškumas bei rūpesčio poreikis iš mokytojų. Čia pastebima kritika pedagogams, nes nemaža dalis moksleivių ugdymo aplinkoje jautėsi žeminami ar neįvertinti ir išreiškė gilesnio santykio su mokytojais poreikį. Pastebėtas ir vaikų pažeidžiamumo vertinimas pagal jų emocinį intelektą:

Tai va kalbant apie socialiai pažeidžiamus vaikus ir paauglius, kuriems trūksta ryšio su bendraamžiais, su tėvais, tai greičiausiai čia galėtų būti toks kabliukas kur gali užsikabint ir kažkas

dėl to gali įvykti. Kartais gali pamiršti, kad čia kalba ne žmogus, o robotas. Problema ateityje gali iškilti ir būtent su tais vaikais, kurie emociškai pažeidžiami yra. (Sabilė)

Išryškėjo ir dar viena galima tyrimo tema, atsižvelgianti į DI pokalbių robotų poveikį vaikams pagal jų gabumus ir motyvaciją:

*...jeigu, tarkim, yra vaikai, kurie yra **gabūs ir motyvuoti**, tai šitiems vaikams aš nemanau, kad labai didelę įtaką turėtų turėti. Yra vaikai, kurie yra **mažiau gabūs, bet motyvuoti**. Čia kaip ir dar irgi labai didelio pavojaus nematyčiau, nes na jie vis tiek, net jeigu jiems ir atsakys, jie greičiausiai dar ateis pas tave, perklaus ar čia tikrai ir ar tikrai taip gali būti ir taip toliau ir panašiai. Jau pradedant kalbėti apie vaikus, kurie yra **nemotyvuoti**, tada jau atsiranda truputį šauktukas. Todėl, nes jie greičiausiai akiai pasitikės, akiai darys ir iš to nieko gero nebus, nes kai ateis paskutiniai tie patikrinimai, tai na čia jei kiti jam atsakymą parašys, bet į galvą nepadės, jeigu jie nesigilins ir neklausys, ir to nenagrinės ir jie galų gale netikrins, ar ChatGPT tikrai nesuklydo.*

Atsivėrė mokinių socialinio nerimo temos, galimybė „pabėgti“ arba išvengti gyvų interakcijų pasinaudojant DI pokalbių programėle. Tai tarsi veiksminė priešprieša išryškėjusiam santykio ir fizinio kontakto bei atjautos poreikiui (tiek tarp mokytojų, tiek tarp mokinių):

Bet man tiesiog asmeniškai atrodo prasmingiau bendrauti su žmogumi gyvai. Patirti kažką su žmogumi, išgyventi kažką su tuo žmogumi, išmokyti kažką per tą žmogų gyvai. Per emocijas, per susilietimą, per ašaras. Nes man ašaras uždėsite, ką, kabliataškį ir skliaustą? Čia bus arčiausiai man ašarų ir panašiai. Nu, tiesiog, tas toksai pažinimas gyvenimo. Ir išėjimas iš tų šiltnamio sąlygų, kas yra būtina. Nes jeigu visi gyvensim šiltnamio sąlygoj, tai, nu, šiaip šiltnamiai labai daug daro blogų dalykų, kaip pagalvoju. Bet ir gerų padaro. (YGRIUS)

Gilinantį tyrimo dalyvių atsakymus išryškėjo ne tik santykio tarp mokinio ir mokytojo, atsiradus DI pokalbių robotams, fenomenas, bet ir esminiai mokytojų ir mokinių norai/tikslai ugdymo procese, – kurti gilų santykį, nes tai suartina, augina, ugdo atsakomybę, pagarbą ir akademinius pasiekimus. Mokiniams reikia atvirumo ir platesnio požiūrio į mokyklą – ne kaip į pastatą, bet kaip į gyvenimo pratęsimą, kuriame sudarytos sąlygos įvykti dialogui. O DI pokalbių robotų bijoti nereikėtų, nes...

...nes įrenginiai yra neišmanūs. Jokiu būdu. Kaip sako, išmani lenta, išmanūs telefonai, dar koki prietaisai, tai sakau, prietaisai yra modernūs. Išmanūs yra žmonės, kurie tuos prietaisus sukuria. Tai tos programos yra tiesiog programos. (Isajus)

Pats ChatGPT paklaustas ar galėtų pakeisti mokytojus atsakė beveik identišškai kaip ir tyrimo dalyviai:

Taigi nors technologija gali būti labai naudinga daugelyje situacijų, ji negali pakeisti tikro, žmogiško ryšio ir gebėjimų, kurie yra būtini kuriant gilius ir pilnaverčius santykius. Mano

pagrindinis vaidmuo yra būti įrankiu ir pagalbininku, kuris gali papildyti, bet ne pakeisti, žmogiškuosius santykius. (OpenAI, 2024)

Išvelgta ir tyrimo dalyvių nuojauta, kad ateityje DI ir jo programų vis daugės ir apims dar daugiau gyvenimo sričių, o kartu ir ugdymą. Todėl galima kelti vieną pagrindinių klausimų šia tema – kas bus toliau? Kokia ateities perspektyva? Kaip keisis mokymo procesai? Ir vis dėl to, ar galės DI pokalbių robotai pakeisti mokytojus? Kaip sakė vienas tyrimo informantas:

Kad mokytojus pakeis ir mokinius pakeis, tai neabejotinai taip. <...> Po truputį ir keičia. Tų pokyčių dar aš nepastebėjau, bet žiūrėdamas į priekį galvoju, kad tikrai. (ISAJUS)

Literatūra ir šaltiniai

- Adamopoulou, E., & Moussiades, L. (2020). Chatbots: History, technology, and applications. *Machine Learning with Applications*, 2, 100006. <https://doi.org/10.1016/j.mlwa.2020.100006>
- Adiguzel T., Kaya M. H., ir Cansu F. K. (2023) Revolutionizing education with AI: Exploring the transformative potential of ChatGPT, *Contemporary Educational Technology*, 15(3), p.416–429. DOI: <https://doi.org/10.30935/cedtech/13152>;
- Alawi F. (2023). Artificial intelligence: The future might already be here. *Oral Surgery Oral Medicine Oral Pathology Oral Radiology*, 12, S2212-4403(23)00003-2. <https://doi.org/10.1016/j.oooo.2023.01.002>
- Aldeman, N. L. S., Aita, K., Machado, V. P., da Mata Sousa, L. C. D., Coelho, A. G. B., da Silva, A. S., Mendes, A. P. D., Neres, F. J. D., & do Monte, S. J. H. (2021). Smartpath (k): A platform for teaching glomerulopathies using machine learning. *BMC Medical Education*, 21(1), 248. <https://doi.org/10.1186/s12909-021-02680-1>
- Aleedy, M., Atwell, E., & Meshoul, S. (2022). Using AI Chatbots in Education: Recent Advances Challenges and Use Case. In *Artificial Intelligence and Sustainable Computing: Proceedings of ICSISCET 2021* (pp. 661-675). https://doi.org/10.1007/978-981-19-1653-3_50
- Baha T. A., Hajji M. E., ir et al. (2023) The impact of educational chatbot on student learning experience, *Education and Information Technologies*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-023-12166-w>;
- Bendrinis lietuvių kalbos žodynas. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/>
- Brown, T. B., B. Mann, N. Ryder, M. Subbiah, J. Kaplan, P. Dhariwal, A. Neelakantan, et al. 2020. “Language Models Are Few-Shot Learners.” *Advances in neural information processing systems* 33: 1877–1901. doi:10.48550/arXiv.2005.14165.
- Buber M., *Dialogo principas II: Dialogas. Klausimas pavieniui. Tarpžmogiškumo pradai*, Vilnius: katalikų pasaulis, 2001.
- Buber, M. (1958). *I and thou* (2nd rev. éd., R.G. Smith, Trans.). Edinburgh: T & T Clark.
- Buber, M. (1998). *Dialogo principas I: Aš ir Tu*. Vilnius: Katalikų pasaulis.
- Buber. (2002). *Between Man and Man* (New Edition). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203220092>
- Burbules, N. C. (1993). *Dialogue in Teaching: Theory and Practice*. New York: TeachersCollege Press
- Chang D. H., Lin M. P.-C., et al. (2023) Educational Design Principles of Using AI Chatbot That Supports Self-Regulated Learning in Education: Goal Setting, Feedback, and Personalization, *Sustainability*, 15, 12921–12936. DOI: <https://doi.org/10.3390/su151712921>;
- Choi, J. H., K. E. Hickman, A. B. Monahan, and Daniel B. Schwarcz. 2023. “ChatGPT Goes to Law School.” doi:10.2139/ssrn.4335905.
- Common Sense Media (2023 m. gegužės 10 d.) New Poll Finds Parents Lag Behind Kids on AI and Want Rules and Reliable Information to Help Them. CommonSenseMedia .org <https://www.commonsensemedia.org/press-releases/new-poll-finds-parents-lag-behind-kids-on-ai>
- Crompton, H., Burke, M., Gregory, K. H., & Johnson, L. (2019). An investigation of the effects of an AI math tutor on student anxiety. *Educational Technology Research and Development*, 67(2), 453-472.

- Dave M. (2023) Plagiarism software now able to detect students using ChatGPT. *British Dental Journal*, 234, p. 642. DOI: <https://doi.org/10.1038/s41415-023-5868-8>;
- Dhingra S., Singh M., et al. (2023) Mind meets machine: Unravelling GPT-4's cognitive psychology, *BenchCouncil Transactions on Benchmarks, Standards and Evaluations*, 3(3), p. 100139, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tbench.2023.100139>;
- Duarte, F. (2024 m. blandžio 30 d.) Number of ChatGPT Users (May 2024). Exploding Topic. <https://explodingtopics.com/blog/chatgpt-users>
- Duoblienė (2006). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija: refleksijos ir dialogo link: mokymo priemonė aukštosios mokykloms*. Tyto alba.
- Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Ismagilova, E., Aarts, G., Coombs, C., Crick, T., Duan, Y., Dwivedi, R., Edwards, J., Eirug, A., Galanos, V., Ilavarasan, P. V., Janssen, M., Jones, P., Kar, A.K., Kizgin, H., Kronemann, B., Lal, B., Lucini, B., ... Williams, M. D. (2021). Artificial intelligence (AI): Multidisciplinary perspectives on emerging challenges, opportunities, and agenda for research, practice and policy. *International Journal of Information Management*, 57, 101994. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2019.08.002>
- Eke, O. D. (2023). ChatGPT and the rise of generative AI: Threat to academic integrity? *Journal of Responsible Technology*, 13, 100060. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2023.100060>
- Farazouli A., Cerratto-Pargman T., et al. (2024) Hello GPT! Goodbye home examination? An exploratory study of AI chatbots impact on university teachers' assessment practices, *Assessment & Evaluation in Higher Education*, 49:3, p. 363–375, DOI: <https://doi.org/10.1080/02602938.2023.2241676>;
- Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*.
- Gill S. S., Xu M. et al. (2024), Transformative effects of ChatGPT on modern education: Emerging Era of AI Chatbots, *Internet of Things and Cyber-Physical Systems*, 4, p. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.iotcps.2023.06.002>;
- Gutauskas M. (2009) Trinarė dialogo struktūra fenomenologiniu požiūriu. *Problemos 76. Vilniaus universiteto Filosofijos katedra*, ISSN 1392–1274.
- Gutauskas, M. (2010). *Dialogo erdvė: fenomenologinis požiūris*. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla.
- Han J.-W., Park J., ir Lee H. (2022) Analysis of the effect of an artificial intelligence chatbot educational program on non-face-to-face classes: a quasi-experimental study, *BMC Medical Education*, 22, p. 830–840. DOI: <https://doi.org/10.1186/s12909-022-03898-3>;
- Health, T. L. D. (2023). ChatGPT: Friend or foe? *The Lancet: Digital health*, 5(3), e102. [https://doi.org/10.1016/S2589-7500\(23\)00023-7](https://doi.org/10.1016/S2589-7500(23)00023-7)
- Henriksen D., Woo L. J., ir Mishra P. (2023) Creative Uses of ChatGPT for Education: a Conversation with Ethan Mollick, *TechTrends*, 67, p. 595–600. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11528-023-00862-w>;
- Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. Boston: Centre for Curriculum Redesign. https://doi.org/10.1007/978-3-030-23207-8_20
- Hwang G.-J., ir Chang C.-Y. (2023) A review of opportunities and challenges of chatbots in education, *Interactive Learning Environments*, 31(7), p. 4099–4112, DOI: <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.1952615>

- Jia, J., Zhang, D., & Gao, F. (2021). Learning analytics and artificial intelligence in mathematics education: A systematic review. *International Journal of Educational Research*, 107, 101831.
- Jobin, A., Ienca, M., & Vayena, E. (2019). The global landscape of AI ethics guidelines. *Nature Machine Intelligence*, 1(9), 389-399. <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0088-2>
- Kairė, S. (2018). Mes vienoje valtyje, bet aš vis tiek iš kitos kultūros: išgyvenimai mokantis daugiakultūre grupėse mobilumo metu. Vilniaus universitetas.
- Kasneci, E., et al. (2023) ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education, *Learn. Individ Differ* 103 (2023) 102274.
- Kazepides, T. (2012) Education as Dialogue, *Educational Philosophy and Theory*, 44:9, 913-925, DOI: 10.1111/j.1469-5812.2011.00762.x <https://doi.org/10.1111/j.1469-5812.2011.00762.x>
- Khan, S. (2023 m. gegužės 1 d.) How AI Could Save (Not Destroy) Education. [Video įrašas] TED Conferences <https://www.youtube.com/watch?v=hJP5GqnTrNo>
- Klein, A. (2023 m. Gegužės 15 d.) Students and Parents Are Bullish on AI's Potential for Education. *EducationWeek.org* <https://www.edweek.org/technology/students-and-parents-are-bullish-on-ai-potential-for-education/2023/05>
- Kooli C. (2023) Chatbots in Education and Research: A Critical Examination of Ethical Implications and Solutions, *Sustainability*, 15, p. 5614–5629. DOI: <https://doi.org/10.3390/su15075614>;
- Kuhail M. A., Nazik Alturki N., et al. (2022) Interacting with educational chatbots: A systematic review, *Education and Information Technologies*, 28, p. 973–1018, DOI: <https://doi.org/10.1007/s10639-022-11177-3>;
- Kurzweil, R. (1990). The age of intelligent machines. MIT Press.
- Leigh, F. (2007). Platonic dialogue, maieutic method and critical thinking. *Journal of Philosophy of Education*, 41(3), 309-323. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9752.2007.00561.x>
- Lu, Y. (2019) Artificial intelligence: a survey on evolution, models, applications and future trends. *Journal of Management Analytics*, 6(1), 1-29. <https://doi.org/10.1080/23270012.2019.1570365>
- McCallum, S. (2023, April 1). ChatGPT Banned in Italy over Privacy Concerns. BBC. <https://www.bbc.com/news/technology-65139406>
- McCarthy, J., Minsky, M. L., Rochester, N., & Shannon, C. E. (1955). A proposal for the Dartmouth summer research project on artificial intelligence. *AI Magazine*, 27(4), 12-14.
- Mertala, P., Fagerlund, J., & Calderon, O. (2022). Finnish 5th and 6th grade students' pre-instructional conceptions of artificial intelligence (AI) and their implications for AI literacy education. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 3, 100095. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2022.100095>
- Molley, S. et al. (2018). Patient Experience in Health Professions Curriculum Development. *Journal of Patient Experience*. 5. 237437351876579. DOI: 10.1177/2374373518765795.
- Nikolic, S., S. Daniel, R. Haque, M. Belkina, G. M. Hassan, S. Grundy, S. Lyden, P. Neal, and C. Sandison. 2023. "ChatGPT versus Engineering Education Assessment: A Multidisciplinary and Multi-Institutional Benchmarking and Analysis of This Generative Artificial Intelligence Tool to Investigate Assessment Integrity." *European Journal of Engineering Education* 48 (4): 559–614. doi:10.1080/03043797.2023.2213169.
- OpenAI, (2024). ChatGPT 4 (gegužė) [Large language model]. <https://chat.openai.com/chat>.

- Ouyang, F., & Jiao, P. (2021). Artificial intelligence in education: The three paradigms. *Computers & Education: Artificial Intelligence*, 2, 100020. <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100020>
- Ozmon, H. & Craver, S. M. (1996). *Filosofiniai ugdymo pagrindai*. Leidybos centras.
- Petersen, J. (2021). Innovative assessment practices. Prieiga internete: <https://learn.sd61.bc.ca/wp-content/uploads/sites/96/2017/09/FG-Innovative-Assessment-Whitepaper.pdf>
- Radford, A., J. Wu, R. Child, D. Luan, D. Amodei, and I. Sutskever. 2019. "Language Models Are Unsupervised Multitask Learners." <https://www.semanticscholar.org/paper/Language-Models-are-Unsupervised-Multitask-Learners-Radford-Wu/>
- Rapp, A., Curti, L., & Boldi, A. (2021). The human side of human-chatbot interaction: A systematic literature review of ten years of research on text-based chatbots. *International Journal of Human-Computer Studies*, 151, 102630. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2021.102630>
- Research and Markets. The World's largest market research store. (2024 m. vasaris). AI in Education Global Market Report 2024. <https://www.researchandmarkets.com/report/education-ai#product--ask-question>
- Roth, K., & Gur-Ze'ev, I. (Eds.). (2007). Dialogue, Difference and Globalization: An Interview with Nicholas C. Burbules 13-32p., *Education in the era of globalization* (Vol. 16). Springer Science & Business Media.
- Ruan, S., Willis, A., Xu, Q., Davis, G. M., Jiang, L., Brunskill, E., & Landay, J. A. (2019). Bookbuddy: Turning digital materials into interactive foreign language lessons through a voice chatbot. In Proceedings of the sixth (2019) ACM conference on learning@ scale (pp. 1-4). <https://doi.org/10.1145/3330430.3333643>
- Schneider, S. (2024 m. balandžio 24 d.) Dialogue and learning: The impact of Martin Buber on modern education. Research Features. <https://researchfeatures.com/dialogue-learning-impact-martin-buber-modern-education/>
- Sharkey, P. (2001). Hermeneutic phenomenology. In *Phenomenology* (pp. 16-37). Melbourne: RMIT University Press.
- Shen-Berro, J. 2023. "New York City Schools Blocked ChatGPT. Here's What Other Large Districts Are Doing." Chalkbeat. January 6, 2023. <https://www.chalkbeat.org/2023/1/6/23543039/chatgpt-school-districts-ban-block-artificial-intelligence-open-ai>.
- Sidorkin, A. M. (1999). Education, the Self and Dialogue: Beyond Discourse. Prieiga internete: <https://books.google.lt/books?id=pNE57UT0128C&lpg=PP13&dq=dialogue%20education&lr&pg=PP13#v=onepage&q&f=false>
- Sloan, A., & Bowe, B. (2014). Phenomenology and hermeneutic phenomenology: The philosophy, the methodologies, and using hermeneutic phenomenology to investigate lecturers' experiences of curriculum design. *Quality & Quantity*, 48, 1291-1303. <https://doi.org/10.1007/s11135-013-9835-3>
- Steiner, G. (2003) *Lessons of the Masters: The George Eliot Norton Lectures 2001–2002* (Cambridge MA, Harvard University Press).
- Sullivan M., Kelly A., ir McLaughlan P. (2023) ChatGPT in higher education: Considerations for academic integrity and student learning, *Journal of Applied Learning & Teaching*, 6(1), p. 1-10. DOI: <https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.17>;
- Terwiesch, C. 2023. Would Chat GPT3 Get a Wharton MBA? Pennsylvania: Mack Institute for Innovation Management at the Wharton School, University of Pennsylvania.

The McGraw Center for Teaching & Learning, Princeton University. 2023. Guidance on AI/ChatGPT. Princeton: McGraw Center for Teaching and Learning. <https://mcgraw.princeton.edu/guidance-aichatgpt>.

UNESCO. (2021). Artificial intelligence in education: Opportunities, challenges and risks. UNESCO.

UNESCO. 2023. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education – A tool on whose terms? Paris, UNESCO. DOI: <https://doi.org/10.54676/UZQV8501>

Vallance, C. (2023, March 31). Elon Musk among experts urging a halt to AI training. BBC. <https://www.bbc.com/news/technology-65110030>

van Manen, M. (1997) Phenomenology of Practice: Meaning-Giving Methods in Phenomenological Research and Writing. WalnutCreek, CA: Left Coast Press.

Vaswani, A., S. Shazeer, N. Parmar, J. Uszkoreit, L. Jones, A. N. Gomez, Ł. Kaiser, and I. Polosukhin. 2017. “Attention is All You Need.” In Advances in Neural Information Processing Systems. Vol. 30. Curran Associates, Inc. https://proceedings.neurips.cc/paper_files/paper/2017/hash/3f5ee243547dee91fbd053c1c4a845aa-Abstract.html.

Vazquez-Cano, E., Mengual-Andres, S., & Lopez-Meneses, E. (2021). Chatbot to improve learning punctuation in Spanish and to enhance open and flexible learning environments. International Journal of Educational Technology in Higher Education, 18(1), 33. <https://doi.org/10.1186/s41239-021-00269-8>

Viechnicki, P., & Eggers, W. (2017). How much time and money can AI save government. *Deloitte Center for Government Insights*. https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/3834_How-much-time-and-money-can-AI-save-government/DUP_How-much-time-and-money-can-AI-save-government.pdf

Williamson, B., & Eynon, R. (2020). Historical threads, missing links, and future directions in AI in education. Learning, Media and Technology, 45(3), 223-235. <https://doi.org/10.1080/17439884.2020.1798995>

World Economic Forum (2018 m.rugsėjo 17 d.). Machines Will Do More Tasks Than Humans by 2025 but Robot Revolution Will Still Create 58 Million Net New Jobs in Next Five Years. <https://www.weforum.org/press/2018/09/machines-will-do-more-tasks-than-humans-by-2025-but-robot-revolution-will-still-create-58-million-net-new-jobs-in-next-five-years/>

Ye, H. (2021, June). A review on the application of virtual reality technology in ideological and political teaching. In 2021 2nd International Conference on Artificial Intelligence and Education (ICAIE) (pp. 712-715). IEEE. <https://doi.org/10.1109/ICAIE53562.2021.00156>

Yin, J., Goh, T. T., Yang, B., & Xiaobin, Y. (2021). Conversation technology with micro-learning: The impact of chatbot-based learning on students' learning motivation and performance. Journal of Educational Computing Research, 59(1), 154-177. <https://doi.org/10.1177/0735633120952067>

Zhang, Y., Wei, J., Chen, J., Wang, Y., & Zhang, Y. (2020). The application of artificial intelligence in the education of children with autism spectrum disorder: A review. Frontiers in Psychology, 11, 1338.

Zheng, L., Niu, J., Zhong, L., & Gyasi, J. F. (2021). The effectiveness of artificial intelligence on learning achievement and learning perception: A meta-analysis. Interactive Learning Environments. Published online: 19 Dec 2021. <https://doi.org/10.1080/10494820.2021.2015693>

Žydžiūnaitė, V., & Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai: vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams*

Priedai

Priedas nr. 1. Interviu su mokine Selma.

TYRĖJA:

Sveiki, ar sutinkate, kad mūsų pokalbis būtų įrašomas?

TIRIAMOJI:

Taip, sutinku.

TYRĖJA:

Malonu bendrauti kartu. Šiandien atliksime fenomenologinį tyrimą, nagrinėsime kaip jums sekasi bendrauti su mokytojais ar tam tikromis programomis. Tai drąsiai jauskitės, kiekvienas atsakymas yra teisingas. Man įdomiausi yra jūsų potyriai ir patirtys. Tai pirmas klausimas, kurio norėčiau paklausti, koks turėtų būti mokytojas, su kuriuo norėtum ir galėtum kalbėtis?

TIRIAMOJI:

Manau mokytojas turėtų būti tiek profesionalus, bet tiek ir suprantantis. Profesionalus iš tos pusės, kad neitų per daug į mokinio asmeninį gyvenimą, bet bendraujantis ir suprantantis, kad mokiniams nėra visą laiką gerai ir kad jie kartais gali klysti, kad jie nėra tobuli vaikai, kuriuos tiesiogiai turi mokyti griežtai ir aiškinti, ką daryti, kad jie turi taip pat padėti mokiniui.

TYRĖJA:

O gal yra toks mokytojas dabar tavo aplinkoje?

TIRIAMOJI:

Tikrai yra. Tai mano istorijos mokytoja mokykloje. Ji yra labai geras žmogus, visą laiką padės, jeigu sugeba ir gali ir tiek mokyklos reikalais, tiek ne tik. Tai sakyčiau, kad istorijos mokytoja ir dar technologijų mokytojas.

TYRĖJA:

Gal galėtum pasidalinti kažkokia aiškia patirtimi, kodėl, pavyzdžiui, buvo lengva kalbėti su tais mokytojais.

TIRIAMOJI:

Tai, tarkim, su istorijos mokytoja. Aš čia darau projektinę veiklą ir ji yra be galo didelė pagalba šioje srityje. Aš tikrai nebūčiau tiek daug padariusi dalykų be jos. Ji ir pati net idėją mum

galima sakyti pasiūlė, bet ji mums jos *nekiša*. Ji tiesiog mums pasiūlė, sako, manau jums tiktų ši idėja. Mergaitės, galite pasiimti, taip pat galėsime ir į konkursą su ja, su šita idėja dalyvauti. Jeigu norėsit. Tai, manau, čia buvo vienas toks dalykas. Ir taip pat šiaip ji visą laiką, jei paprašai atsiųsti medžiagos, kurią mokiniai pamokos metu darė, ji atsiųs, iš karto, be jokių abejonių, be jokių principų. Kaip kai kurie mokytojai turi, kai nebūni pamokoje. Tai va.

TYRĖJA:

O su technologijų mokytoju?

TIRIAMOJI:

Su technologijų mokytoju kad ir mažiau susitinku, bet, tarkim, jis visą laiką labai mėgsta pagirti mokinius už jų darbą, kas man yra labai geras dalykas. Aš mėgstu, kai mane pagiria, kai mato. Nežinau, ar tai galima pavadinti grįžtamojo ryšiu, bet kai pasako, kad gerai padarai savo darbą iš karto. Tai tarkim, darėm tokius namelius, mažiukus modelius, ir visą laiką jis šiaip savo idėją pasiūlė savo medžiagų, sako, jeigu reikia, prašykite. Taip pat su juo dabar buvo Erasmus programa. Tai kai kalbi su mokytoju, bet tuo pačiu atrodo kaip, nežinau, kaip apibūdinti tiksliai, kalbi su mokytojais, supranti tą, bet kur yra toks dalykas, kur čiu čiot kaip su draugu jautiesi tokiam dalyke. Tai labai faina, kai jis gali būti ir profesionalus visiškai. Ir tada tokiose srityse kaip Erasmus ar kažkur keliauji, gali būti linksmas ir bendrauti kaip su tiesiog paprastu žmogum.

TYRĖJA:

O kuo skiriasi tas? Kuo pasireiškia tas bendravimas, kaip su paprastu žmogum?

TIRIAMOJI:

Na, nežinau kaip apibūdinti, bet juokelius sako visokiausius, taip pat, kurių pamokoje nu nelabai gali gal kartais daryt, nes vistiek profesionalesnė vieta yra mokykla, bet tarkim, keliavom į kelionę, jis pats sako leiskit dainas tipo, padarom linksmą atmosferą ir labai malonu.

TYRĖJA:

O bendrai, pavyzdžiui, kalbant apie mokyklą, su mokytojais tau patinka bendrauti ar nelabai?

TIRIAMOJI:

Aš tai tikrai mėgstu bendrauti su mokytojais. Yra ir kelios sritys. Aišku, viena iš tų sričių yra, kad kartais gal pažymį pagerina, kai būni malonus su mokytojais ir su jais bendrauji. Bet net jei

ir ne, tai man šiaip labai įdomu su mokytojais kalbėti, jų patirtys ir net atsižvelgiant į mano ateitį, kai kurių mokytojų patirtys gal man dabar gali padėti. Kaip jie suprato, kodėl jiems būtent šita sritis įdomi? Bet kodėl, va istorija specifiškai ar specifiškai matematika. Na va tokie va dalykai. Man todėl labai patinka.

TYRĖJA:

O toliau tada kalbant dar apie tą bendravimą, vat kokį skirtumą daugiausiai pastebi bendravime tarp mokytojų, su kuriais norisi bendrauti ir su kuriais nesinori bendrauti?

TIRIAMOJI:

Tai vienas iš tokių dalykų. Kaip ir jau minėjau, yra principai. Kai kurie mokytojai labai turi stiprius principus. Kur tarkim: Oi, tu čia nebuvai mano pamokoje, tai dabar va ir kentėsi. Tau dabar va ir nesiėsiu dalykų arba nepaaiškinsiu užduoties. Tai iš tos mokymosi pusės va toks va yra kur su tais mokytojais, su kuriais mėgstu, tai jie ir paaiškina, prieina prie tavęs atskirai, bando surasti laiką, kuris tiktų ir tau, ir jam, tarkim parašyti kažkokiam darbui. Nes turim pavyzdį ir šiandien kas įvyko su lietuvių mokytoja. Atėjau prie jos, sakau, mokytoja, nebuvo mokykloje, kai rašėt diktantą. Kada aš galėčiau perrašyti, kada jums tinka? Sako ne ne ne, man nežinau kada tinka, tu sakyk, kada tau tinka. Ir aš pradėjau vardinti dienas, ir jai nei viena diena netinka. Ir aš sakau tai jūs pasakykit, mokytoja. Nu nežinau, paskui pasakysi, eik iš kabineto. Nu kai va taip elgiasi su tavimi, atrodo, net žemina kartais tave mokytojai kai kurie, tai tada labai nemaloniai pasijauti. Pasijauti tiesiog kaip žmogus, kuris nevertas pagarbos vien tik dėl tavo amžiaus. O su mokytojais, su kuriais patinka bendrauti, kad supranta, kad tu jaunesnis esi, bet jie nekalba kaip su prastesniu kažkokiu žmogum dėl to, o kaip su lygiaverčiu.

TYRĖJA:

Ar pastebi, kad kažką tie mokytojai, vat su kuriais smagu bendrauti, kad kažką specialiai darytų?

TIRIAMOJI:

Ką pastebėjau, iš kai kurių mokytojų, tai jie net klausia mūsų klausimų. Pasiteirauja mūsų apie kai kuriuos dalykus ir kas visai malonu yra, kai tu pats gali atsakyti arba diskutuoti, labai mėgsta diskutuoti tie mokytojai, kuriuos aš mėgstu, leidžia savo nuomonę labai išreikšti. Tai va, vienas iš pagrindinių, sakyčiau, toks dalykas ir kaip sakiau, irgi juokelius kai įmeta kažkokius lengvus, labai malonu būna, toks palengvina nuotaiką visoj pamokoj.

TYRĖJA:

Ir kaip tu tuo metu jautiesi, kai tokie įvykiai vyksta?

TIRIAMOJI:

Nežinau. Kažkaip net linksmiau pamokoje būti. Labiau norisi įsitraukti į pamoką, klausyt ir, manau, tai galima matyt net ir ant mano pažymių. Kaip man fainiau su mokytojais kalbėti, ir kai ne taip faina. Tose pamokose, kur fainiau mano pažymiai iš karto gerėja, nes aš noriu klausyti. Man įdomu, aš įsitraukiu į pamoką.

TYRĖJA:

Dabar pakalbome apie pokalbį su mokytojais. Bet kiek žinau, esi naudojusi ir tas pokalbio dirbtinio intelekto programas, ten irgi pokalbis vyksta. Gal galėtum papasakoti savo pirmąjį išpūdį su tokia programa?

TIRIAMOJI:

Atsimenu, kai pirmą kartą panaudojau namų darbams, tai man buvo labai dar keista ir nauja visiškai ir mane net biškį erzino, nes nedavė tokių atsakymų, kaip aš pilnai norėjau, tai toks ir irzulio jausmas buvo pačioj pradžioj. Aišku dabar kai jau biški pramokusi, tai kitaip, bet vis tiek nu tas kur nu neduoda to ryšio. Nėra to kur akis matai žmogaus kalbant, ne tas pats. Vis tiek yra tas, kur toks nelabai. Nežinau, kaip su tuo pačiu *Googlu*, atrodo, kalbėtum.

TYRĖJA:

O kokius klausimus uždavei ir kokius atsakymus gavai?

TIRIAMOJI:

Aš kartais pasinaudoju net ir rašiniam idėjom, kad man iškeltų, nes, tarkim, reikia rašinį rašyt lietuvių. Neateina jokios idėjos į mintis. Tai va, tada naudoju. Bet, tarkim, ką pastebėjau su lietuvių k. rašiniais, tai visiškai ne, ne pagalba yra. Aišku, dėl to, nes dar jie nėra ant tiek gerai sumodeliuoti, gal galima sakyti. Aš nežinau, žodis biški užstrigęs. Sumodeliuoti, kad lietuvių kalba gerus atsakymus gautų, ypač apie kažkokius tekstus, tai gaunu labai netikslius atsakymus. O tarkim su anglų k. rašiniu buvo tema ten: *Ar verta būti vegetaru?* Ir aš prašiau ir plusų, ir minusų šitai sričiai. Tada labai aiškiai padėjo idėjas ir tada tikrai padėjo. Tai vat, jeigu imt iš anglų kalbos pusės, tai tikslius atsakymus gavo, tikrai galiu sakyti, o iš lietuvių tai tokius nelabai.

TYRĖJA: Papasakok, kaip klausimus formuluoji? Vat pavyzdžiui, ką rašei, kai pirmą sykį, tarkim, išbandei programą, kaip rašei?

TIRIAMOJI: Palaukit, aš bandau atsimint. Dažniausiai tai tiesiog būna, tarkim, duok man idėjų. Palauk, ne, net ne duok man idėjų, bet parašyk pliusų arba minusų apie tai, kodėl verta būti vegetaru, tarkim. Va tokie va. Tada... Kokia buvo pagrindinė esmė tokio ir tokio teksto? Va tokie va dažniausiai eina klausimai. Arba su geografijos, tarkim, pamokom, tiksliai parašau ten: penkios šalys, kurios, sakykim, turtingiausios pasaulyje, ten geriausia ekonomika. Na va tokie va.

TYRĖJA:

Aš kaip supratau, pirmą kartą naudoji būtent mokyklai?

TIRIAMOJI: Taip.

TYRĖJA:

O ar buvo, kad ne mokyklai naudojai?

TIRIAMOJI:

Sakyčiau ne, ne.

TYRĖJA:

O tada, kai pavyzdžiui pamokoms naudoji. Vat kalbėjom šiek tiek, kad atsakymus kartais duoda tikslus, kartais ne. O ar buvo kažkas, kas tave nustebino ir gal kažkokią emociją atsimeni iš tam tikro įvykio bendraujant su ta programa?

TIRIAMOJI:

Taip, kad labai stiprios emocijos, tai nesu gavus. Naudojau kaip platformą, kad man duotų atsakymą ir viskas. Nėra, kad labai kažkokią stiprią emociją jaučiu.

TYRĖJA:

Ačiū tau! O pavyzdžiui, aš kiek žinau, dabar ir mokykloj jau duoda kartais mokytojai dirbti su šiom programom arba pataria su jomis darbuotis. Kaip vertini mokytojus, kurie leidžia dirbti tokiom programom?

TIRIAMOJI:

Yra. Aš sutikus esu mokytojų, kurie sako: naudokit, padeda, bet būkite protingi. Šios programos nėra žmonėms, kurie visiškai nesimokina, dėl to, nes jums reikia suprasti, kada jie duoda gerus atsakymus ir kada blogus. Tai, manau, va kai mokytojai taip sako naudot šias programas, tai yra labai nuostabus ir geras dalykas, nes jie tau duoda būdų, kad tau padėtų, bet ir tada toks, bet atsargiai, nebūkite visiškai naivūs, negriebkit visko, ką mato ten. Peržiūrėkite, pagalvokit patys, per vadovėlius pavartykite, ar tikrai jums tinka tas atsakymas.

TYRĖJA:

O kaip vertini tokį mokytoją? Ne pačią programą, bet patį mokytoją, kuris pats sako: va gali dirbti tokiom programom.

TIRIAMOJI:

Aš tai mėgstu. Aš net vertinčiau juos gerai dėl to, nes jie tau pasako, kaip tu gali sau pagelbėti, kad sau nepersunkint visko. Nes vat tokie mokytojai dažniausiai supranta, kad mokiniai šiaip turi ir taip pakankamai daug krūvio, ypač dabar.

TYRĖJA:

Gera, o koks santykis su tais mokytojais, kurie leidžia tom programom naudotis?

TIRIAMOJI:

Tai va, šiaip yra viena iš tų mokytojų mano istorijos mokytoja, taip pat yra biologijos mokytoja, viena iš tokių, kur labiausiai yra kalbėjus apie šitas visas programas. Ir aš nuostabiai su tom mokytojom sutariu. Jos mano vienos iš mylimiausių. Dėl to, kaip ir sakiau, jos supranta, kad mums yra krūvis, sunku ir nori mums padėt.

TYRĖJA:

O ar pasikeitė kažkaip požiūris į mokytoją, kaip, pavyzdžiui, pradėjo leisti tas programas naudoti?

TIRIAMOJI:

Pasikeitė į dar geresnę pusę. Aš taip tuos mokytojus jau mėgau, bet dar į tokį geresnę, kur kažkaip maloniai pasijaučiau, kad jie nėra visiškai prieš tas programas. Tai va, pagerėjo net.

TYRĖJA:

O jeigu, pavyzdžiui, nežinai kokio nors dalyko, kam užduotum klausimą: mokytojai ar programai?

TIRIAMOJI:

Nuoširdžiai, aš kaip žmogus, kuris biški bijau bendrauti, nu ne tik kad bijau, bet bandau pati viską išsiaiškinti ir kai nepaeina net pačiai, tai aš pirma paklausu programos. Jeigu negaunu tikslaus atsakymo, ar gero, tada pereisiu prie mokytojo. Bet pirma - programos.

TYRĖJA:

Pirma programos. O kaip manai, kaip ateity bus? Ar tokios programos galėtų, pavyzdžiui, mokytoją pakeisti?

TIRIAMOJI:

Ne, visiškai ne, nemanau, nes reikia to bendravimo su žmogumi, tikro to akių kontakto, to pajautimo emociškai, supratimo žmogaus. Nes to pačio negauni, kaip ir sakiau, aš jokių emocijų negaunu, kai kalbu su tom programom, kai klausu jų klausimų, pagalbos - nieko nejauti praktiškai. O man labai reikia jausmo ir, manau, nepakeis tokios programos mokytojų.

TYRĖJA:

O jeigu, tarkim, pabandytume bendrauti su programa kažkaip kitaip? Kaip su žmogum bendrauji, formuluoti sakinius, manai, kad tai kažką galėtų keisti, ar ne?

TIRIAMOJI:

Ne, vis tiek tai yra atsakymai, surinkti iš kažkur interneto gelmių, ir nu negausi to pačio bendravimo visiškai, nes niekada to pačio negauni, ypač net ir žiūrint, kai susirašinėji su žmogum. Tu nežinai žmogaus emocijų, tu nežinai ką jis jaučia tuo metu. Tai su šitom programom lygiai tas pats. Tai jokios emocijos negauni tiksliai. O kai su žmogum bendrauji, tai jauti žmogų, matai pagal jo kūno net visą kalbą. Tai net jeigu bandytum bendrauti, nebūtų tas pats.

TYRĖJA:

O kaip manai, kaip tada galėtų būti ateity? Kalbant apie mokymąsi visą, jeigu tas programas įtraukiant, kaip galėtų atrodyti ateitis, įtraukiant dar daugiau bendravimo į šitas programas?

TIRIAMOJI:

Įdomus klausimas, palaukit, paformuluosiu sakinį kažkaip. Manau, mokiniams būtų lengviau tikrai, jeigu mes šias programas priimsime dar labiau. Bet taip pat, kaip ir sakiau, nereikia jom piktnaudžiauti visiškai. Bet jeigu ir mokytojai pradės jas priiminėti labiau, nes tikrai ne visi mokytojai dar yra už šitas programas. Labai daug yra mokytojų, kurie sako: visiškai nenaudokite, nesąmonė, ir taip toliau. Bet kai jos bus labiau priimtinos, manau, po kiek laiko jos vis tiek bus labiau priimtinos, nes tikrai ir ištobulės, ir dar didesnė pagalba, ir netgi mokytojams pagalba tai yra didžiulė. Su tais pačiais kontroliniais gal padės tarkim klausimų sugalvoti, nes tikrai, kai reikia galvoti kiekvienai temai po 30 klausimų - vargina ir sunku, ir nesugalvosi tikrai. Tai, manau, didelė pagalba ir mokytojui, ir mokiniams bus ateityje. Ir pliusas bus, jeigu nepiktnaudžiausim jom.

TYRĖJA:

Dar man labai įdomu, kalbėjai, kad vat yra mokytojai, kurie sako, kad tikrai programos yra blogai. Koks tavo santykis su tais mokytojais?

TIRIAMOJI:

Labai juokinga. Aš labai savo lietuvių k. mokytoją įtraukiu į šitas, kur iš minusinių mokytojus, bet va ir yra lietuvių mokytoja aš kažkaip nesutariu su jais. Aš nežinau, ar čia tik netyčinis toks dalykas gaunasi, bet kai mokytojai kažkaip draudžia. Tai vat tie mokytojai ir nesupranta mokinių, kad mums irgi sunku yra ir žiūri į mus kaip į žemesnį lygį. Tai nėra geras santykis, sakyčiau.

TYRĖJA:

O dar tada su tomis programomis dirbant, tas programas kuriuo mokymosi metu jums siūlo jas naudot arba kuriuo mokymosi metu tu naudoji tas programas? Ar tai yra pamokų metu, ar tai yra namų darbams?

TIRIAMOJI:

Nauduju ir pamokų, ir namų darbų metu. Tai, tarkim, namų darbų idėjų pasisemiu, kartais net ir paprašau gal kokio būdo, kaip išspręst matematinę užduotį ar kažką. Tarkim, kad pabandytų paaiškinti, bet nelabai man pavyksta su matematikos namų darbais naudoti, tai retokai naudoju. Taip pat, tarkim, istorijos namų darbams naudoju net ir pamokos metu naudoju, tarkim, kad duotų tokius pointus apie kažkokį specifinį įvykį, kas įvyko, man tokį kaip planą, kad sudarytų. Tai padeda mokinantis ir pamokos metu, ir namų darbų pasiruošimui, kontroliniui net. Tai aš taip naudoju dažniausiai.

TYRĖJA:

O šiaip programą naudodama pasitiki informacija, kurią tau duoda?

TIRIAMOJI:

Oi ne visada. Aš labai pasižiūriu tiksliai, aš vis tiek mokinuosi, vis tiek mokinausi šitas temas mokykloj ir aš *plius minus* žinau kaip turi skambėti atsakymai, ir jeigu matau, kad jie visiškai netinka, tai aš išmetu. Aš tikrai ne visiškai pasitikiu šitomis programomis. Dar ypač kai klausu lietuvių kalba.

TYRĖJA:

Ar yra pastebimas skirtumas, kai klausiama anglų ar lietuvių kalbomis?

TIRIAMOJI:

Pastebiu tikrai, nes net kai klausi, tarkim, lietuvių kalba tau ir gramatinių klaidų pridaro ta programa ir rašybos visokiausių klaidų. Su anglų kalba duoda geresnius atsakymus, tikrai tikslesnius atsakymus, be klaidų praktiškai rašybos, kiek pastebėjus esu. O lietuvių kalba atsakymai tikrai tokie biškį nei šen, nei ten, nei apie vieną, nei apie kitą kartais būna. Ypač jeigu apie kažkokį tekstą klausi lietuvių rašytojo.

TYRĖJA:

O kai per istorijos pamokas naudoji, čia būna su istorijos mokytojos iniciatyva? Ar leidžia ji jum, ar čia toks daugiau tavo asmeninis apsisprendimas?

TIRIAMOJI:

Šiaip labiau mano asmeninis apsisprendimas. Aš sakiau, nu mums mokytoja vis mini apie šitą programą, kad jeigu sunku, galit tipo paprašyti, kad padarytų planų, bet taip nėra, kad mus skatintų kiekvieną pamoką taip labai naudotis ja. Tai sakyčiau labiau gal iš mano iniciatyvos, bet čia idėją pasisėmiau iš jos, kad galima plano paprašyti tos temos arba to skyriaus, kaip įvykiai vyko chronologine seka ar kažką.

TYRĖJA:

Gal dar galėtum prisiminti kokį nors vat taip tiesiog patį įvykį, labai detalai papasakoti man sėkmingo pokalbio su programa pavyzdį.

TIRIAMOJI:

Tai aš jau minėjau šitą įvykį, bet su anglų k. esė. Pirmas mano esė gyvenime rašomas visų pirma buvo. Tai šiaip paprašiau, kad man duotų tokį planą, kaip rašyti esė. Tai man pasakė viską, nes aš nebuvo pamokoje, kai mokiniai mokinosi apie šitą dalyką. Ir aš tiesiog nelabai žinojau, kaip rašyti, ir aš tiesiog programos paprašiau pagrindinių dalykų. Tai ten keturios pastraipos turi būt, turi būt pirmoje ir paskutinėje pastraipoje tavo nuomonė labiausiai. Antra, trečia: pliusai minusai, sakykim. Tai va taip labai padėjo ir tada paprašiau pasisemti idėjų apie tą, kodėl verta ar neverta būti vegetaru. Ir pliusų, ir minusų. Ir tada man davė idėjas ir aš pati ir savo nuomonę susidėlioju, ar tikrai verta, ar neverta būti vegetaru. Ir vat čia buvo vienas iš tokių sėkmingiausių, kurį atsimenu, nes man davė atsakymų, tarkim, kad ir apie tai, kad jeigu nori būti vegetaru, tai net ir kartais geriau gamtai yra dėl to, nes ne tiek daug ten reikia visokiausių dalykų, kaip, tarkim, gyvūnus augint, nekenkia gyvūnams tuo pačiu, gali daug visokiausio prisigalvoti naujo maisto, kurio gyvenime esi neragavęs. Bet tuo pačiu, tarkim, minusai būti vegetaru: ne visur yra vegetariškų pasirinkimų, visokiausių tikslų idėjų tokių davė.

TYRĖJA:

O tada nesėkmingo pokalbio koks pavyzdys galėtų būti?

TIRIAMOJI:

Su lietuvių k. rašiniu. Grįžau namo labai vėlai vieną dieną atsimenu ir galvoju, gal paprašysiu, kad visą rašinį parašytų. Taip galvojau. Ir mes tada skaitėm *Skerdžių*. Man atrodo. Kaip tas tekstas vadinasi kur buvo apie Lapiną? Man atrodo, *Skerdžius* vadinosi, jo. Paprašiau, kad parašytų man rašinį apie *Skerdžių*. Nu ir ten visiškas jau nesąmones pradėjo rašyti. Pradėjo rašyti, aš nežinau, net ne apie tą tekstą, apie kažkokį šiaip vos ne miestelį ir aš galvoju gerai, visiškai nebuvo į pagalbą, einu pati rašyt, tai čia buvo toks nepasisekimas.

TYRĖJA:

Man dar smalsu, tu kai programai rašai, sveikiniesi su ja, padėkoji ar ne? Kaip tas pats bendravimas vyksta?

TIRIAMOJI:

Aš sakau, aš naudojuosi biški kaip su *Googlu* šita programa, tik kad aiškesni atsakymai būna ir nereikia pačiai tiek ieškot. Tai ne, nepasisveikinu, nei padėkoju, nieko.

TYRĖJA:

O tada su mokytoju papasakok sėkmingo bendravimo, sėkmingo dialogo pavyzdį. Kai jauteisi kažkaip gerai ir patogiai, jaukiai jauteisi, kad pavyko susikalbėti. Gal galėtum tokį irgi įvykį papasakoti?

TIRIAMOJI:

Galvoju gal kokį vieną geriausią, nes keli ateina į galvą.

TYRĖJA:

Gali ir keliais pasidalinti.

TIRIAMOJI:

Manau, vis tiek panaudosiu su istorijos mokytoja pavyzdį, su projektinės veiklos tuo visu pasirinkimu, aš jau buvau užsiminus apie tai, bet tarkim. Mes darom kartu poroj šitą užduotį ir mums su drauge buvo labai sunku. Žinojom, kad norim iš istorijos pusės paimiti ir mūsų bendra tema visai klasei turi būti kažkas su kaita ir mes norėjom iš istorinės pusės. Bet mums taip sunku buvo sugalvoti idėją, dėl to, nes viena norėjo vieno, kita kito, tiesiog buvom neapsisprendę ir atėjom prie istorijos mokytojos, sakom, ar galit padėti. Ji iš karto mums davė gal tris idėjas, kurios, ji manė, kad mums tiktų. Sako, dėl to, nes ji vis tiek su mumis jau buvo praleidus visą pilną pusmetį. Ji mus pažinojo ir ji mums davė idėjas pagal tai, kaip jai atrodo, kad mums tiktų, kad mums patiktų domėtis, kur mums geriausiai sekasi mokykloje, jos pamokose. Ir, tarkim, sako, buvo apie vieną partizaną, sako, jeigu norit apie žmogaus kaitą, tarkim, nuo paprasto kaimo berniuko iki vieno iš partizanų žymiausių. Voverinis, man atrodo, ten buvo tas partizanas. Bet idėja, kuri man labiausiai išsiskyrė - tai buvo *Kelias iki nepriklausomybės*. Tai, tarkim, sovietmetis, sąjūdis, nepriklausomybė ir kaip kaita eina per šiuos metus. Ji kai mums šitą idėją pasakė, mes iškart viena į kitą pasižėjom ir sakom čia mūsų idėja. Nes mums vienos iš įdomiausių istorinių temų buvo. Sako, žinojau, kad šita jums patiks, ir tada labai šiltai sako: tai va, galėsime, sako, tuoj pradėti giliau eiti į šitą darbą. Sako: aš visą laiką jums padėsiu. Rašykit man tik jeigu reikia. Tai va, toks sėkmingiausias.

TYRĖJA:

Kaip manai, kas būtent tą šiltumą sukuria tarp jūsų su mokytoja?

TIRIAMOJI:

Manau, vien tik tas supratimas, kad ji atkreipia dėmesį į mus, kad ji atkreipia dėmesį į tai, kas mums sekasi pamokoje ir ji pagal tai mums davė temas, o ne šiaip *iš oro*. Nes ji galėjo duoti

temas, kurios grynai tiktų konkursui, kad mus dar nusivestų į tą konkursą, nes nori, kad mokiniai dalyvautų, ir ji sako: šita tema šiaip tiktų ir konkursui, bet, manau jums šiaip patiktų, kaip žmonėms, tai žiūrėkit tik į tai, nežiūrėkit į konkursą, žiūrėkit kas jums patinka. Manau, šita tema jums tikrai tiktų. Tai va, labai šiltai pasijautėm tada, kad ji atkreipė į mus dėmesį.

TYRĖJA:

Labai gražu, o nepasisekęs pokalbis, kur nesuprasta jauteisi?

TIRIAMOJI:

Gal su rusų k. mokytoja. Labai dažnai būna, kad nesuprasta jaučiuosi arba kad aš jos net nesuprantu, nes mums yra monologai rusų kalbos, kuriuos turi pristatyti ir pas ją labai mažai mokinių spėja per pamoką pristatyti dėl to, nes ji mėgsta paimti vieną klaidą, kurią mokinyš padarė, ir tada 10 minučių išpasakoti apie dar kitas taisykles rusų. Kažkaip iš tos vienos klaidos pas ją labai mažai mokinių spėja pamokai atsiskaityti. Ir aš likau vienintelis žmogus, kuris buvo neatsiskaitęs to monologo ir ji atėjo ir sako: tai tu per pertraukas ateik man atsiskaityti tada. Aš sakau: bet tai, mokytoja, pertraukos yra mano laikas. Sakau: nu, aš nekalta, kad nespėjau per pamoką. Nu bet nežinau nu mes ir taip pamokų jau nebeturime laiko, tai ateik per pertraukas. Nu gerai, galvoju, eisiu per tas pertraukas. Ir aš, tarkim, dažniausiai per ilgąsias negaliu, nes aš, taryba, einu į tarybą, tada dar pasiruošimas tokio renginio buvo. Ir aš vis ateidavau atidaryti jos duris, pabelsti į duris ir jos visą laiką užrakintos būdavo. Ir kažkaip atėjau į pamoką ir ji į mane piktai žiūri, sako: kas čia tipo vyksta? Kodėl neateini pas mane? Sakau: tai mokytoja, aš ateinu vis prie jūsų durų, visą laiką užrakinta. Negali taip būti. Va taip ir neišsisprendžia, nei ką. Ir dar iki šiol aš to monologo neatsiskaičius, tai nežinau.

TYRĖJA:

Ir kaip manai, kas čia nutiko?

TIRIAMOJI:

Nesusikalbėjimas kažkoks ir iš mano gal pusės. Gal ir aš kažko neišgirdau, ką ji kažkada buvo pasakius. Ir iš jos pusės manęs negirdėjimas, kad aš esu užsiėmęs vis tiek žmogus. Aš mokykloje tikrai daug atstovauju, visur dalyvauju, įsitraukus esu į mokyklinę veiklą. Na, tiesiog toks nesusipratimas, nesusikalbėjimas.

TYRĖJA:

Ačiū tau labai. Gal dar kokių minčių šiaip kyla? Kažką gal norėtum pridurti apie bendravimą su mokytoju arba su programa? Gal dar kažkokios idėjos kilo galvoje?

TIRIAMOJI:

Gal ir minėjau šitą, bet kad ir aš taip šiltai bendrauju su kai kuriais mokytojais, man labai patinka, kad jie niekados neperžengia ribos, kur yra visiškai asmeninis gyvenimas. Tipo niekados ten, kad ir aš nebūnu pamokoj, jie niekados nesistengia per daug išsiaiškinti, kas vyko. Ateinu, nebuvau pamokoj. Gerai, gali pasakyti kodėl? Šiaip, asmeniniai reikalai. Gerai, asmeniniai tai asmeniniai. Tai niekados neperžengia tos ribos, kas yra malonu girdėti. Tai va, gal šitą dar norėjau pridurt.

TYRĖJA:

Man dar vienas klausimas kilo. O kai kalbam apie tą bendravimą, ar jauti, kad su kažkuriais mokytojais ne tik kad yra malonu bendrauti, bet tarsi kažkokį ryšį jauti?

TIRIAMOJI:

Gal net ne iš šių metų mokytojų, bet iš praeitos mokyklos. Istorijos mokytojas buvo vyras. Tai va, su juo kažkaip, aš nežinau, kažkokį labai gerą ryšį jaučiau. Kur, atrodo, jis visiškai mano žmogus buvo. Kaip ir mokytojas. Ir, atrodo, ir iki šiol. Aš buvau aplankius jį šiais metais, nes kitoje mokykloje jis. Ir sako jis: oi, kaip pasiilgau, su nei viena klase taip nesutariau, kaip su jūsų. Sako: o apie tave, tave iš viso kaip pavyzdį naudoju dar šitiems mokiniams. Ir taip kažkaip va su juo labai ryšį jaučiau ir, atrodo, net prisiminus praeitą mokyklą, jo labiausiai pasiilgau, to mokytojo. Kažkaip nieko kito nėra, kad labai pasiilgčiau, bet va dėl jo - gaila, kad turėjau palikti mokyklą.

TYRĖJA:

O kaip manai, kas padėjo tą ryšį sukurti?

TIRIAMOJI:

Kaip ir sakiau, visi kiti aspektai, kad jis juokavo, į mus žiūrėjo kaip į žmones, kaip į lygiaverčius žmones, ne į prastesnius. Ateidavom į pamoką po savaitgalio ir klausdavo: kaip jūsų savaitgalis? Visą laiką tai buvo jo pirmas klausimas. Jam buvo įdomu, ką mes irgi veikiam gyvenime, kaip mes praleidome atostogas. Ir mums buvo įdomu, kaip jis praleido atostogas, ir mes turėjome tokį pokalbį visą laiką. Ir jis irgi būdavo teiraudavosi mūsų, kai labiau norėjo, kad kita pamoka būtų pravesta mokinių. Jis leido mokiniams labai lengvai išsitaisyti pažymius ar prisidėti balą. Sako: ateikit pravesti pamoką jūs, aš pridursiu jeigu kažko nepasakysite. Kažkokią temą išsirinksite, pristatysite -

pridedu balą prie pažymio tada. Tai va taip va. Tada kai būdavo lengvesnės pamokos, jis visą laiką sakydavo: atsineškite kavos, arbatos tipo, pažiūrėsim kažkokį filmą, kokį norit. Tai nu dienos, tarkim, prieš Šv. Kalėdas, va tokiem va įvykiams, tai visą laiką kažkaip tokia, atrodo, kaip šeimyna buvom toj klasėj su juo.

TYRĖJA:

O čia nesijautė, kad kad vat per daug į asmeninę erdvę lenda?

TIRIAMOJI:

Aš nemanau, nes jis niekad taip pat neklausė jokių asmeninių taip stipriai klausimų. Ir jis neversdavo atsakyti, jeigu nenorėdavo. Ir jis parinkdavo tik tuos mokinius atsakyti, kurie keldavo ranką, tarkim. Tai aš visą laiką mėgdavau papasakoti, ką aš veikdavau, ypač jeigu įdomu. Arba pas sesę buvau Vilniuje per atostogas, buvau ten kažkur, kažkoks koncertas buvo ar kažką. Ir tiesiog, kažkaip mes su juo taip susibendravome. Arba atsimenu, jis apie savo *Amerikas* pasakodavo, kaip jo sesė gyvena. Čia mum buvo didžiausias juokelis klasėje, kad žinom, kad jau kažkokia šventė laukia ir žinom, kad jis jau į Ameriką skris. Nu tai ar šiais metais vyksite į Ameriką, mokytojau? Ir visą laiką nu mes juokelius turėjom tokius bendrus su mokytoju. Bet sakau, jis niekad neperžengdavo ribų. Jis niekad neversdavo atsakyti arba per daug asmeninių klausimų taip pat neklausdavo.

TYRĖJA:

O kaip manai, ar veikė va toks jo bendravimas tavo žinias?

TIRIAMOJI:

Veikia iš gerosios pusės. Mano istorijos pažymiai buvo geri pas jį visą laiką. Net ir jis kai mokė, kažkaip irgi įsitrauki labiau į pokalbį, kai jis ir *juokelius tuos visus mėtydavo*, kai tokius turėdavome, angliškai pasakysiu - *inside jokes* tarp klasės su juo. Ir taip kažkaip įsitraukdavom ir viskas gerai, ir kontroliniai jo būdavo faini. Atsimenu, buvo keli klausimai, kur irgi *juokelį kažkokį įmesdavo*. Tai paveikdavo iš gerosios pusės visą laiką tokie mokytojai. Nes tu nori klausyt jų, nori jiems pareikšt savo pagarbą ir klausai jų tada, kai tau patinka mokytojas.

TYRĖJA:

Labai ačiū, kad pasidalinai. Ar dar kyla kokių nors minčių ir idėjų galvoje?

TIRIAMOJI:

Žinokit ne.

TYRĖJA:

Dėkoju už jūsų laiką ir stabdau įrašinėjimą.

Priedas nr. 2. Interviu su mokytoju Isaju.

TYRĖJA:

Labai gerai. Tai ar sutinkat būti įrašomas?

TIRIAMASIS:

Taip, jau matau, kad pradėtas.

TYRĖJA:

Gerai. Tai bendrai dar tik pasakysiu, kad kalbėkit viskas, kas ant liežuvio galo. Man yra įdomi ir jūsų nuomonė, ypač jūsų patirtys, ir emocijos, ir jausmai, ir nuomonė, ir mintys. Tai blogų atsakymų nėra ar neteisingų.

TIRIAMASIS:

Ir įrašas bus naudojamas moksliniais tikslais.

TYRĖJA:

Taip, moksliniais tikslais. Tik moksliniais. Gerai, tuomet galime pradėti.

TIRIAMASIS:

Aš ir vaikam taip sakau. Taip.

TYRĖJA:

Mano pirmas klausimas būtų. Taip. Kaip kuriate santyki su mokiniais?

TIRIAMASIS:

Geras klausimas, labai paprastai. Santykis su mokiniais pas mane yra, aš galvoju, mes dirbam lygiom teisėm. Aš jiems pateikiu tai, ką aš gebu, ką žinau, ką noriu jiems paaiškinti ir parodyti. Jie pasiima tiek, kiek sugeba ir kiek nori. Iš aukšto į juos tikrai nežiūriu, mes bendradarbiaujame, sakykime taip. Nu, va toks santykis. Stengiuosi taip, kad būtų.

TYRĖJA:

O kodėl svarbu tą santykį kurti?

TIRIAMASIS:

Todėl, kad priešiškoje aplinkoje nieko nepasieksi. Tai arba per prievartą jau labiau irgi niekas nevyksta.

TYRĖJA:

O kokia, tarkim, dialogo įtaka vat šito santykio kūrimo procese?

TIRIAMASIS:

Tai labai svarbu. Tai, pavyzdžiui, dialoge nesakau, kad gimsta tiesa, bet mes dažniausiai surandame optimalų sprendimą problemos.

TYRĖJA:

O gal kokiu nors pavyzdžiu galit pasidalinti, va, iš darbo mokykloj, kur jautėt, kad įvyko, va, tas optimalus pasiekimas, tas susikalbėjimas dialogu?

TIRIAMASIS:

Kadangi aš dar turiu ir inžinieriją, ateities inžinierija užsiimam ne tik informatikos mokymo, programavimo mokymo, bet ir, vat, šituo dalyku. Tai yra inžinierijom įvairiom, technologijom. Tai mes tiesiog gaminam, darom, diskutuojam, ginčijamės. Nu, aš sakau, gal taip darytų, o mokinys sako, nu, ne, gal o, taip darom. Aš sakau, nu, nežinau, pabandykim, pabandom. Būtent diskusijoje randam tą sprendimą. Kartais, sakykime, gal jau per didelius reikalavimus ištempį ten, ar taip toliau, ar mano įsivaizdavimai yra per aukšti, per aukšto lygio, jie mane nuleidžia ant žemės, kai kada iš padebesių. Tai, vat, ir tada surandam kažką per vidurį. Tai, aš visą laiką to siekiu, kad, susitartumėm. Vaikai skirtingo lygio labai yra. Vat dar, ką noriu pasakyt.

TYRĖJA:

Kai dabar, vat, kalbėjot apie tą santykį, manot, kad santykis, kuriuose tiesiog per tą perdavimą informacijos vienas kitam, ar jums daugiau santykis reiškia kokį gilesnį ryšį, su mokiniu?

TIRIAMASIS:

Nu, mes ten nesiglebėščiujam, nesisveikinam ir taip toliau. Aš visą laiką stengiuosi išlaikyti tam tikrą atstumą. Mes nesibičiuliuojam, mes bendradarbiaujam. Mes bendradarbiai, ne bičiuliai.

TYRĖJA:

Taip. O gal turite kokią nors situaciją iš mokymo, kur vat tas dialogas su mokiniu buvo ypač reikšmingas ar paveikus? Arba jums, arba mokiniui?

TIRIAMASIS:

Sakykime, yra vienas mokinys. Aš manau, jam reikia palaikymo. Jam reikia tokio, kaip buvo labai gera reklama, tokia apie milką, tokią karvę, kur jinai stumteli va tenai šiek tiek į šoną, ar ne? Tai visą laiką aš jau jo neignoruoju. Visą laiką stengiuosi jam, stumtelti šiek tiek į priekį ir visą laiką palaikyti, jeigu tokio palaikymo yra. Tai sakykime, tokių mokinių yra, nedrąsių labai, užsidariusių. Pirma klasė gimnazijos devintokai tai yra didžiausia problema. Juos, kol pripratini prie bendravimo, tai užima nemažai kantrybės ir laiko. Jie labai sunkiai bendrauja, ypač šiais laikais. Jie atpranta nuo to žmogiško bendravimo, jie dabar, bendrauja kitaip, per technologijas. Tai neišsina iš telefonų pastoviai. Tai aš vat skatinu ir pasišneku kartais koridoriais einamas. Jūs klausykite, gal pabandykite tarpusavy pakalbėti, ne telefonais. Per pamokas, aš jau jų labai gražiai paprašau, nerėkiu, visa kita, bet telefonus jie pasideda. Pamokos metu mes bendraujam gyvai. Nors galimybės yra absoliučiai visos. Pas mane visas valdymas absoliučiai, aš viską galiu kontroliuoti ir perduoti. Šiais laikais pastebėjau tokį dalyką, kad pas mokinius, pas jaunąją kartą veikia tik trumpalaikė atmintis išvystyta. Ir jeigu jiems ten pabandysi pateikti teorinę medžiagą, kuri užima, pabandysiu parodyti, šiek tiek daugiau, nei kiek ekrane, nei, ten lape užrašyti, jie ignoruoja viską nuo iki. Tai reiškia, kad jiems reikia pateikti aiškiai, trumpas, glaustas išvadas. Jeigu nori, kad jie suprastų tą dalyką, tai reikia būtent koncentruoti visą medžiagą labai stipriai. Tai per tai, kažkiek judam į priekį.

TYRĖJA:

Man labai įdomu sakėt, kad pratinat bendrauti. Tai man labai įdomu, kokio bendravimo siekiat ir kaip pratinat?

TIRIAMASIS:

Tai, kad mes diskutuotumėm, vat svarbiausias vėlgi dalykas, kad drąsiai klaustų, jie bijo klausti, bijo atsakyti į klausimą. Čia yra pagrindinė problema. Aš jam aiškinu, jeigu jūs atsakysit blogai, tai nėra problema. Aš tikrai pažymų nerašau, tai sakau, tu pasakysi blogai. Jis pasakys šiek tiek geriau, trečias dar geriau. Mes išsiaiškinsim, kur yra problema, koks tas stiprus, geras atsakymas yra. Jie bijo atsakyti blogai, yra tokia problema. Kaip ir suaugę Lietuviai. Čia Lietuvių gal bruožas toks nacionalinis, aš nežinau. Jeigu nemoki šimtu procentų teisingai anglų kalbos, tai nepratarsi nei žodžio. Yra tokių, kurie bijo kalbėti, tai saugę. Tai tas pats gal ir su vaikais, aš nežinau, gal čia tų technologijų įtaka. Bet tas, kad jie bijo klausti, bijo atsakyti. Po to jau praeina šitas dalykas, po to ne problemai, jie klausia, viskas gerai. Bet tie pirmi trys mėnesiai, kaip aš sakau, tai yra tokia... Nu, ne su visais tarp kitko. Kai kurie ateina iš karto be jokių bendravimo problemų, bet yra daug, kurie... Nu, tiesiog, man norisi su visais kalbėti, nes su dviem klasėj. Tai va čia, sakau, tokią problemą, aš pastebėjau per eilę metų.

TYRĖJA:

O kaip manot, kodėl jie bijo?

TIRIAMASIS:

Nežinau. Reikėtų padirbėti pagrindinėj mokykloj, gal sužinočiau. Jie tokie ateina, Nežinau.

TYRĖJA:

Jūs sakot, kad keičiasi tie dalykai. Tai kaip manot, kas tą pokytį labiausiai skatina? Kalbėjot, kad pratinat į diskusiją, gal dar yra kažkokių momentų? Tai skatina tą pokytį su mokiniais, su bendravimu?

TIRIAMASIS:

Kas skatina?

TYRĖJA:

Kad jie nebebijotų.

TIRIAMASIS:

Tai skatina normalūs santykiai. Aš ant jų nereikiau, nestaugiu, kaip čia sako daug kas. Kad jie kažką išsineštų. Aš tai, kaip čia pasakyt, stengiesi, kažką tai darai. Bendrauji, kad jie nuimtų tą stresą ir mes normaliai dirbtumėm. Aš atiduočiau tai, ką iš tų įgūdžių, žinių, kompetencijų, ką aš turiu, jiems. Kažkaip nesusimąsčiau ties tuo.

TYRĖJA:

O kaip manot, ką Jums duodavo tas toks teigiamas bendravimas ir santykis kaip mokytojui?

TIRIAMASIS:

Tai sakykim. Kaip čia dabar protingai...

TYRĖJA:

Galit ir neprotingai.

TIRIAMASIS:

Neprotingai, sakot, galimybę save realizuoti. Aš taip sakyčiau, kad jeigu tu jau dirbi tą darbą, tai norisi pasiekti kažkokių rezultatų. Su tais rezultatais pas mus irgi yra įdomiai. Na, gerai. Jeigu

mokinys atėjęs į gimnaziją, turėdamas penkis, išeina turėdamas aštuonis. Nu, jis negavo šimto balų. Jis ar ne, ar ne, taip toliau, bet jau sakykim, to dalyko niekas nematuoja. Tai reiškia, jeigu jau max variantas, tai yra pasiekimas. O va šitas jau ne. Jeigu jis padarė rimtą pažangą. Pažymiai, tai yra toks vertinimas labai neobjektyvus, aš sakau. Iš tikrųjų, tas vertinimas turėtų būti kitoks. Buvo čia kalbų apie tuos vadinamas portfolio, visokius kitokius dalykus, jie kažkur vėl dingę. Vėl visi žiūri į šimtukus, dešimtukus, ir grįžom į senas vėžias. Tai, nu, mano padrikos tokios mintis kol kas, tai jūs geriau klauskit manęs, tai aš jums atsakysiu.

TYRĖJA:

Tinka ir padrikos mintys. O va pats tas bendravimas, tos sėkmingo santykio užmezgimas, va, ką tas jums duoda taip mokytoji?

TIRIAMASIS:

Galiu normaliai dirbti. Pas mane kažkokių tokių incidentų ir problemų nepasitaikė paskutiniaisiais metais. Tai galimybę, jeigu tu normaliai bendrauji su mokiniu, tai su tavim irgi normaliai bendrauja. Tai, tokių konfliktų iš esmės, nebūna. Vieni sugeba mažiau, kiti sugeba daugiau, natūralu, čia nieko neprisidėsi. Tai aš tą priimu natūraliai ir iš to, kuris sugeba, pasakysiu pažymiu, šešiem nereikalauju šimtuko. Tai jis tiek sugeba, tiek yra, nu ir viskas. Jeigu jisai nori, jis galbūt pats turėtų kažkiek įdėti pastangų. Trūksta noro mokytis, ką norim, trūksta. Motyvacijos irgi trūksta.

TYRĖJA:

Man dar labai norisi grįžti prie tos istorijos, pasakojot, su mokiniu, kuriam visad reikia palaikymo. Tai gal galit daugiau papasakoti, kaip pastebėjot, kaip jisai reaguoja, kaip jūs reaguojat? Gal net kokį labai aiškų, konkretų įvykį turite galvoje?

TIRIAMASIS:

Iš esmės, aš nežinau, kodėl aš jam užkliuvau, ar kaip. Jisai dar prieš ateinant jam pas mus į gimnaziją, mes ten turėjom kelis tokius susitikimus su tėvais. Ir mes kažkaip, pasišnekėjom, užsikabino ir jis atėjo į mokyklą. Ir dėl to, kad, iš esmės mes taip truputį nuoširdžiai pabendravom, apie gyvenimo šį bei tą. Nu, ir paskui kažkaip jis vis užėina po pamokos, mes persimetam keliais žodžiais arba susitinkam koridoriuj. Tas bendravimas tęsiasi ir dabar viskas yra gerai. Jam, gal šeimoje trūksta palaikymo ar kažkas tokio yra. Tai, jisai čia gauna tą, aš įsivaizduoju, bendraudamas su manim. Yra ir kitų, labai tokių nedrąšių mokinukų, kuriuos šiaip taip prisikalbinu pas save į būrelį ateiti pakonstruoti visą kitą. Tai mes šiek tiek irgi per tą veiklą kažkaip tokius artimesnius santykius susidėliojom. Ir jiems tai patinka, tai jie metų iš metų tęsia tas veiklas. Yra tokie keli ypatingi atvejai,

bet šiaip visumoj, tai aš linkęs su visais bendraut, be jokių kažkokių tai nuostatų. Bet, sakysiu tiesiai šviesiai, tą distanciją išlaikau. Šiokią tokią. Tai vat, sakau, ne bičiuliai, o bendradarbiai.

TYRĖJA:

O kaip Jūs, pavyzdžiui, kaip Jus priverčia jaustis tokia situacija, kai jaučiat, kad kažkam turit didesnę reikšmę mokiniui? Tarkim, ta situacija, kurią pasakojot.

TIRIAMASIS:

Jeigu jis tą priima normaliai, tai kokia problema? Jeigu galiu padėti, aš visą laiką padedu ir neatsisakau ir mokiniui, ir kolegoms, ir taip toliau. Jeigu yra problema, pirmyn. Bet ne visiems to reikia.

TYRĖJA:

O kaip manote, tie mokiniai, kurie turi santykį, daro kažkokią įtaką, net ir tai pačiai motyvacijai, apie kurią kalbėjom?

TIRIAMASIS:

Tai manau, kad taip. Tai jeigu sugebi žmogui padėti, tai tave motyvuoja, natūraliai. Gyvenime karmos taškai yra svarbu.

TYRĖJA:

Gera, apie tą bendravimą su mokiniais, apie informacijos perdavimą kalbėjom pačioj pradžioj, kad vienas atsako, kitas irgi atsako. Tai yra tokios programėlės, chatbotai, arba robotai, esat susipažinę su jomis?

TIRIAMASIS:

Su chatbotais aš, iš principo, nebendrauju, bet chatGPT, tai savaime suprantama, dirbu ir gan intensyviai.

TYRĖJA:

Koks buvo jūsų pirmas įspūdis? Gal kažkokį įvykį atsimenat ir galėtumėt pasidalinti?

TIRIAMASIS:

Pirmas įspūdis, na buvo įdomu. Tiesą pasakius, žiūrėjau į viską įtariai labai kaip specialistas. Bet aš puikiai suvokiu, kad tai yra ne kažkoks super stebuklas, o prasta elementari programa, kuri

tobulėja, analizuodama labai labai daug pavyzdžių. Ir vėlgi, įsitikinau ne kartą, kad kuo tu tiksliau suformuluoji užklausą. Na, mano dalykas yra tas, aš vaikus ir mokau, kuo tiksliau suformuluoti, užklaudas. Reikšminius žodžius parinkti, atitinkamos informacijos paieškai, taip toliau. Tai tas pats ir su šitu dirbtiniu intelektu. Jeigu tu tiksliai suformuluoji tai, ko tu nori, tai daugiau mažiau tu ir gauni. Po to, aišku, tikslini, tikslini, tikslini, kol išgauni tą, ko reikia. Kol pateikia tau tai, ko tu norėtum. Iš pradžių bandžiau su ta vadinama nemokama versija, o po to iš to smalsumo nusipirkau geresnę. Pasižiūrėt, kaip ten kas vyksta. Na, tai sakykim ana versija, jau yra visgi mokama, geresnė išdirbta. Piešiniai, tokie durnoki išeina šiek tiek mano požiūriu, bet šiaip aš dabar labai stipriai dirbu. Tai dabar, toks dalykas vyksta pas mus mokyklose, atnaujintos programos. Tarpiniai patikrinimai, ten visi kiti dalykai ir taip toliau. Taip pas mus, kaip ten proto bokštai, ekspertai sugalvoja šitą dalyką, atnaujinti visas programas per 2 metus. Tai fantastika. Tokio greičio man Europoje neteko girdėti ir matyti. Švietimo sistemoje niekur. Tai valio. Tai reiškia, mes dar rugpjūčio mėnesį praeitų metų turėjom nepabaigtą informatikos programą. Atnaujinta. Nebaigta buvo. Kadangi turinys buvo nebaigtas, tai ten paliko tik kompetencijas, patvirtino viską ir įmetė ją į mokyklą. Mes pradėjom ugdymo programą, su trečia klase, ir su pirmokais turinio turėdami nulį lygiai, iš kurio turėtume mokytis. Tai dabar dar kitos atsirado naujos disciplinos, kaip inžinerinės technologijos, kurias aš priėmiau iššūkį ir paimsiu nuo rugsėjo mėnesio dėstyti. Ten yra net temos neišdėstytos turinio. Tai ten visiškas nulis, paimta didžiulė tema ir 18 pamokų parašyta. Aišku, kompetencijos ten apvaliai. Kokį turi imti, kaip giliai viską pateikti, to visko nėra. Tai savaime suprantama, mes visi urmu puolėm į žiniatinklį, dėliojom visą medžiagą. Medžiagos labai daug. Dauguma universitetinio lygio. Tai pavyzdžiui, vienoje temoje 50 puslapių. Ir kaip mokiniui išaiškinti kompiuterių tinklus, tai medžiagos yra 50 puslapių? Kursai, atnaujintom programom buvo, maždaug parodijų stiliaus. Kai bando kalbėti pastoliavimą, žinot, toks yra ugdymo būdas, metodas. Tai aš sakau palaukit. Pastoliai, aš įsivaizduoju, kai yra pastatytas namas ir reikia apdailą padaryti, tenai paprastai būna. Paskutiniam etape, kaip viskas daugiau mažiau aišku, sakau, mes dar neturim namo projekto normalaus. O čia sakau apie pastolius. Ar ne ankstokai? Tai čia labai stipriai gelbėja, vat būtent, dirbtinis intelektas. Dėl ko, pasakysiu labai trumpai. Dabar aš jį tikrai plačiai naudoju, grynai dėl to, ruošiant medžiagą. Ruošiant medžiagą. Jeigu bandyti dirbti su Google paieška, nesvarbu, kokius tu stebuklingus reikšminius žodžius į šitas eilutes sudėlios, gausi dešimt tūkstančių nuorodų. Ir pabandyk tu ten atrinkti iš tos informacijos tai, kas realu. Tai šitas visas šiukšles iš esmės išfiltruoja, aš, savaime suprantama, peržiūriu viską, kaip yra pakoreguoju, kai ką patikslinu, vėl užduodu patikslinančius klausimus ir tokiu būdu aš susidėlioju didžiąją dalį medžiagos. Ir jau tokią gali pateikti mokiniams savarankiškam mokymuisi. Aš naudoju Moodle sistemą. Tai Moodle sistemoje ir vaizdinė medžiaga, ir vaizdo pamokos, ir, sakykim, teorinė dalis visa sudėta, visą vaiką. Tai mokiniai, kurie, sakykim, ten negalėjo būti pamokoj, visą medžiagą randa absoliučiai šitoj sistemoje. Tai jie gali paimti ir čia

jau neabejotinai man padėjo labai šitas dirbtinis intelektas, nes tai tikrai sutaupė man daug laiko. Tai jisai susistemino ir atrinko man tą medžiagą. Vėlgi, kaip plačiai tu nori tą paimti. Tai vat, kai susikoncentruoji medžiagėlę, kai ką gali paimti, iliustracijas, sakykim, schemas, visus kitus ten ideogramas, grafikus, visus tikrai paimt iš tos medžiagos, kur ten yra gal 60 puslapių. Viena kitą gali įdėti ir tada jau čia išeina panašiai neblogas produktas, kurį mes ir naudojame. Tai vat man teks ir padirbėti dabar su nauja programa gan stipriai. Tai va kaip aš konkrečiai naudoju. O ten į diskusijas apie gyvenimo prasmę aš su jo nesileidžiu. Nėra kada. Grynai darbui.

TYRĖJA:

Pamokų metu su mokiniais naudojat?

TIRIAMASIS:

Taip, žinoma. Tai vėlgi aš jiems aiškinu ir rodau, tai jie gali prisijungti prie tos nemokamos versijos. Pirmyn, ten jiems užtenka. Mes turėjome ten tokią, klasę pas mus STEAM'inė vadinama klasė ir ten rengė tokius mini projektus. Visą kitą, tai aš jiems parodžiau, kaip susidėlioti. Kaip teisingai formuluoti, kaip teisingai paklausti. Tai pirmyn, aš tai nematau prasmės, ten kažkaip drausti tokio dalyko, kaip čia kažkas bando reguliuoti ir taip toliau. Tai aš nekalbu apie tuos atvejus, kaip ctrl-c, ctrl-v. Kaip tam tik parašo tos atsakymus, paima, sudėlioja. Bet rengiant projektus, kodėl ne? Viskas yra tvarkoj, aš įsivaizduoju, tai sudėlioja daugmaž tvarkingai viską. O paskui jau tą susistemintą medžiagą aplipdai kūnu. Viskas ten normalu. Jeigu yra įrankis modernus, tai kodėl gi jo nenaudoti? Čia juk 21 amžius. Visgi atsiskaitymai egzistuoja, tai jau paprasčiau pasidėti telefonus. Pas mane kabinete irgi jau neįsijungs šito dalyko. Norisi pažiūrėti ar kažką įsisąvino. Ne visada, dėl to, kad pažymių parašyti, bet diagnostiniai testai, man labai svarbu pasižiūrėti, ar jie suprato, ką aš jiems kalbėjau, aiškinau ar ne. Jeigu matau, kad max 5 įvertinimas, reiškia, man rodo ir temas. Pagal tai, ką dėščiau, susidėliuju testo klausimus, tai paskui labai gražiai aš diagramoje matau, kurie klausimai visiškai nesuprasta dalis temos, kurie jau daug maž aiškūs. Tai tada, per sekančią pamoką, mes pakartojame tas temas. Pabandom išsiaiškinti, kur tos problemos. Yra ir tie tikrieji atsiskaitymai, savaime suprantama, bet diagnostiniai irgi dažnai. Labai greitai aš galiu tų diagnostinių testų pasigaminti su ChatGPT. Jeigu tiksliai suformuluoju, ko aš noriu, pakankamai neblogai padaro, sakyčiau.

TYRĖJA:

O kokią mokinio reakciją pastebit į ChatGPT? Gal jie kažką kalba, girdi? Dalinasi su jumis savo potyriais?

TIRIAMASIS:

Yra dalis mokinių, kurie galvoja, kad ChatGPT gali už juos atlikti kažkokius darbus. Aš manau, kad tai yra klaidinga nuostata. Kai kurie taip įsivaizduoja ir bando sukčiauti. Čia to neneikime, viskas tvarkoj. Tai dėl to aš namų darbų neužduodu. Neturiu tokio dalyko kaip namų darbų. Visiškai. Nematau šiais laikais prasmės. Mes dirbam maksimaliai per pamokas.

TYRĖJA:

O pačiuose vaikuose pasikeitė, kas nors, kai jūs matėt dar prieš atsarandant ChatGPT ir dabar? Ar matot, kad pačiuose vaikuose jų darbo...

TIRIAMASIS:

Nelabai. Kol kas dar ne. Dar per mažai laiko, aš sakyčiau. Tikrai, nepastebėjau kažkokio pokyčio. Jeigu užduočiau namų darbus, tai rezultatai būtų tikrai pagėrėję. Aš taip spėjau. Kadangi neturiu tokios, praktikos, tai negaliu atsakyti.

TYRĖJA:

O jūsų požiūris į vaikus keičiasi kažkaip, pradėjusiems naudotis programa?

TIRIAMASIS:

Nelabai. Dėl ko aš ir noriu su jais visą laiką bendrauti. Ir prie kiekvieno prieinu. Aš dirbu su 14-15 mokinių. Tai aš galiu sau leisti prieiti, pasižiūrėti, ką jie daro. Kai kurios nervinu, sako, nežiūrėkit mane, gerai, sakau. Aš pažiūrėsiu, sakau, prisėdęs prie savo kompo, ką tu darai. Gerai, sako, viskas tvarkoj. Prieinu, pasižiūriu, matau, kad neišeina, sakau, tai kaip, pagalvojam. Šiek tiek parodau kelią, nes niekada nesakau atsakymo. Pagalvojam, kas būtų, jeigu tu taip padarytum. Atsako, nu jo. Suku ratais, kaip aš sakau, savo klasėje. Tai pasižiūriu, pasivaikščioju, pasportuoju, pasikalbam. Jau antrokai, be problemų, kviečia, klausia, aiškinamės problemas. Pirmokai maždaug po trijų mėnesių, irgi pradeda jau normaliai bendrauti, tai ir dirbam.

TYRĖJA:

O jums kažkokias emocijas kelia tai, kad mokiniai dabar naudoja dirbtinį intelektą?

TIRIAMASIS:

Ne, aš skaitau, kad yra gerai. Tegul dirba. Mobilus telefonas yra labai geras dalykas. Sakykit, ką norit, tai yra pažanga. Aš irgi be jo neįsivaizduoju, kaip man reiktų tvarkytis. Nu, bet jau yra perspaustas šitas dalykas. Jau yra negerai. Pas nemažai vaikų išsivysčiusi priklausomybė. Ir jie

visiškai pasimeta aplinkoj, jeigu jie pasideda telefoną, jie neramūs. Negali telefonas būti šalia jų. Aš turiu dėžutę, paprašau įdėti. Aš sakau, pasidėkit į kuprines, kai mes dirbam. Jeigu ten jie atlieka praktinius darbus, nu, tai valio. Kai kas nusifotografuoja užduoti. kažkas dar kažką daro, ten gal pasieško. Pas mums su internetu nėra problemų. Naudoja kaip priemonę. Kai kurie skaičiuoja, kaip skaičiuotuvus naudoja nors kompiuteriai yra. Jiems gal taip patogiau. Aš ten dėl to nedarau problemų. Bet, nu, sakykim, kai aiškinu medžiagą, kai diskutuojam, tai jau ne. Telefonų tada neturim. Ir aš pasidedu ir jie. Tai atsisakom telefono. O, šiaip tai sakau, tegul tik naudoja. Čia vėlgi kiekviena priemonė yra tiesiog priemonė. Nuo žmogaus priklauso, kaip ją naudoji. Tai sutikit, su peiliu galima labai daug gerų dalykų padaryti ir žmogų nužudyti. Tai čia žmogus viską lemia, kaip jisai naudoja. Mane tai juokas ima. Laiptais bėga, nežiūri, kur eina, ir dar rašo telefonu. Nu, taip kaip jau čia. Perspausta, aš galvoju. Man nuo to nei šalta, nei šilta, bet... Tai praeis, tai yra laikina. Aš galvoju, taip. Atsiras naujas žaisliukas, kuris sulys į naują žaisliuką. Aš įsivaizduoju, kad tai bus hologramos. Kai tik fizikai sugalvos kaip stabilizuoti lazerio spindulius atininkamoje erdvės koordinatėje, skaidrioje aplinkoj, va ir prasidės tada žaisliukai. Jau tada jie bėgios ir erzins visus. Nu, čia juokai. O kas čia žino. Kiekviena fantastika po 50 metų virsta realybe.

Gal ir greičiau šiais laikais. Mano tokios fantazijos.

TYRĖJA:

Dar va, noriu ir kaip sakėt, kad mokinius pradėjot, mokyti, jiems pasakoti, kaip su ta programa elgtis. Kokios mokinių reakcijos buvo? Ar visi, va, taip drąsiai pradėjo registruotis? Ar buvo atstūmimo reakcijų?

TIRIAMASIS:

Didžioji daugumai jau buvo prisiregistravę, jiems ten nereikėjo registruotis. Jie jau naudoja jį kitiems dalykams. Namų darbus ruošia. Tai čia faktas. Jau registruotis daugumai nereikėjo, tikrai. Jau jie turėjo savo prisijungimus ir puikiai ten tvarkėsi. Jiems ne naujiena, tai viskas yra tvarkoje.

TYRĖJA:

Pasakėt, jūs pats, kalbate apie tai, kaip reikia užduoti užklausas. Man labai įdomu, kaip užduodat užklausas, kaip bendraujat su ta programa.

TIRIAMASIS:

Mandagiai. Ne, paprastai. Norėčiau sužinoti, kokie yra inžinerinio projekto diegimo etapai. Ir tada man primeta visokių variantų, tada aš sakau, prašau, patikslinkit antrą punktą, dėl to ir to. Ką

jūs turite minty. Tai aš atsakau, kad aš galvoju, kad yra taip ir taip. Ačiū už papildomą informaciją. Man patikslina šitą vieną dalyką. Mandagiai bendrauji.

TYRĖJA:

Labas, viso gero, kaip sekasi rašote?

TIRIAMASIS:

Ne, viso gero. Ačiū, irgi nesu. Čia aš kalbu apie užklaudas, bet į asmeniškumus nesileidžiu. Žinau, kad tai programa. Čia tiesiog aš dėl savęs taip šneku.

TYRĖJA:

Kodėl reikia mandagiai kalbėti?

TIRIAMASIS:

Aš nežinau, aš taip pripratęs. Tiesiog taip natūraliai išeina.

TYRĖJA:

O kaip manote, ar bendrai tokios programos, kaip ChatGPT, ar jos transformuoja mokymo ir mokymosi procesą?

TIRIAMASIS:

Manau, kad taip. Ir aš galvoju, kad, jeigu pradėtume plačiau jį naudoti, mes atsikratytume to didžiulio багаžo perteklinės informacijos. Mes jos per daug turim dabar. Labai per daug. Kiek įmanoma labiau susiaurinti, koncentruoti tai, ko reikia. Nes dabar tos informacijos tiek įvairios prisikaupia tame pačiame žiniatinklyje, kad ten baisu ir įlįsti. Manau, kad tikrai transformuos, netgi, sakyčiau, gal į gerąją pusę. Aš tikiuosi, kad taip. Mes ir diskutavom kaip čia tokie iššūkiai gimnazijoje ir klausia, ką čia dabar su tuo dirbtiniu intelektu daryti. Tai, sakau, galbūt maksimaliai išnaudojam jo galimybes. Neapribojam, bet maksimaliai išnaudojam ir tada pasižiūrim, kaip galima išnaudoti, ką išmokyti galų gale ir mokytojus naudotis, ir mokinius. Tai mokiniai mokosi patys, o mokytojai, na, ne visiems tai yra įdomu ir ne visi naudoja. Apie informatikus aš patyliu, tai čia yra darbo dalis, bet kitų dalykų skeptiškai labai žiūri į šitą dalyką.

TYRĖJA:

O kaip manote, ar gali paveikti, tas atsiradimas mokinių bendravimo su programom, mokytojo ir mokinio santykius? Ar paveikt, ar galbūt jau matote, kad veikia?

TIRIAMASIS:

Kol kas nežinau, dar per mažas laikas aš įsivaizduoju. Apie metai laiko praėjo, kai jau rimtai pradėjome į jį žiūrėti. Tai manau, kad per trumpas laikotarpis, kad galėčiau vertinti. Jeigu kalbant konkrečiai mano ir mano mokinių, tai ne, o už kitus aš negaliu atsakyti. Nes, tiesiog, neturiu tokios informacijos. Mes nekalbėjome ta tema, nebuvo tokios diskusijos kolegų tarpe.

Konkrečiai apie tai, negaliu pasakyti.

TYRĖJA:

Man labai įdomus yra toks pasakymas, kad sako, čia ateis tos programos, dirbtinis intelektas ir pakeis mokytojus. Ką Jūs apie tai galvojate?

TIRIAMASIS:

Kad mokytojus pakeis ir mokinius pakeis, tai, manau, neabejotinai taip. Taip, sutinku su tuo. Po truputį ir keičia. Tų pokyčių dar aš nepastebėjau, bet žiūrėdamas į priekį galvoju, kad taip, tikrai. Aš sutiksiu su tuo.

TYRĖJA:

Ir galvojat, kaip tai atrodytų?

TIRIAMASIS:

Galvoju, bandau dėstyti, kaip čia tas atrodo. Debesis kol kas galvoj, lietaus dar nebuvo. Tai va, tokių aiškių minčių dar neturiu ta tema. Aš tikiuosi į gerą pusę. Aš, kaip čia pasakyti, nepagydomos optimistas.

TYRĖJA:

O kaip, manot, ko dabar tai programai trūksta, kad galėtų maksimaliai pakeist mokytojus mokiniams?

TIRIAMASIS:

Nu, va, aš galvoju, ko jai reikėtų. Kad jam būtų įmanoma atskirti, ar naudojasi mokinys ar ne mokinys. Šito aš neįsivaizduoju. Bet jeigu, dirbtinis intelektas pritaikytas mokymui, jisai neturėtų tiesmukiškai atsakyti į klausimus. Turėtų atsakymus suformuluoti taip, kad mokinys pats atkastų atsakymą pats, užvesti ant kelio. Kad tai nebūtų, kad paklausi, kiek yra 2 plus 3 padauginta iš dviejų. Čia mano papildęs toks klausimas, kai tikrinu aritmetiką pas pirmokus. Tai žinokite, didžioji dauguma atsako 10. Sakau supratau, dar pakartosime aritmetikos taisyklę. Jeigu dirbtinis intelektas atsakytų,

kad tai yra devyni, tai jis tiesiog nu tas ir nueitų. O jeigu atsakytų, kad pirmiausia yra atliekamas daugybės veiksmas, po to sudėtis, tada jisai paskaičiuotų ir gautų tą teisingą atsakymą. Būtų naudinga, kad jisai dirbtų, ne kaip skaičiuotuvas, paspaudi mygtukus ir turi atsakymą, o kaip pagalbininkas, kaip mokytojas. Dabar visi šneka, kad trūks mokytojų, tai padarys dirbtinį intelektą mokytoju ir nebus problemų. Mes eisim ramiai į tą užtarnautą poilsį.

TYRĖJA:

Manot, kad tam, kad visiškai galėtų dirbtinis intelektas, dirbti vienas be mokytojų, užtektų būtent to, kad...

TIRIAMASIS:

Ne, ne, ne, čia tik vienas mano pamastymas. Aš to neįsivaizduoju, kad dirbtinis intelektas dirbtų vietoj mokytojų. Čia mano toks pajuokavimas buvo. Sarkazmas. Bet aš matyčiau tos programos, vieną papildomą funkciją. Tokią, kur sakau, okei, aš mokins. Ir pirmyn. Tada jis man atsakinėja visai kitaip. Šiek tiek kaip programuotojas, aš įsivaizduoju, kaip veikia programa ir papildomą funkciją tokią dėčiau į šitą programą. Dabar sugalvojau eigoje. Aš ir visą laiką vaikam sakau, klausykit, ne visi, vartotojai yra programuotojai. Pabandykit jūs jam pasakyti, ką reikia padaryti. Tai tiksliai suformuluoti teiginį. Ką reikia padaryti, tai vartotojas tiksliai ir padarys. O jeigu jūs parašot, įveskit skaičių. Nei kokį, nei kaip, nei kodėl. Tai, sakau, nieko nebus. Tad reikia sugaišti daug laiko ir programuoti apsaugą nuo idiotų. Taip yra. O jeigu tiksliai, sakau, ir aiškiai paklausiat, tai tada galima apseiti ir bet tos apsaugos. Aš visą laiką sakau, kad įrenginiai yra neišmanūs. Jokiu būdu. Kaip sako, išmani lenta, išmanūs telefonai, dar koki prietaisai, tai sakau, prietaisai yra modernūs. Išmanūs yra žmonės, kurie tuos prietaisus sukuria. Tai tos programos yra tiesiog programos. Jos niekada nedirbs taip, kaip žmogus. Čia yra misija neįmanoma. Taip, jos padeda, taip viskas gerai. Na sakykime, va, dirbtinis intelektas navigacijoje, tai yra puikus dalykas. Tai įsidėjai, važiuoji ir tikrai padeda tau. Bet aš galiu ir pats priimti sprendimą. Aš nenoriu važiuoti, kur siūlė navigacija, aš noriu apylinkes apsižvalgyti, gražus oras. Šiandien nuostabus oras buvo, tai važiuom visai kitur, nei siūlė navigacija. Na ir ji aišku, prisitaikė po to. Tai šitas dalykas, šioje panaudojimo srityje - fantastika. Aš be to neįsivaizduoju. Nuvažiavus į kitą šalį, kitą miestą, be jo, ką daryt? Tai viskas tvarkoj čia. Mokyme irgi labai gerai. Man, konkrečiai, ką aš naudoju, yra tų galimybių daugiau. Piešinių nekuriu, taip, duomenys analizuojami ten naujų dalykų, bet man kaip menininkas, dirbtinis intelektas, nepatinka visiškai. Piešiniai tokie truputį bukoki. Šitą stritį aš išsibandžiau ir supratau, kol kas ne, man jos nereikia. Dar ten kažkokių yra priemonių. Net nežinau, ten interviu daro kažkuri. Dar ne visas išbandžiau, nebuvo kada. Kadangi reikia daug laiko skirti pasiruošimui, pamokoms, tai, kai turėsiu daugiau laiko, vasarą, tai pabandyčiau pažaisti su kitom funkcijom, ne tokiam reikšmingom. O

kol kas pagrįdė naudoju analizei. Tarp kitko, labai gerai analizuoja paveiksliukus, kai reikia išanalizuoti schemas, perdaryti ir taip toliau, padeda pataisyti. Tai darbui viskas gerai. Bet mes turim ir kitokių priemonių dar, ne tik šitas dirbtinis. Testų kūrimo priemonių, turim visko, tai naudojam. Ir programų valdymo visos klasės. Tai sąsiuvinų mokiniai pas mane neturi ir neturėjo nežinau kiek metų. Medžiagą išdalinu, testai elektroniniai. Medžių sutaupėm nemažai.

TYRĖJA:

Man dar norisi grįžti prie to santykių kūrimo. Dialoginio santykio, kurį mes tarsi kaip ir turim su ChatGPT, kitais pokalbių robotais. Man įdomu ką jūs galvojate, ar įmanoma kurti santykius su tokia programa? Ir gal pastebit, gal mokiniai turi kažkokį santykį su ta programa?

TIRIAMASIS:

Nežinau kaip mokiniai jie čia gali atsakyti į šitą klausimą. Po interviu mes padarysim tą diskusiją. Labai įdomu bus sužinoti. Man dabar kilo mintis, tai padarysim, padiskutuosim. Man labai įdomu bus sužinoti, ką jie apie tai galvoja ir kaip jie naudoja jį galų gale. Realiai.

Bet apie patį santykį dirbtinis intelektas, ta programa, prisitaiko prie tavo stiliaus. Šitą pastebėjau. Tai konkrečiai su šita programa. Rašinėjant, tu visą laiką naudoji tas pačias užklaudas. Tas pačias savokas, sakykim. Jeigu jau kartą nesuprato, ką aš turėjau minty, patikslini, išsiaiškini. Kitą kartą jisai net neklausia, ko tu nori, jau žino apie ką tu kalbi. Tai reiškia, kad tas mokymasis vyksta. Prie tavo bendravimo stiliaus programa prisitaiko šitą pastebėjau. Tai gal ir gerai. Aš tai galvoju tvarkoj viskas, pirmyn. Tik neturiu laisvo laiko stilių derint. Ai, paklausiu kartais bet kaip, jeigu blogai paklausiau, pasitikslinu.

TYRĖJA:

O jeigu, pavyzdžiui, palygintumėm tą santykį, kaip sakėt, kaip jūs kuriat su mokiniais, ir pasakę dabar apkalbėjom, kaip programą galima kurti santykį. Kokius matot skirtumus ir panašumus?

TIRIAMASIS:

Tai skirtumas be abejo yra didžiulis. Tai, kaip tu su žmogum bendrauji, tai jisai pusiau gerai pasako, pusiau blogai ir taip toliau. Egzistuoja žargonas, žmonių kalba, visa kita. Tu juos supranti, ką jie turi minty. Pasako vieną, tu supranti, kad tai iš esmės yra apie kitą. O programa, ne, jau tu turi tiksliai pasakyt. O, kad sako šitas, taip sakau, čia ne apie tai. Čia tas reiškia, kad taip, taip ir anaip. A, ok, sako, supratau, ačiū už pastebėjimus. Tada jis pateikia kitą variantą. O bendraudama su vaikais, tai čia žmogiškas kontaktas, tu ir naudoji tuos žmogiškus... Tu supranti, kad jisai taiko. Kaip aš sakau,

ok, pataikei maždaug į aštuonis, jeigu imsi taikinį. Bet sakau, bandom tobulinti tavo atsakymą ir taip toliau. Pastebėjau pas programą tokių prašaudymų retai pasitaiko. Nebent yra, ta sąvoka, dviprasmybė ar visa kita. Ir yra kita problema. Pastebėjau, kad visgi lietuvių kalba nėra tokia lengva. Pateikus užklausas anglų kalba, tikrai rezultatas žymiai geresnis. Nes šitas pokalbis, veikia tokiu principu, kad parašai lietuvių kalba, tai pirmiausiai išverčia tavo užklausą į anglų kalbą, tada anglų kalba suveikia pati programa, pateikia atsakymą anglų kalbą, tada anglų kalba yra verčiama į lietuvių ir pateikima kaip rezultatas. Net taip? Manau, kad taip. Dabar jau pramoko šiek tiek lietuvių kalbą, pradiniam etape pastebėjau, kad vertimas buvo nelabai, tai kartais netgi anglų kalba ieškodavau informacijos, bet dabar viskas tvarkoj. Dabar jau tikrai patobulėjo, gan stipriai, išmoko, šiek tiek. Kitas dalykas, tai jeigu mokinys sakykim, papuola, kad pateikti, kartais reikia atsakyti į kai kurios Moodle klausimus, įrašant, tai aš jau atpažįstu, kadangi bendrauju su šituo, tai atpažįstu, kad čia jo darbas. Tai sakau, o dabar savais žodžiais? Pasakyk, ką tu galvoji? Sakau, ChatGPT palikim šone, dabar savais žodžiais pabandyk pasakyt. Pažint galiu. Tai vat sakykim, kartais tą ką dirbi, stilių pažįsti, viskas tvarkoje. O programų tai net nebando jau man kelti C++'ų parašytų, nes ten žinau vieną kabliuką kokį turi šitas robotas, ir iš karto pamatau, ir viskas. Aš jau nesakau, kur tas kabliukas, bet tam, kad patys darytų, kad patys bandytų kažką, praktiškai išgauti rezultatą. Tai vat tiek, mano tokia patirtis.

TYRĖJA:

Apie tą santykių kūrimą man dar įdomu, pakapstyti giliau.

TIRIAMASIS:

Pakapstykim, bet aš nelabai gilinuosi į santykius.

TYRĖJA:

Ne, man įdomu, gal vis tiek pamąstėt kažkiek, arba kažkokių idėjų, minčių ateina, kaip jūs kuriat santykį su mokiniais, ir kaip matot, kaip programa bendrauja. Tai vat iš tos pusės žiūrint, ar įmanoma, tą santykį panašų megzti programoje su mokiniu, kaip mokytojas su mokiniu?

TIRIAMASIS:

Galima ten vaidinti nežinai ką, bet iš tikrųjų egzistuoja simpatija, empatija, kiti dalykai. Bet to, nu ne. Tai programa niekada to neturės. Tai čia aš įsivaizduoju. Kalbant grynai apie santykius. Nu taip, tu su visais stengiesi vienodai bendrauti, visiems būti ten „objektyvus“. Nežinau. Su vaikais kaip, matai jisai, ne nuotaikoje, nenori bendrauti, nu okay. Viskas gerai. Paklausi ar viskas gerai, jums sako gerai. Sakau tai ko? Neišsimiegojau, tai sakau telefonas rankose? Taip, sako telefonas. Nu gerai, tai sakau pasidėk telefoną. Nenoriu. Nenori, sakau, nu tai ką pasidėk, gal užsinorėsi. Nu ir viskas. O,

kad taip elgtųsi programa, nežinau. Kaip čia sako, no idea. Nemanau. Kai kalba, kad čia tas dirbtinis intelektas viską užkariaus. Ne, ne, ne, čia yra pasakos. Su juo galima padaryti daug blogų dalykų. Kaip ir su peiliu. Neabejotinai. Va dabar kas man labiausiai, sakykime, nepatinka, kad jau pradeda kišti į naikinimo ginklus. O čia tai man labiausiai, neramina šitie dalykai. Mokyme, valio, pirmyn, tobulėkim, pirmyn, 21 amžius, reikėjo to ir tikėtis, kad taip bus. Bet jau kai pradeda šitą visą programą kišti į žudymo įrankius, tai negerai. Čia yra blogai, čia šito aš nepateisinu jokių būdu.

TYRĖJA:

Aš žinokitų daugų klausimų neturiu, man viską labai išsamiai atsakėt. Gal dar yra kažkokių minčių, kalbant apie santykį su mokiniais, ar mokinių santykį su programa, gal dar kokia nors mintys kyla, kurios neišsakėt?

TIRIAMASIS:

Tai va, jūs man davėt mintį, tai aš su jais diskusiją organizuosiu. Man bus įdomu sužinoti. Nu bet nežinau, paklausėt, kaip mokiniai, koks jų ten tas dalykas. Nu yra įvairių pas mane mokinių. Tai su įvairiais bus įdomu pašnekėti. Nu kokias penkias - dešimt minučių, tikrai skirsiu tam. Ir bus visai įdomu. Mano dukra mokosi universitete, tai mes neseniai, padarėm apklausą dėl telefonų naudojimo. Aš čia tarpininkavau, padarėm anoniminę apklausą. Nu rezultatai, žinokit, baisūs. Po dvylika valandų. Nu ir kaip... Tai, sakau, meluoja. Nu aš paprašiau, sakau, kur pažiūrėti, sakau, tėvų kontrole, pasiimkit telefoną. Ten parašyta, kiek per parą naudoji. Atnešė, parodė. Tai va. Kai kurie dar daugiau. Tai jie ką parašo, tai ten žinot, anketai kaip anketai. Bet jis man realiai parodė. O dėl tų, ką nežinau, nėra čia viskas, gal nėra tai blogai. Gal kaip tik. Atsibos. Atsibodo žaidimai. Atsibos ir telefonai. Ir vat, nežinau, reikia, nu aš stengiuosi, kiek aš galiu, skatinti šitą jų normalų bendravimą. Leidžiu tartis, duodu užduotį, eikit, sakau, kur norit, judėkit, klauskite, darykit. Tik sakau, nesusirašinėkit aklai. Sakau, nueik, paklausk, jeigu jisai žino. Bet tai, sakau, tu irgi neatsakyk, kad ten vėlgi, du kartų yra keturi, kažkas tokio, Nu, iš aritmetikos kokia paėmu. Ai, dar vienas. Tai dvigubas neigimas, mes ten logiką mokomės, tai sakau. Kaip jie ateina, mokytojai, nieko nedarom, taip sako. Puikus, sakau, aš labai džiaugiuosiu, kad jūs taip pasirinkot ir jie nesupranta, kas vyksta. Ir tada, sakau, va kaip tik mums labai į tema, yra inversija arba neigimas. Tai pasakau, kas bus, jeigu žodį nenori, nieko paneigsim, nieko nedarom. Tai reiškia, kad darysim viską, išskyrus nieko. Aš visokių tokių prisigalvoju, tai juos suintriguoja. Su pirmokais, praeinam tą vadinamą sunkią adaptaciją, susipažįstam, supranta, kad aš čia jų nemuštruosiu, kad galima pasakyti ar pusiau klaidingai, arba klaidingai, bet teisingai, ir pirmyn, judam. O tas intelektas mum ne problema. Nu, pasiaiškinsiu, ar ne problema.

TYRĖJA:

Gera.

TIRIAMASIS:

Ir su kolegom dar padiskutuosime ta tema.

TYRĖJA:

Būtinai, galit ar man paskui parašyti, jeigu nepamiršit.

TIRIAMASIS:

Jo, jei nepamiršiu, gal ir parašysiu, bet neprižadu.

TYRĖJA:

Gera. Stabdau ir įrašą.

Priedas nr. 3. Sutikimo dalyvauti forma mokiniams.

Tėvų sutikimas dėl vaiko dalyvavimo tyrime

Aš,, sutinku, kad mano vaikas dalyvautų Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Ugdymo mokslų instituto Edukologijos studijų krypties studentės Vaivos Gudaitytės atliekamame tyrime.

Prieš atliekant tyrimą buvau informuotas/-a apie tai ir sutinku, kad:

- tyrimo metu mano vaikas atsakys į tyrėjos užduodamus klausimus tyrimo tematika, giluminis tyrėjos ir vaiko interviu bus įrašomas ir transkribuojamas;
- asmeninė informacija apie mano vaiką ir tyrimo metu surinkti duomenys bus saugomi tyrėjos kompiuteryje ir prieinami tik tyrėjai;
- gauti duomenys bus panaudoti tik moksliniais tikslais, tyrimo metu surinkta garsinė medžiaga bus prieinama tik tyrimą atliekančiai studentei ir kitiems asmenims viešai neplatinama;
- tyrimo duomenys gali būti pateikiami moksliniuose straipsniuose ir konferencijose.

Aš sutinku, kad, laikydamasi anonimiškumo principo, tyrėja nurodytų tik mano vaiko klasę, lytį, amžių ir miestą. Visa kita mano vaiko asmeninė informacija lieka anonimiška ir niekur neviešinama. Pristatant tyrimo rezultatus, mano vaiko vardas bus pateiktas pseudonimu.

Aš neprieštarauju, kad mano vaiko pasisakymai, nenurodant mano vaiką identifikuojančių duomenų (tikrojo vardo, pavardės, gyvenamosios vietos ar kitų duomenų), būtų panaudoti tyrėjos Edukologijos studijų krypties baigiamajame magistro darbe, moksliniuose straipsniuose ar pranešimuose.

Aš suprantu turintis/-i teisę tyrimo metu tyrėjos paklausti apie tyrimo eigą ir apie mano vaiko savijautą dalyvaujant tyrime. Aš suprantu turinti/s teisę bet kada tyrimo metu atsisakyti, kad mano vaikas dalyvautų tyrime. Tuo atveju, jei norėčiau atsisakyti dalyvauti tyrime, aš sutinku informuoti tyrėją apie savo sprendimą žodžiu ir/ar elektroniniu paštu šiais kontaktais:

El paštas: vaiva.gudaityte@fsf.stud.vu.lt Tel. nr.: +37064076279

Pasirašydama/s šį informuotą sutikimą, patvirtinu, kad suprantu atliekamo tyrimo tikslą:

Parašas

Data

Kontaktai: telefonas, el. paštas.....

Priedas nr. 4. Sutikimo dalyvauti forma mokytojams.

Sutikimas dėl vaiko dalyvavimo tyrime

Aš,, sutinku, dalyvauti Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Ugdymo mokslų instituto Edukologijos studijų krypties studentės Vaivos Gudaitytės atliekamame tyrime.

- Prieš atliekant tyrimą buvau informuotas/-a apie tai ir sutinku, kad: tyrimo metu mano atsakysiu į tyrėjos užduodamus klausimus tyrimo tematika, giluminis tyrėjos ir mano interviu bus įrašomas ir transkribuojamas;
- asmeninė informacija apie mane ir tyrimo metu surinkti duomenys bus saugomi tyrėjos kompiuteryje ir prieinami tik tyrėjai;
- gauti duomenys bus panaudoti tik moksliniais tikslais, tyrimo metu surinkta garsinė medžiaga bus prieinama tik tyrimą atliekančiai studentei ir kitiems asmenims ir viešai neplatinama;
- tyrimo duomenys gali būti pateikiami moksliniuose straipsniuose ir konferencijose.

Aš sutinku, kad, laikydamasi anonimiškumo principo, tyrėja nurodytų tik mano lytį, mokomą dalyką, amžių ir darbovietės miestą. Visa kita mano asmeninė informacija lieka anonimiška ir niekur neviešinama. Pristatant tyrimo rezultatus, mano vardas bus pateiktas pseudonimu.

Aš neprieštarauju, kad mano pasisakymai, nenurodant mane identifikuojančių duomenų (tikrojo vardo, pavardės, gyvenamosios vietos ar kitų duomenų), būtų panaudoti tyrėjos Edukologijos studijų krypties baigiamajame magistro darbe, moksliniuose straipsniuose ar pranešimuose.

Aš suprantu turinti teisę tyrimo metu tyrėjos paklausti apie tyrimo eigą ir informuoti apie savo savijautą dalyvaujant tyrime. Aš suprantu turinti teisę bet kada tyrimo metu atsisakyti dalyvauti tyrime. Tuo atveju, jei norėčiau atsisakyti dalyvauti tyrime, aš sutinku informuoti tyrėją apie savo sprendimą žodžiu ir/ar elektroniniu paštu šiais kontaktais:

El. paštas: vaiva.gudaityte@fsf.stud.vu.lt Tel. nr.: +37064076279

Pasirašydama/s šį informuotą sutikimą, patvirtinu, kad suprantu atliekamo tyrimo tikslą:

Parašas

Data

Kontaktai: telefonas, el. paštas.....